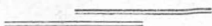

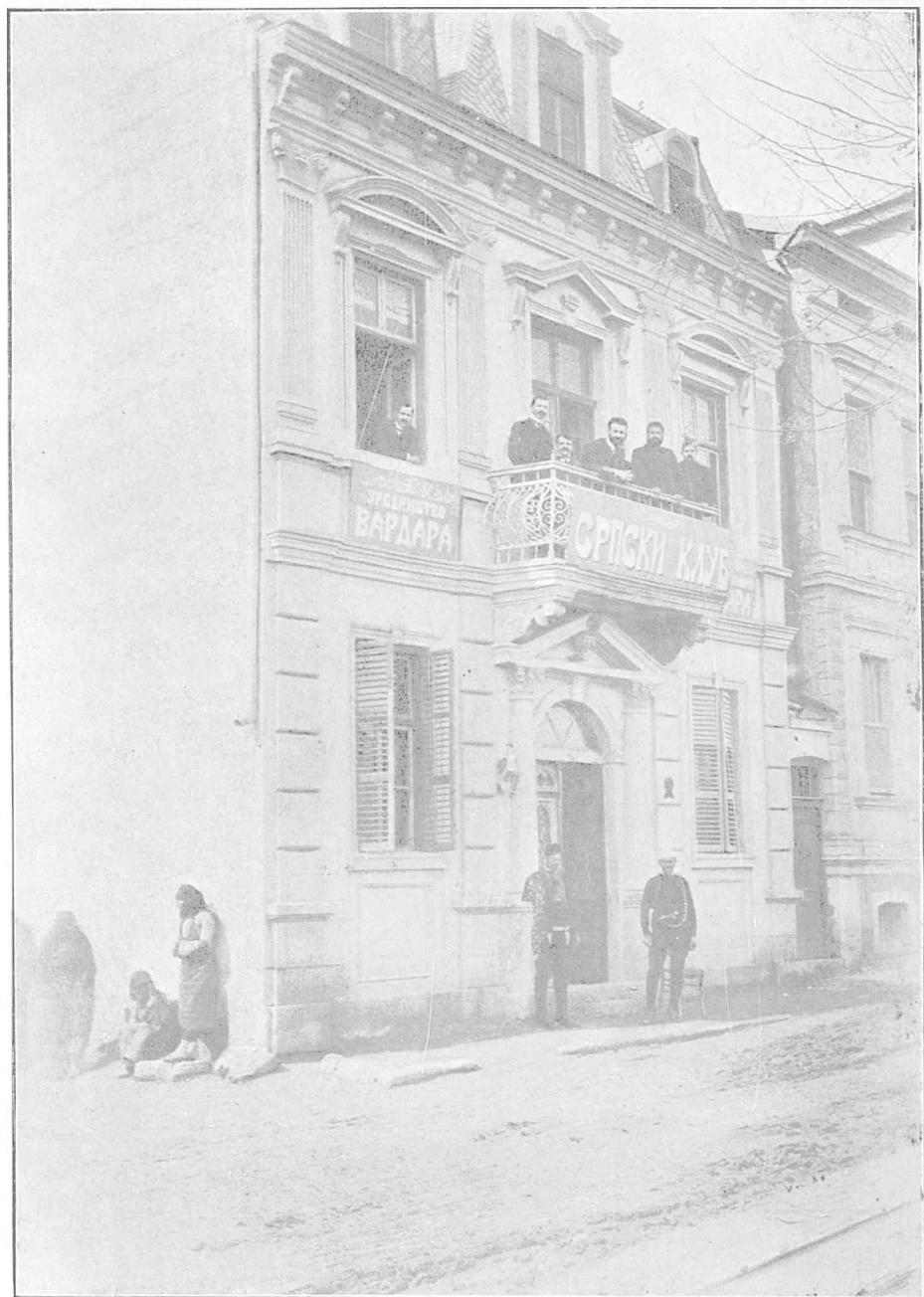
Р А Д

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ ОТОМАНСКИХ СРБА

Од 2 фебруара до 11 фебруара 1909. год.

С К О П Љ Е
Издање Прве Српске Штампарије „Вардар“
(Д. ДИМИТРИЈЕВИЋА)
1910.

Српски клуб у Скопљу, седиште Управног Одбора.

КОНФЕРЕНЦИЈА СРПСКИХ ПРВАКА

Одржата у Скопљу од 10.—13. августа 1908.

У Скопљу је од 10.—13. августа ове године одржата конференција највиђенијих Срба из свију крајева трију вилајета, у циљу да се поставе основи за организацију једне српске демократске лиге. Конференција је сазвата споразумно са митрополитима скопским и рашко-призренским. 26 представника узело је учешћа у њој и донело после озбиљне и свестране измене мисли решења, којима је циљ да се српски народ ових крајева прибере у једну целину и да као такав припомогне завођењу уставног и парламентарног живота у нашој отаџбини.

Седнице су држате у новом стану српског клуба у лепој згради Мила Манчића на Вардару. Српски клуб је узео целу ту зграду под закуп и у њој ће бити у исто време и уредништво новог српског листа „Вардара“.

Прву седницу 10. августа пре подне отворио је Митрополит скопљански г. Вићентије кратким прикладним говором, пожелив сакупљенима успех у послу, на срећу отаџбине. Како је г. Митрополит по подне тога дана требао да се крене на пут по једном делу своје епархије, то се извинио што не може присуствовати даљим седницама.

На тој седници се повела одмах подужа дебата око стварања једног Централног Одбора са седиштем у Скопљу. Сви су говорници били мишљења да рад наш у новоме стању треба да почне организовањем једног таквог одбора, који би руководио пословима око избора, и у опште представљао наш елеменат код меродавних чинилаца. Тако су се исто сви сложили да седиште тога одбора, као и

центар рада српске демократске лиге треба да буде у Скопљу.

Такав Централни Одбор за тим је изабрат и у њега су ушли:

Богдан Раденковић, Ђорђе Хаџи-Костић, Сава Стојановић, Давид Димитријевић, Јован Шантрић, Милан Чермериќић, Велимир Прелић, Васа Јовановић и Глиша Елезовић.

После избора одбора прочитана су правила о привременој организацији, и та су правила после подуже дебате усвојена. Према тим правилима сва ће места имати своје месне, срезови (казе) своје среске, а вилајети главне вилајетске одборе. Главни одбор који ће руководити свима пословима и од кога ће примати упуства сви други одбори биће у Скопљу.

Конференција је за тим овластила Централни Одбор да изради манифест, у коме би се изнеле опште тежње српске демократске лиге, напоменувши у исто време да ће програм рада саме лиге имати да формулише Скупштина свију српских представника.

Тај је манифест по подне прочитан, и у њему се истиче најпре: да Срби у Отоманској Империји напуштају досадашњу револуционарну организацију и преносе своју борбу на уставно земљиште. Лига признаје апсолутну потребу одржања интегритета отоманске царевине, и то одржање истиче као основу свога рада. Најпосле лига изјављује своју готовост да уђе у споразум са свима осталим елементима у Отоманској Империји и са њима поради на утврђивању истински уставног живота.

Овај је манифест после подуже дебате усвојен и њега су потписали сви учасници на конференцији.

И питање о органу лиге, о листу претресано је, али је решено да дефинитивну одлуку о њему донесе Скупштина.

О сазивању те Скупштине српске у Скопљу подуже се дебатовало, па је донето решење да њу треба да састављају 60 чланова и да је треба сазвати што пре, у сваком случају одмах после избора за Скупштину у Цариграду.

Централном Одбору стављено је у дужност да изради и програм рада српске Скупштине и општи програм захтева српске демократске лиге. Тај програм, по решењу конференције, треба да садржи, сем општих политичких и

ПРИВРЕМЕНИ ЦЕНТРАЛНИ

ОДБОР

ОРГАНИЗАЦИЈЕ ОТОМАНСКИХ

СРБА

1906
1907
1908

ПРЕДСЕДНИК БОРЈАН РАДЕНОВИЋ

МИЛАН ЧЕМЕРИКИЋ

СЛАВ СТОЈАНОВИЋ

АЛЕКСАНДАР БУЈОВИЋ
ПОДСЕДНИК

АРВАН ДИМИТРИЈЕВИЋ

ГЛИША ЕЛЕЗОВИЋ

ЗОРЂЕ ЗАЈМ-КОСТИЋ

ЗОРАН ШАНКРИЋ

ВАСА ЗОВАРНОВИЋ

ВЕЛЈКО ПРЕЛИЋ

просветних захтева, нарочити одељак о привредним реформама у нашој отаџбини.

Пошто је на тај начин исцрпљен дневни ред конференције то су њене седнице закључене 12. августа. У вече тога дана била је заједничка вечера у хотел „Београду.“

За сећање на овај први, без сумње врло плодан рад свој у новом стању, сликали су се скоро сви учесници српске конференције пред „Гранд-Хотелом“, где их је била већина на стану.

СРБИЈА ОСМАНЛИЈА.

Прокламовањем Устава у нашој отаџбини створени су услови за свестран миран развитак свију грађана без разлике вере и народности. Захваљујући тој промени у унутрашњем склопу Велике Отоманске Империје, осећа се у свима редовима нашег народа потреба за политичком организацијом у циљу свестраног искоришћавања задобијене слободе. Ту потребу осећамо и ми Срби Османлије; осећамо је у толико пре што смо за борбу са оружјем у руци, коју смо до сада водили, имали нарочите своје уредбе, имали револуционарну организацију, која не одговара данашњим приликама у нашој отаџбини. *Ми ту револуционарну организацију напуштамо са уверењем, да је извојевани Устав довољна и стална гаранција за даљи развитак.*

Напуштајући ту организацију, ми Срби Османлије прилазимо стварању српске демократске лиге, чији ће задатак бити, да свом снагом припомогне утврђивању грађанских слобода и уставног живота у нашој отаџбини.

Основно начело те лиге мора да буде *признање потребе за одржањем целокупности данашње Отоманске Царевине.* То начело је и израз наших патриотских осећања, која су нас увек у раду руководила, и уверења да би сваки покушај, да се та целокупност ма у ком правцу поремети, изазвао заплете опасне по наш даљи развитак.

Према томе наша ће лига, у границама Отоманске Империје, и строго у тим границама, тежити политичком, просветном и привредном напретку како Срба Османлија, тако и целог народа.

Срби Османлије у својој тежњи за свестраним развитаком заједничке отаџбине, у чијем благостању само они

и гледају своје сопствено благостање, *прихватиће искрено споразумни рад са свима домаћим елементима*. Такав сложан заједнички рад по дубоком уверењу нашем најбоља је залога лепше будућности свију нас. Очајна борба свију противу свију, која се у нашој отаџбини водила док није било основних услова за слободан развитак, мора да уступи места братском споразумном раду у уставној отоманској држави.

Већ самим именом својим демократска лига казује да ће она имати да се заложи да се у отоманској империји зацаре широка *слобода, истинска једнакост и искрено братство*.

Радећи на томе, демократска ће се лига старати, да се легалним средствима, а на првом месту помоћу Парламента, извојују што пре установе, *које ће ове лепе речи претворити у стварне, материјалне основе нашег државног живота*.

Тих установа данас нема, нити их је могло бити под старим режимом, а њих је немогуће било, и поред најбоље воље, створити за кратко време од како је Устав повраћен. За стварање тих установа потребно је дугог, трпељивог рада. Отаџбина наша стоји пред великим задатком свестраног препорођаја, и тај ће се задатак са успехом моћи решити тек ако сви прегнемо на посао. На просветном, на привредном, на опште културном пољу требаће много што шта рушити па онда понова зидати. И ако се у томе раду не пође одмах јасно одређеним правцем, постоји опасност да ће наступити трзавице и заплети, који ће моћи компромитовати млади уставни живот наш.

Прихватајући општа демократска начела, која су у основи свију модерних држава, српска демократска лига имаће да се стара да се извођење њихово прилагођава специјалним приликама наше отаџбине.

У том циљу на Скупштини представника Срба Османлија, која ће се одмах после избора састати, *израдиће се детаљан програм просветних, политичких и привредних захтева наших*.

До састанка те Скупштине данашњи ће привремени одбор, као представник Срба у От. Имп., ступити у везе са представницима осталих група, а на првом месту са браћом Турцима у *циљу потпуног умирења становништва, као битном услову за сваки успешан рад*.

Саопштавајући ова начела, којима се руководио привремени одбор, при конференцији, коју је одржао у Скопљу

10., 11. и 12. августа, потписати моле и браћу Србе и осталу браћу у пространој Империји, да ову изјаву сматрају као израз дубоког поштовања новог стања и искрене жеље да се оно учврсти, на срећу и напредак заједничке отаџбине.

Изасланици:

Архимандрит Сава, Тетово;
 Коста Поповић прота, Гилане;
 Петар Костић, Призрен;
 Јован Ђирковић, Битољ;
 Богдан Раденковић, Митровица;
 Милан Чемерићић, Призрен;
 Глиша Елезовић, Вучитрн;
 Лазар Јанкуловић, Пљевље;
 Глигорије Божовић, Битољ;
 Стојан Зафировић, Приштина;
 Јован Шантрић, Пећ;
 Сава Стојановић, Приштина;
 Јован М. Сарић, Нови Пазар;
 Арсеније Ђирић, Митровица;
 Милутин Стерђевић, Митровица;
 Живко Рајевић, Пећ;
 Давид Димитријевић, Гилане;
 Ђорђе Хаџи-Костић, Скопље;
 Стеван Самарџијић, Пљевље;
 Срета Вукосављевић, Пријепоље;
 Василије Јовановић, Скопље;
 Велимир Прелић, Сјеница;
 Милан Борисављевић, Нова Варош;
 Гига Х. Јакић, Солун;
 Живко Фртунић, Вучитрн;
 Јосиф Поповић, Гилане.

ПРАВЛНИК

ПРИВРЕМЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ НАРОДА У ОТОМАНСКОЈ ЦАРЕВИНИ.

Чл. 1. — Да би се српски народ који живи у вилајетима: битољском, косовском, солунском и скадарском, што боље припремио за наступајуће изборе за народне посланике, како би са удруженом снагом целог народа могао послати у Народну Скупштину у Цариград онолико својих представника, колико му по положају припада, — осетила се потреба да се у месту, које се налази у средини области у којима живи наш народ, образује један *Привремени Централни Одбор Српског Народа*. Град Скопље неоспорно у сваком погледу заузима то место, те је с тога он и узет као седиште тога Привременог Централног Одбора Српског Народа.

Циљ ове организације биће тај: да скупи живаљ српски из свих вилајета, у којима живи, у једну јаку и солидарну целину и определи му правац рада.

Чл. 2. — Привремени Централни Одбор Српског Народа састоји се из једног председника, два подпредседника, два секретара и пет чланова.

Председника, подпредседнике и секретаре бира Централни Одбор из своје средине.

Чл. 3. — Председник руководи седницама Одбора, исте сазива у име Одбора, а заједно са подпредседницима и секретарима потписује све прокламације и упутства, која се упућују народу, вилајетским и окружним одборима и среским пододборима и сва остала акта која се ма коме шаљу у име Одбора.

Чл. 4. — У одсуству председника седницама руководи први подпредседник, а у одсуству овога други подпредседник

Дужности Централног Одбора Српског Народа.

Чл. 5. — Дужности су ове:

1.) да се постара да се образују вилајетски одбори у солунском, битољском и скадарском вилајету;

2.) да у свима окрузима (санџацима) косовског вилајета образује окружне одборе;

3. да образује у скопским срезовима (казама) среске одборе;

4.) да настоји да вилајетски и окружни одбори по срезовима и општинама образују среске и општинске одборе;

5.) да брзо и благовремено шаље вилајетским, окружним и среским одборима скопског санџака изборни закон и све остале уредбе које се односе на изборе и у опште све што буде корисно и потребно;

6.) да брзо и благовремено шаље вилајетским и окружним одборима сва обавештења, упуства и савете који могу бити од користи за изборе народних посланика;

7.) да одређује — ако се укаже потреба — подесне људе који ће га представљати код младотурске организације и других народности. И само ти људи, које је изабрао или потврдио Централни Одбор и зато им издао и нарочита писмена опуномоћења, имају права представљати Српски Народ;

8.) да у споразуму са вилајетским и окружним одборима одреди кандидате за народне посланике;

9.) да преко листова, које ће покренути по местима где се то буде могло, развије што живљу агитацију за изборе својих кандидата;

10.) да шаље у агитацију подесне људе онамо где се укаже потреба;

11.) да спреми све што је потребно за сазив једне Велике Народне Скупштине, која би одмах после избора имала да састави један сталан програм странке, по коме би се имала извршити стална организација Српског Народа у Отоманској Царевини.

Права Привременог Централног Одбора Српског Народа.

Чл. 6. — У интересу општем сви вилајетски одбори, као и окружни и срески одбори косовског вилајета, имају се повињавати упуствима и саветима Централног Одбора.

Чл. 7. — Овај ће одбор остати у дејству док се не сврше избори за народне посланике и док се не сазове Велика Народна Скупштина, која ће дефинитивно усвојити сталну организацију Српског Народа.

Кад се Велика Народна Скупштина састане, привремени Централни Одбор ће јој положити јаван рачун о своме дотадашњем раду, предаће јој све што буде припремио за организацију Српског Народа и пренеће рад на Велику Народну Скупштину.

Привремени вилајетски одбори.

Чл. 8. — Привремени вилајетски Одбори не могу имати мање од пет, ни више од седам чланова — према приликама.

Чл. 9. — Председника, подпредседнике и секретаре Одбор бира из своје средине.

Њихове су дужности као и оне Централног Одбора.

Чл. 10. — Вилајетски Одбори су дужни да у свима окрузима и срезовима свога вилајета образују окружне и среске одборе, по потреби

Чл. 11. — Вилајетски Одбори ће бити стално у додиру са Централним Одбором.

Чл. 12. — Они ће брзо и благовремено слати својим окружним одборима и среским пододборима сва потребна упуства која добију од Централног Одбора или која они сами нађу за потребно да пошљу односно избора народних посланика.

Чл. 14. — Они ће се постарати да се изберу вилајетски посланици за Велику Народну Скупштину.

Привремени Окружни Одбори.

Чл. 15. — Окружни (санџачки) Одбори имају од пет до седам чланова.

Чл. 16. — Председника, подпредседника и секретара бира Одбор из своје средине.

Чл. 17. — Он управља свима пододборима у округу и даје им потребна упуства за изборе народних посланика. Ради агитације и упуства шаље по срезовима своје изасланике.

Чл. 18. -- Места Окружних Одбора су: у Призрену, Пећи, Приштини, Новој Вароши, Пљевљу и Сјеници, али Тетово, Гостивар и Прешево примају непосредно упуства од Централног Одбора.

Чл. 19. — Окрузи косовског вилајета стоје у непосредној вези са Привременим Центр. Одбором, и од њега добијају упуства. Он је за њих Вилајетски Одбор.

Чл. 20. — Стара се да одмах организује по срезовима Среске Одборе.

Привремени Срески Одбор.

Чл. 21. — Срески Одбори састоје се из пет чланова које бирају грађани среског места по увиђавности.

Чл. 22. — Одбор бира председника и остале часнике из своје средине.

Чл. 23. — Стара се да се што пре организују општински изборни пододбори.

Чл. 24. — Развија живу агитацију за избор народних посланика нарочито по општинама, објављујући народу велике користи које ће имати од њих, старајући се да сви даду свој глас само за оног кандидата који се буде утврдио.

Чл. 25. — Срески Одбори стоје у сталној вези са Окружним Одборима.

Општински пододбори.

Чл. 26. — Изборну општину састављају по једно или више села једне казе.

Чл. 27. — Број општина у кази одређиваће срески одбор по потреби.

Чл. 28. — У свакој општини мора бити бар по једна школа.

Чл. 29. — Општински пододбор састављен је из потребног броја чланова, али с тим да свако село има свога заступника.

Чл. 30. — Председника тога пододбора бирају села, а деловођа је учитељ дотичне општине. Тако исто се бирају и чланови.

Чл. 31. — Чланови овог пододбора могу бити само она лица која уживају потпуно поверење целе општине.

Дужност је вилајетских окружних одбора да одмах по избору својих чланова извести о томе Централни Одбор и поднесу му списак својих чланова.

ПРАВИЛА ЗА ИЗБОР ПОСЛАНИКА ЗА СКУПШТИНУ СРБА ОСМАНЛИЈА.

Чл. 1.

У Српској Народној Скупштини, која ће се ускоро у Скопљу сазвати, има две врсте посланика: посланика по положају и посланика народом изабраних.

Чл. 2.

Посланици по положају су ови:

- а) Њ. В. Преосвештенства српски Митрополити Нићифор и Вићентије;
- б) Српски Архимандрити — турски поданици, који су старешине појединих манастира наших;
- в) Представник братства св. срп. Лавре Хилендара;
- г) Три војводе, које ће бити изабране од стране свију војвода;
- д) Пет наставника, које ће одредити колегијуми: солунске гимназије, скопске учитељске школе, призренске богословије, битољске и пљеваљске ниже гимназије;
- ђ) Пет учитеља које ће бирати учитељски колегијум;
- е) Сви чланови привременог Централног Одбора.

Чл. 3.

Избори народних посланика извршиће се по овим местима:

- у Скопљу — за Скопље и његову казу,
- » Бујановцу — за Бујановце и прешевску казу,
- » Куманову — за Куманово и његову казу,
- » Кривој Паланци — за Криву Паланку и казу,
- » Кратову — за Кратово и казу,

- у Кочану — за Кочане и казу,
- » Штипу — за Штип и штипску казу,
- » Тетову — за Тетово и тетовску казу,
- » Гостивару — за Гостивар и гостиварску казу,
- » Солуну — за солунски вилајет,
- » Битољу — за Битољ и казу,
- » Прилепу — за Прилеп и казу,
- » Кичеву — за Кичево и казу,
- » Самокову — за Пореч,
- » Крушеву — за Крушево и казу,
- » Ресну — за Ресан,
- » Охриду — за Охрид и казу,
- » Подгорцу — за Дримкол,
- » Дебру — за Дебар и казу,
- » Галичнику — за Велику и Малу Реку,
- » Призрену — за Призрен и казу,
- » Ђаковици — за Ђаковицу и казу,
- » Пећи — за Пећ и казу,
- » Гусињу — за Плав и Гусиње са околинама,
- » Берану — за Беране и казу,
- » Башчи — за рожајску казу,
- » Пљевљима — за Пљевље и околину,
- » Пријепољу — за Пријепоље и казу,
- » Прибоју — за Прибој и мудирлук,
- » Новој Вароши — за Варош и казу,
- » Бијелом Пољу — за Бијело Поље и казу,
- » Сјеници — за Сјеницу и казу,
- » Вранешу — за казу,
- » Новом Пазару — за Н. Пазар и казу,
- » Митровици — за Митровицу и казу,
- » Вучитрну — за Вучитрн и казу,
- » Приштину — за Приштину и околину,
- » Феризовићу — за мудирлук,
- » Гилану — за Гилане и казу.

Члан 4.

Бирање ће се вршити јавним и непосредним гласањем.

Члан 5.

Право бирања имају сви Срби Османлије, који су навршили 21 годину.

Члан 6.

За посланике могу бити бирани сви они који имају права да бирају.

Члан 7.

У местима која дају више од два посланика, један од изабраних мора имати најмање свршену ма какву средњу школу.

Члан 8.

Да би се избори обавили што правилније, Ц. Одбор одредиће у сваком изборном месту бирачки одбор од три лица. Једнога од чланова бирачког одбора, Ц. О. одредиће за председника.

Члан 9.

Дужност је бирачког одбора да најдаље на петнаест дана пре избора спреми бирачке спискове. За састав ових спискова бирачки одбор може се послужити бирачким списковима, по којима су бирани посланици за државну Скупштину, водећи рачуна да у ове спискове треба да уђу сви бирачи од навршене 21 године.

Члан 10.

Бирачком ће одбору бити дужност да ове спискове стави на углед бирачима приликом држања конференција за утврђивање кандидата, како би се све омашке у списковима могле исправити.

Члан 11.

Овако исправљени бирачки спискови вратиће се бирачком одбору најдаље на три дана пре избора.

Члан 12.

Да би се избори народних посланика што лакше и правилније извршили и да би народно учешће било што веће, бирачки одбор ће бити дужан да на 10 дана пре избора народних посланика одржи народне конференције, како у седишту казе, тако и у местима у којима су пододбори. На тим ће конференцијама бирачи утврдити већином гласова кандидате за народне посланике, водећи рачуна о одредби чл. 6. и 7. овог изборног правилника.

Имена утврђених кандидата унеће се у записник, који ће се на конференцијама водити, и који ће се, оверен од чланова одбора или пододбора, одмах послати бирачком одбору.

Записник на конференцијама пододбора водиће учитељ пододборски, а ако овога нема, бирачки ће се одбор постарати, да на конференцију пошље благовремено учитеља из среза.

На среским конференцијама имају права кандидовања и право гласања само бирачи из среског места, а на пододборским конференцијама бирачи из дотичног пододбора.

Члан 13.

Ако се на конференцијама сви бирачи не би могли сложити у избору кандидата за народне посланике, моћи ће и мањина предложити своје кандидате, само се овакав предлог, са потписима најмање 20 правних бирача из дотичнога одбора или пододбора мора послати писмено бирачком одбору на недељу дана пре избора.

Члан 14.

Пошто добије имена утврђених кандидата за народне посланике, према чл. 12. и 13. овога правилника, бирачки ће одбор прегледати да ли је кандидација свуда правилно извршена. Ако би бирачки одбор нашао да је на неком месту кандидација неправилно извршена, он ће записник те конференције или одвојени предлог вратити одбору дотичнога места и наредити да се најдаље у року од три дана сазове нова конференција, на којој ће се извршити поновна кандидација.

Члан 15.

Из свих записника конференција и одвојених предлога, који буду правилно извршени, бирачки ће одбор сва имена кандидата уписати у једну листу.

Члан 16.

Овако утврђену кандидациону листу бирачки ће одбор потврдити и на дан избора изложити пред зградом у којој се буде бирање вршило.

Члан 17.

Дан избора мора бити објављен недељу дана раније. На дан избора бирачки одбор ће се састати по свршетку литургије у згради, коју ће раније за бирање одредити.

Бирачки одбор треба да има спремљене бирачке спискове, листу кандидата и потребну хартију за уписивање имена бирача и кандидата за које се даје глас.

Цео писмени рад при избору има се вршити мастилом.

Члан 18.

Гласање ће се вршити овако:

Председник бирачког одбора наредиће да се у собу за гласање пушта највише по пет гласача. Кад гласачи уђу председник ће им прочитати имена свих предложених кандидата и објасниће им за колико посланика треба да гласају, и да не могу гласати за лица чија се имена не налазе на кандидатској листи. Пре но што гласач да свој глас, казаће своје име и место одакле је и одбор ће видети да ли се дотични налази у бирачком списку.

Тада ће бирач гласно изјавити за кога даје свој глас, а председник ће и његово име, и име места одакле је, и име онога за кога је дао свој глас уносити у списак.

Овако ће се бирање вршити док сви бирачи не буду дали свој глас.

Бирање ће трајати непрекидно до 12 сати по турски. Чим се ма ко од чланова бирачког одбора удаљи са биралишта, бирање се прекида, док се он не врати.

За време гласања на биралишту се неће допустити агитовање нити ма какво друго утицање на гласаче. О овоме ће се старати бирачки одбор, и уклониће свакога ко се овоме буде противио и на биралишту правио неред.

Члан 19.

У 12 сати бирачки ће одбор закључити гласање и нико се више неће пуштати на гласање.

Члан 20.

Пошто се гласање заврши бирачки одбор ће прегледати спискове и утврдити број гласача који су на гласање дошли и бројеве гласова које су поједини кандидати добили.

Кандидате који буду добили највећи број гласова бирачки ће одбор прогласити за изабране народне посланике и одмах ће им дати уверење о томе. Формуларе тих уверења добиће бирачки одбор и имаће само да их попуни и сви чланови одбора да их потпишу.

Члан 21.

О целом своме раду бирачки ће одбор водити записник, чији ће се формулари послати благовремено бирачком одбору.

Члан 22.

Попуњене записнике, које ће потписати сва три члана, бирачки ће одбор одмах по свршеном избору послати Централном Одбору.

Члан 23.

Све жалбе противу избора народних посланика слаће се Централном Одбору, који ће их предати Народној Скупштини, а Скупштина ће донети о њима своју одлуку.

ПРВА СКУПШТИНА ОТОМАНСКИХ СРБА У СКОПЈУ НА СРЕТЕЊЕ 1909 ГОД.

МЕ МЕТРОПОЛИТ ВЕНЦИСЛАВ ВЕЛЕНСКИ

СТОЈАН ПОПОВИЋ БЕЛО ПОКРЕ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

ЈОВАН ЗОРЈИЋ

ТОДОР СТОЈАНОВИЋ

ТОДОР СТОЈАНОВИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

СТОЈАН РИСТИЋ БЕВЂЕЛСКИ

ЈОВАН ДАНИЛОВИЋ МИТРОВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН ЈОВАШЕВИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

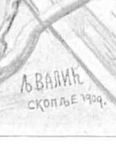
СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

СТОЈАН РИСТИЋ

Л. ВАЈАН СКОПЈЕ 1909.

С П Х С А К

ПОСЛАНИКА ЗА СРПСКУ НАРОДНУ СКУПШТИНУ

Бело Поље: Риста Поповић свештеник за Б. Поље и околину.

Беране: Милан Цемовић учитељ за Беране и околину; Милић Дабетовић учитељ за Беране и околину.

БИТОЉ: Јован Ђирковић секрет. Митров. за Битољ и окол.; Риста Цветковић учитељ за Битољ и околину; Глигорије Божовић наставник за настав. колег. бит. гим.; Риста Ставрић учитељ за учитељство.

Велес: Ђорђе Стаменковић трговац за Велес и околину.

Воден: Стојан Марковић трговац за Воден и околину.

Вучитрн: Живко Фргунић трговац за Вучитрн и околину.

Гостивар: Сима Димитријевић управ. школа за Гостивар и околину.

Дебар: Др. Исаило Хацијевски лекар за Дебар и околину.

Дримкол: Матија Шуменковић свештеник за Дримкол и окол.

Дојран: Јован К. Грошевић учитељ за Дојран и околину.

Ђевђелија: Стојан Ристић свештеник за Ђевђелију и окол.

Кичево: Јанићије Ђурић лекар за Кичево и околину; Јованче Томић тежак за Кичево и околину.

Кратово: Јован Поповић управ. школа за Кратово и окол.

Крушево: Блажа Пашић тежак за Крушево и околину.

Кочани: Тодор Јовановић управ. школа за Кочане и околину.

Куманово: Јован Алексић наставник за Куманово и околину.
Јован Цакић учитељ за Куманово и околину.

Мала-Рена: Тома Огњановић трговац за М. Реку и околину.

Малеш: Сава Јерговић свештеник за Малеш и околину.

Митровица: Јован Даниловић трговац за Митровицу и окол.

Милутин Стерђевић трговац за Митровицу и околину.

- Нова Варош:** Стеван Самарџић учитељ за Н. Варош и окол.;
Владислав Протић свештеник за Н. Варош и околину.
- Нови Пазар:** Тома Протић свештеник за Н. Пазар и окол.;
Јосиф Нићифоровић тежак за Н. Пазар и околину.
- Охрид:** Серафим Крстић свештеник за Охрид и околину.
- Паланка:** Антоније Тодоровић управитељ школа за Паланку и околину.
- Пећ:** Живко Рајевић трговац за Пећ и околину.
- Плевље:** Данило Шилџак свештеник за Плевље и околину;
Михаило Куртовић учитељ за Плевље и околину; Стеван Јовашевић механџија за Плевље и околину; Стојан Зафировић наставник за колеџ. плеваљске гимн.
- Пореч:** Крста Ђорђевић свештеник за Пореч и окол.; Јован Стојановић тежак за Пореч и околину.
- Прешево:** Аћим Јелић управ. школа за Прешево и околину.
- Призрен:** Петар Костић секретар Митроп. за Призрен и околину;
Андреја Гроздановић учитељ за Призрен и околину;
Радомир Шабић свештеник за Призрен и околину;
Риста Скакаљевић професор за колеџијум призр. богосл.
- Пријепоље:** Сретен Вукосављевић учитељ за Пријепоље и околину;
Димитрије Зиндовић трговац за Пријепоље и околину.
- Прилеп:** Глигор Соколовић војвода за Прилеп и околину;
Петар Димитријевић трговац за Прилеп и околину.
- Приштина:** Стојан Капетановић учитељ за Приштину и околину;
Апостол Поповић свештеник за Приштину и околину;
Јосиф Поповић учитељ за учитељство.
- Ресан:** Глигорије Џамбасовић наставник за Ресан и околину.
- Рожај:** Никола Веселиновић свештеник за Рожај и околину.
- Сјеница:** Јован Јанковић трговац за Сјеницу и околину;
Вуко Тубић ханџија за Сјеницу и околину.
- Скопље:** Др. Алекса Станишић наставник за колеџијум скопске гимназије;
Митар Шешлија учитељ за учитељство;
Александар Илић чиновник за Скопље и околину;
Димитрије Поповић учитељ за Скопље и околину;
Лазар Рајчић тежак за Скопље и околину.
- Солун:** Риста Огњановић наставник за колеџијум солунске гимназије;
Никола Голубовић учитељ за учитељство;
Ђорђе Денковић чиновник за Солун и околину.
- Тетово:** Љубомир Аћимовић учитељ за Тетово и околину;
Теофило Апостоловић тежак за Тетово и околину;
- Феризовић:** Дамјан Прлинчевић управ. школа за Феризовић и околину.

Чланови привременог Централног Одбора: Богдан Раденковић, Давид Димитријевић, Велимир Прелић, Глиша Елезовић, Јован Шантрић, Сава Стојановић, Александар Буквић, Ђорђе Хаџи-Костић, Васа Јовановић.

Војводски: Ђорђе Скопљанче војвода; Мицко Крстић војвода; Јован Стојковић војвода.

ДОБРО НАМ ДОШЛИ!*)

Добро нам дошли, представници народа српског, добро нам дошли одакле сте год из простране отаџбине наше. Добро нам дошли и ви, који на граници бугарској чувате српско име и српску веру, а и ви што тамо према криво-клетној Аустро-Угарској са нашом браћом Турцима одолевате завојевачким смеровима њезиним. Добро нам дошли и ви из Дебра, Кичева, Реке, Охрида, сви ви из крајева битолских, што тамо мушки сузбијате небројене насртаје на права српска, а и ви из Пећи, Приштине и Призрена, сви ви из крајева изнад Качаника, што се у коштац хватате са арнаутским разбојницима. Одакле сте год из Турске ви сте свуда на мртвој стражи, свуда на опасном бранику српске свести и српских тежњи. Наш живаљ има свуда да издржава очайну тешку борбу за опстанак, а ви сте сви у првим редовима у тој борби. Сви сте ви издржали тешке нападе, сви сте већ прекаљени борци за слободу и једнакост.

Као прваке своје вас је народ послао, да у Скопљу поставите основе за његов рад у обновљеној отаџбини. Слобода и равноправност, за које се српски народ борио, почињу да се указују и на хоризонту Турске, да буде наде, да загревају срца свију Османлија без разлике вере и народности. И нас Србе покренула је мађиска моћ слободе, извела је борце из шума и гудура, где су са дивљим зверовима братовали, па их упутила у опустела села, у расељене вароши да се ту скупе и братски договоре о свом новом раду у новој отаџбини.

*) Уводи чланак којим је «Вардар» поздравио сасанак Народне Скупштине.

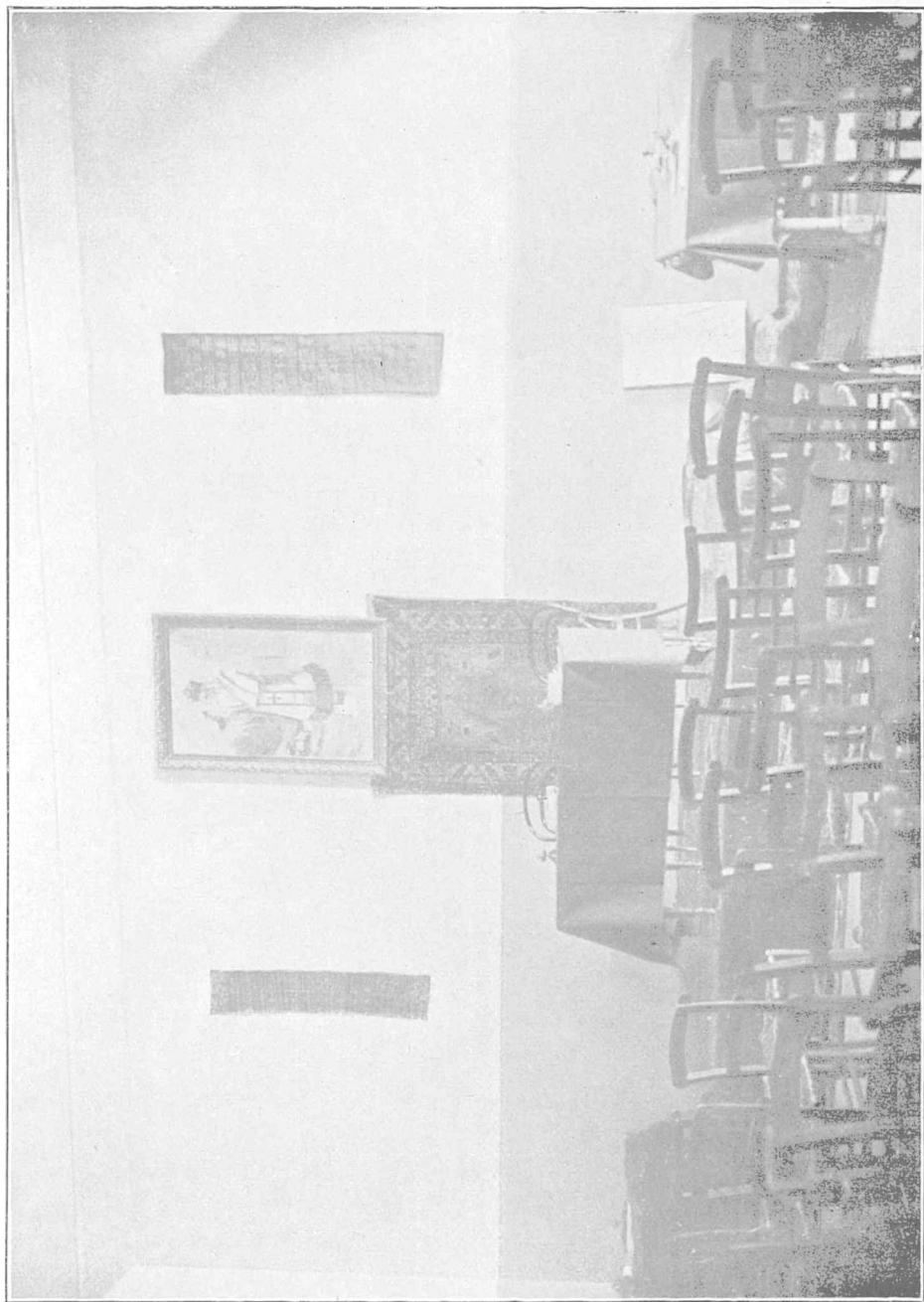
На вама данас лежи велика одговорност, представници народни, јер ви треба да поставите основе јакој организацији свеколиког народа српског у Турској, и да му дате програм за плодан рад његов у корист његову и у корист отаџбине. Ви сте Срби и Османлије и на вама је да одговорите обавезама које вам је поставила ваша српска свест и ваше османлијско држављанство. У новој, уставној отаџбини, у којој треба да је зајемчен свестран развитак свима народносним групама, није немогуће помирити те обавезе, које су само израз исте тежње за добро народа и отаџбине. Народ и отаџбина заједнички су појмови за грдне просторије у којима су насељени и Турци, и Срби, и Бугари, и Арнаути, и Јермени, и све оне друге народности, које су до сада признавале само власт султанову, а данас и Султанову и Парламента у Цариграду. Ми сви заједнички имамо да бранимо те просторије што чине османлијско царство, али и оно мора да води бригу о свима нама са подједнаком материнском љубављу, да не ствара од нас ни мезимчад ни пасторчад. И тражећи с правом да нам заједничка отаџбина буде у помоћи при раду на националном развитуку нашем, ми примамо на себе обавезу, да ни једном речи, ни једним актом не устајемо противу интереса њезиних. Организација српског народа и програм њенога рада морају да буду прожмани тим великим обавезама које имамо према нашој османлиској отаџбини. И народ српски, шиљући вас, своје представнике, у Скопље ставио вам је у дужност без сумње, да радом својим одговорите обема тим обавезама.

Народ је српски у овим странама много искусио, много пропатио, и данас када се и за њега отварају бољи изгледи за будућност, он од вас тражи, да је ви узмете у своје руке и да је познатом љубављу вашом према своме роду и отаџбини искрено браните од насртаја, ма од куда они долазили. Прошлост, тужна, тешка, закопана је са старим режимом, а будућност у новој Турској зависи од нас самих, од правца који будемо дали нашој организацији и нашем раду. Народ вас је са пуно наде испратио у Скопље, и ви те наде не смете ни једним актом, ни једном речи својом порушити.

Добро нам дошли, драги нам представници драгог нам Српства, добро нам дошли, слободни грађани слободне османлијске отаџбине. Добро нам дошли у Скопље, које вас са жудњом чека и љубављу прима, гордо што ћете у њему поставити камен темељац новом плоднијем раду на добру

народном. Ви из Криве Паланке загрљени са онима из Пећи, ви из Куманова руку под руку са онима из Охрида и Битоља, сви ви из свију кутова, у којима Срби живе, добро нам дошли у гордо Скопље, где вас чека тежак али и племенит посао народног препорођаја. Ви сте за тај посао дорасли, јер су вас тегобе опасног досадањег живота за њега припремиле. Са уверењем да ће те се искрено и предано посветити њему, да ћете обрадовати Српство сложним братским радом ми вас братски поздрављамо са:

Добро нам дошли!

Сала у којој су држане седнице скупштине.

ГОВОР

Њ. В. ПРЕОСВЕШТЕНСТВА Г. МИТРОПОЛИТА ВИЋЕНТИЈА
којим је отворио седнице Народне Скупштине.

Богољубиви и драги ми Народни Избраници.

„Глас народа — глас Сива Божијег“.

Глас богољубивог народа сакупи вас данас овде у овај храм науке. А „Идјеже два или три у име моје собрани, ту јесам посредје их“, вели наш Господ Исус Христос. И ви, мила ми, у Господу, чада, скуписте се у овај дом, да у име Бога, посвршавате извесне народне послове, те сам позван светом дужношћу да, у име Цркве, ваш рад благословим и, по општој жељи, ову Скупштину отворим.

Пре но што се могло и помислити на један овакав скуп — глас народни бејаше грозном тиранијом пригушен, а прекрасни предели наше отаџбине бејаху само долине плача, уз који се полако поред гњева и протеста прикупљаше и нова снага за нови и много бољи данашњи нам уставни живот, који је за народ благодат а за нашу отаџбину спас.

Сви се само, са језовитошћу, сећате стања пре Устава; сви ћете ви, као прави народни представници за пређашње стање имати само једну жељу: »Поменуло се а не повратило се!« То је општи узвик Срба Османлија, који су баш избором ове Скупштине најјасније доказали, да Српски Народ има само једну једину тежњу, а та је да му се да право на слободан и миран културни развитак. А свака таква тежња доноси само користи, како држављанима тако и држави, чији су држављани искључиво таквим тежњама прожети.

Радујем се што су Срби Османлије прожети само овим културним тежњама, које иду на добро: како наше отаџбине, тако и Св. Цркве, али не могу да пропустим, а да вам нарочито не нагласим: да народ који вас је изабрао и овамо послао, полаже велике наде у плодни рад вас,

својих избраника. И ако сте ради да народно поверење потпуно оправдате, и да, враћајући се својим домовима, саопштите народу плодне резултате свога рада, приступите одмах, са пуно воље и озбиљности, послу, који је пун теškoћа, али пун и части, и имајте једно једино уверење: да је узвишен позив поводом кога сте се овде скупили, а судбоносан рад који ћете предузети.

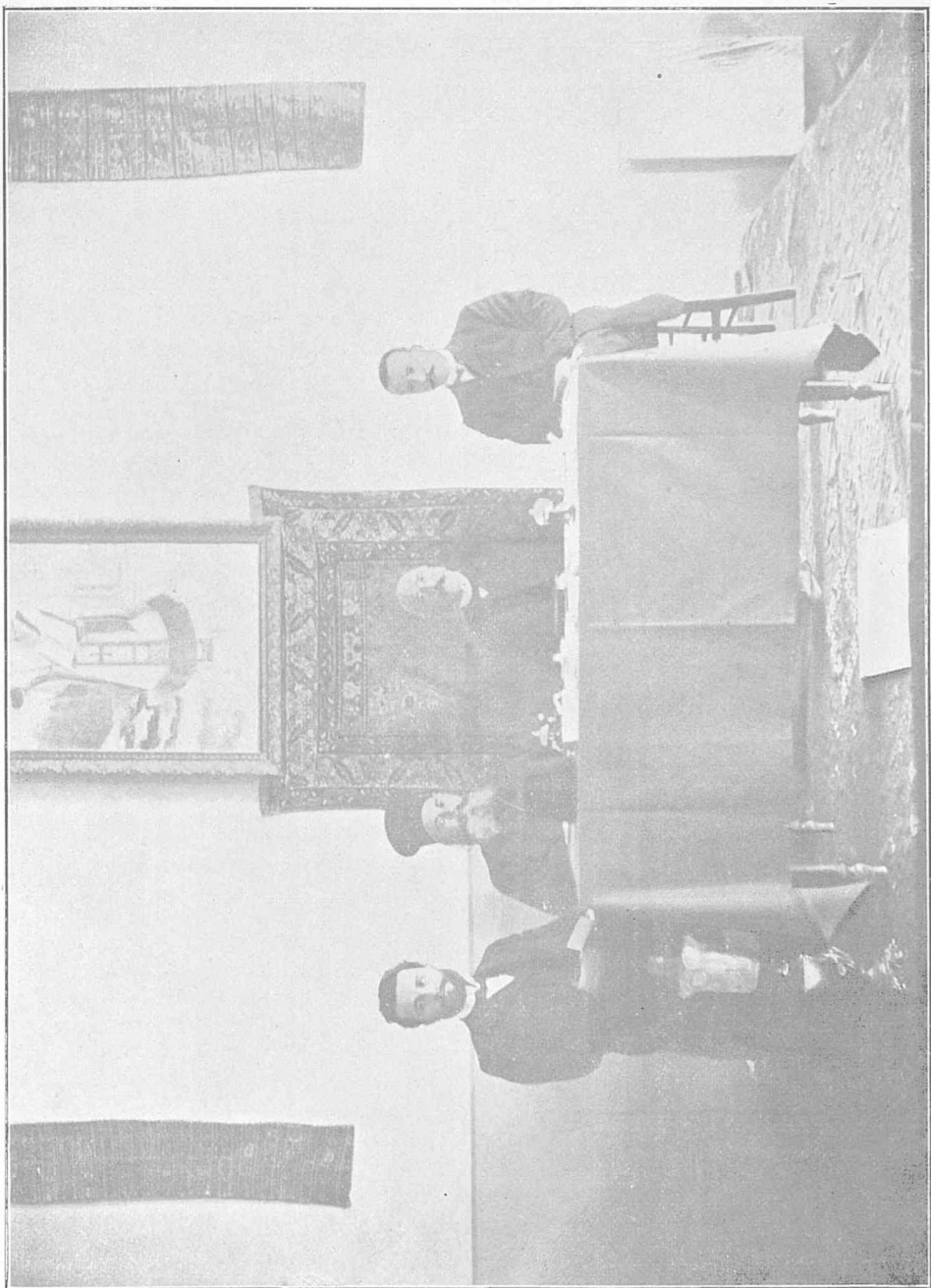
Ја знам да — као год што у природи не постоје истоветности — тако исто неће бити ни сва ваша мишљења истоветна. Али хоћу да вас упозорим на то, да неслагање са неким мишљењем никако не треба да пређе у такво држање, које се граничи инатом, јер би такво држање било кобно и по народ и по његове послове. Бежимо дакле од ината, јер нам и једна пословица вели да »од ината нема горег заната«.

С друге стране морам да вас упозорим на то да ни код осталих просвећених народа у оваквим скуповима народних избраника такође не постоје истоветности у мишљењима, али постоје сличности, као и прећутни и јавни компромиси. Најчешће пак једни се забаве радом, док се други труде да хладно и објективно оцењују тај рад и да помоћу јасних доказа истакну све недостатке онога рада, који први предузимају, те на тај начин и једни и други раде на добром и правилном извођењу започетог посла. — На такав их посао ни једне ни друге не гони лична мржња, већ само љубав наспрам опште ствари. Ја верујем да сте и сви ви, драги ми Народни Избраници, прожети родољубљем и љубављу наспрам општих народних идеала. И ако би и међу вама било какве неподударности у мишљењима, — угледајте се на остале културне народе — и не допустите да то неслагање у мишљењу донесе ма и најмање штете општој народној ствари и народним идеалима.

Нека ваша жарка љубав наспрам тих идеала загреје сваку личну хладноћу и раскрави свако лично нерасположење! Нека бисте се, руковођени увек помишљу да: »само слога Србина спасава«, одужили својој савести и послужили на благо свеколиких вам бирача и драге нам отаџбине.

На завршетку свога говора упућујем топле молитве Свевишњем и — молећи се да Божји благослов и Дух Св. Саве буду са вама — објављујем да су седнице ове Скупштине отворене.

Нека Вам је срећан рад!

Председништво скупштине.

Рад Народне Скупштине.

I. редовни састанак, држан 2. фебруара 1909. год.

Пре почетка рада Њ. В. Преосвештенство Митрополит г. Вићентије извршио је водоосвећење уз припомоћ месног свештенства.

Затим је пригодним говором отворио седнице Народне Скупштине, указавши на важност послова који имају да се посвршавају и пожелевши Скупштини срећан рад.

За привременог председника изабран је г. *Петар Костић*, као најстарији посланик по годинама, а за секретаре изабрани су: г. г. *Глиша Елезовић* и *Александар Илић*.

Пошто је извршена прозивка посланика и констатовано да је на окупу довољан број приступило се избору верификационог одбора.

О избору чланова верификационог одбора повела се дискусија: на који начин да се изврши тај избор. Постигнутом сагласношћу на крају је остављено председнику да кандидује лица у тај одбор. Председник кандидује и Скупштина прима ова лица: г. г. *Стевана Самарџића*, *Стојана Капетановића*, *Ристу Огњановића*, *Др Исаила Хаџијевског* и *Александра Илића*.

Г. *Глигорије Бождовић* изнео је предлог да би, ради исцрпности обавештења, требало да у верификациони одбор уђе и један члан Централног Одбора. Скупштина не усваја тај предлог.

Примљен је председников предлог да се поздрави Њ. В. Преосвештенство Митрополит г. *Нићифор*.

Пошто су посланици предали пуномоћија верификационом одбору, свршени неки ситнији послови и прочитани поздрави из народа, председник закључује седницу.

II. редовни састанак, држан 3. фебруара 1909. год.

Председник отвара седницу у 4 часа по подне.

Секретар чита записник првог састанка, који се прима с извесним ситним изменама.

Председник позива верификациони одбор да поднесе свој извештај.

Известилац верификационог одбора чита извештај, који предлаже Скупштини да се сва пуномоћства посланичка, због изванредних прилика у којима су избори вршени, оснаже

Скупштина, после краће дебате, усваја извештај и у начелу и у појединостима.

На дневном је реду избор скупштинског часништва. У питању о начину бирања Скупштина се изјаснила за тајно гласање.

Пошто су изабрана три лица за бројање гласова приступило се гласању. За председника је изабран г. *Петар Костић* са 72 гласа; за првог потпредседника *Др. Алекса Станишић* са 37 гласова, за другог потпредседника г. *Риста Огњановић* са 45 гласова. За секретаре су изабрани: г. г. *Др. Исакло Хаџијевски*, *Стеван Самарџијић* и *Александар Илић*. Но пошто се *Др. Хаџијевски* не прима, изабран је на његово место г. *Милан Цемовић*.

Још су прочитани поздрави Скупштини и решено да се пошљу поздрави Парламенту у Цариграду и Младотурском Комитету, па је данашњи састанак закључен.

III. редовни састанак, држан 4. фебруара 1909. год.

Пошто су посвршавани претходни послови и примљен записник са извесним исправкама, прешло се на дневни ред.

Председник предлаже да се избере један одбор за молбе и жалбе, који би реферисао Скупштини о молбама, жалбама и представкама које стижу Скупштини

Скупштина усваја предлог и овлашћује председника да изврши кандидацију лица у тај одбор. Председник кандидује и Скупштина прима ова лица у одбор: г. г. *Стојана Капетановића*, *Ђорђа Денковића*, *Серафима Крстића*, *Аћима Јелића* и *Сретена Вукосављевића*.

Председник Централног Одбора г. *Богдан Раденковић* чита први део извештаја: о политичким приликама.

По прочитању извештаја председник даје $\frac{1}{4}$ часа одмора.

После одмора г. *Сава Стојановић* члан Централног Одбора и нар. посланик у државном парламенту чита други део извештаја „о црквено школским приликама“.

Како трећи део извештаја још није оштампан председник напомиње да ће тај део бити готов до сутра, па ће се онда отворити дебата о целом извештају.

Пошто је г. *Серафим Крстић* поднео оставку на чланство у одбору за молбе и жалбе, Скупштина бира на његово место г. *Матеју Шуменковића*.

Г. *Јован Ђирковић* предлаже да се српским борцима, који су пали у борбу за слободу, Скупштина одужи на тај начин што би им приредила свечан помен.

Скупштина се одазива са бурним: Слава им! и предлог усваја једнодушно.

Г. *Стојан Зафировић* предлаже да се избере један одбор, коме би била дужност да поднесе Скупштини извештај о извештају Централног Одбора.

Поводом тога предлога развила се дебата, на крају које је решено да се предлог Зафировићев одбаци.

Још су прочитани поздрави са разних страна, па је седница закључена и друга заказана за сутра у 3 часа по подне.

IV. редовни састанак, држан 5. фебруара 1909. год.

Секретар чита записник прошлог састанка који се прима без примедбе.

За овим чита предлоге учитељских и свештеничких представника и молбе других лица, које се упућују у одбор.

Председник извештава Скупштину да војвода Глигор Соколовић има два мандата и да један радо уступа војводи Мицку Крстићу. После краће дебате Скупштина већином гласова прима војводу Мицка за свога члана.

Г. *Велимир Прелић* чита трећи део извештаја Централног Одбора: „о економским приликама.“

Како је већ позно председник предлаже да се закључи рад и идућу седницу заказује за 6. фебруар.

V. редовни састанак, држан 6. фебруара 1909. год.

Пошто је прочитан и примљен извештај прошлог састанка, прешло се на прву тачку дневног реда: дебата о првом делу извештаја Централног Одбора.

Г. *Милић Дабетић* замера Централном Одбору што се није довољно заузео да се добије једно посланичко место у пећском санџаку.

Г. *Јован Шантрић* се слаже с Дабетићем и вели да Централни Одбор није развио пуну акцију у избору за пећски санџак.

Г. *Глиша Елезовић* брани Централни Одбор од замерки предговорника, па вели да уопште нема ничега што је Централни Одбор могао урадити а није урадио.

Г. *Богдан Раденковић* обеснежава приговоре Дабетићеве и Шантрићеве.

Г. *Стојан Зафировић* вели да је извештај Централног Одбора лепо написан, изнесене су тачно политичке прилике пре увођења Устава и донекле и после тога времена. Даље вели да Централни Одбор није показао довољно умешности приликом избора посланика за државни парламенат и замера што увек нису давата потребна обавештења, већ се често заустављало на општим погледима.

Г. *Димитрије Зиндовић* објашњава како је текла ствар са избором у пљевљанском санџаку, на крају одобрава рад Централног Одбора и изјављује му поверење и захвалност.

Г. *Глигорије Божовић* са задовољством констатује предан рад Централног Одбора поводом анексије Босне и Херцеговине и образовања бојкотне комисије. Тражи да Срп. Нар. Скупштина изјави: да жали што се помислило на погодбу о продаји тих двеју лепих наших покрајина, и да српски народ никад неће пристати ни на какву погодбу којом се крњи целокупност наше Отоманске Царевине.

Г. *Александар Илић* чини извесне формалне замерке извештају и раду Централног Одбора. Замера му и зато што није изнео програм рада српске организације.

Г. *Данило Шиљак* вели да је било доста дебате и да треба донети једну резолуцију. То исто вели и г. Александар Буквић.

Г. *Б. Раденковић* одговара на замерке Илићеве.

Г. *Риста Скакаљевић* вели да Скупштина, изневши своје мишљење о извештају Централног Одбора треба да донесе и извесне одлуке. Пропративши извештај одобравањем и одавши заслужну похвалу раду Централног Одбора предлаже следећу резолуцију (в. дот. резолуцију).

Скупштина апсолутном већином усваја предложену резолуцију.

Г. Ст. Самарџић предлаже да се избере један одбор, који би проучио пројект Устава организације и Скупштини поднео своје мишљење.

У тај одбор изабрана су ова лица: г. г. Данило Шиљак, Вел. Прелић, М. Цемовић, Гл. Божовић, А. Илић и Никола Голубовић.

Пошто су прочитани још поздрави, који су стигли Скупштини, председник закључује данашњи састанак.

VI. редовни састанак, држан 7. фебруара 1909. године.

Прва тачка данашњег дневног реда јесте дебата о другом делу извештаја Централног Одбора.

Г. Тома Поповић први узима реч и вели да Патријаршија не показује ни мало заузимања за нас; њене повластице за нас не вреде, и ако смо јој ми одани синови.

Г. Риста Цветковић говори у прилог Поповићевом тврђењу. Патријаршија се не труди да се њене привилегије распростру и на нас. Она је искључиво грчка, од ње нама није никакве помоћи.

Г. Јован Ђирковић: У Битољу има највише разлога за жалбу против Патријаршије, која својим поступцима иде на руку Егзархији, а нама нигде помоћи не указује. Наводи масу примера за то задржавши се подуже на питању о Велешко-Дебарској Митрополији. — У споровима између Срба и Грка Патријаршија доноси решења само у корист ових последњих, тако да услед таквог њеног рада немамо ни једног свештеника неаргосираног. Патријаршија ничим није доказала да је васељенска; она је центар јелинизма и ми треба сви до једног да се заложимо да дођемо до самосталне српске цркве. Говори даље о школском питању и на крају изјављује поверење Централном Одбору.

Г. Антоније Тодоровић разматра наредбу Хилми пашину, констатујући да се њома иде на штету Срба, а у корист Бугара. — Што се тиче уређења многих црквено-школских питања мисли да Централни Одбор није могао њима приступити, али се нада да ће се све што треба по правити.

Г. *Сава Јергић* слаже се с предговорницима у мишљењу о раду Патријаршије и изјављује поверење Централном Одбору.

Г. *Ст. Зафировић* се такође слаже с осталима да је Патријаршија центар јелинизма. Говори о потврди учитељских сведожаба, због кога су питања многи учитељи у Рашко-Призренској Епархији гоњени и хапшени. — Даље говори да би се требало позабавити уређењем манастира и оснивањем нових гимназија.

Г. *Ђорђе Денковић* вели да власти одузимају патријаршијске привилегије кад се тиче нас. И он тражи да у наш програм уђе црквено-школска аутономија.

Г. *Глигорије Божовић* увиђа такође важност и потребу црквено школске аутономије, али с обзиром на разне спољне и унутрашње прилике боље је ту тачку нашег програма носити у души, него је стављати на хартију. У решењу ових питања треба бити обазрив и не наглити. — У питању манастира Зрза и Слечче тражи да Скупштина протестује код везирата због отимачине тих манастира. То је питање — питање народног поноса.

Г. *Глиша Елезовић* се слаже с Божовићем и говори о оснивању малог пансионата у манастиру св. Тројице код Плеваља.

Г. *А. Бузвић* такође истиче потребу за црквено школском самосталношћу.

Г. *Ник. Голубовић* је такође за аутономију цркве. Он није за то да се чека решење Парламента, већ да се за раније кида.

Г. *Ст. Капетановић* вели: ако не можемо добити одмах самосталност, да бар тражимо за битољски и солунски вилајет своје аутономне општине. Кад Грци хоће да се увуку на Косово, ми тим пре имамо права на Битољ.

Г. *Б. Раденковић* одговара на извесне замерке предговорника и даје потребна обавештења.

Г. *д-р. А. Станишић* констатује да се из свих говора видело да се придаје велика важност цркв.-школским питањима. Из свих говора виде се сличне жеље и тежње. С тога он у смислу тих говора и изражених жеља предлаже следећу резолуцију (в. дот. резолуцију).

Резолуција је примљена једнодушно.

За овим председник закључује седницу, а другу за казује у 4 часа по подне.

VII. редовни састанак, држан 7. фебруара 1909. године.

Пошто су посвршавани претходни послови прелази се на дневни ред.

На дневном је реду дебета о трећем делу извештаја Централног Одбора, о економским приликама.

Г. *Јован Грошевић* вели да народ страда од високих зеленашких интереса и истиче корисни рад просветних радника на оснивању школских фондова.

Г. *Б. Денковић* је мишљења да се стави у дужност будућем Централном Одбору да поведе више рачуна о економском напретку народном. Говори о потреби установе једне јаке банке и оснивању занатлијских удружења.

Г. *Дамњан Прљинчевић* напомиње да је Централни Одбор постигао лепе успехе, али да се ипак његов рад на економском пољу не може мерити с радом на просветном пољу. Говори о потреби оснивања Земљорад. Задруга какве постоје у Србији и другим културним земљама.

Г. *Ј. Ђирковић* напомиње да земаљске власти у доњим крајевима запостављају Србе у свима стварима. Тражи да Скупштина обрати већу пажњу на економско усавршавање нашег народа. Говори о потреби јаче организације српског живља.

Г. *Ст. Самарцијић* разлаже потанко о благотворном утицају Земљорадничких Задруга. Говори о порезу и прирезима, који највише тиште наш народ. — Треба порадити да наш сељак, ако је могуће, покупује земљу од ага, а ако то није могуће, бар да се успостави однос између чипчија и ага такав, како се не би порађале несугласице.

Г. *Д. Шиљак* вели да је њему, као посланику са села, најбоље познато како је сељаку тешко давати десетину. Наводи примере како десечари и аге гуле народ. Сељаку се не мили ништа одгајити, ни урадити јер ће му ага све одузети.

Г. *Милић Дабетић* поткрепљује говор Самарцијев и Шиљков и говори о осмини.

Г. *А. Буквић* налази да у економском погледу не пада толика одговорност на Централни Одбор, колико на надлежне факторе и режим у коме смо се находили. Тражи оснивање земљорадничких банки уређење општина итд. Истиче девизу „свој своме“. Наглашава да Скопље треба да буде центар наше трговине. Мисли да треба што пре оснивати занатлијска удружења и хипотекарне заводе.

По том је седница закључена, а друга заказана за сутра у 2 часа по подне.

VIII. редовни састанак, држан 8. фебруара 1909. године.

Секретар чита записнике шесте и седме седнице, који се примају са извесним ситним примедбама. Затим чита извесне молбе и жалбе, које се упућују у одбор за молбе и жалбе.

Прелази се на дневни ред.

Г. *Риста Ставрић* говори о мучним економским приликама нашег народа у битољском вилајету. Наводи за пример Прилеп и Пореч, где немамо ни најпотребнијих дућана и механа.

Г. *М. Цемовић* одобрава рад Централног Одбора у свима правцима, само мисли да би требало израдити Стварни програм рада наше организације.

Г. *Радомир Шабић* препоручује Централном Одбору да обрати пуну пажњу напретку земљорадње и обучи свештенике и учитеље привредном знању.

Г. *Ст. Капетановић* говори о тешком економском стању нашег живља на Косову, а нарочито истиче слабу личну и имовну безбедност. — Мишљења је да би наши манастири и цркве требали да купују чифлуке и на њих насељавају оне сељаке, који намеравају да се селе у иностранство.

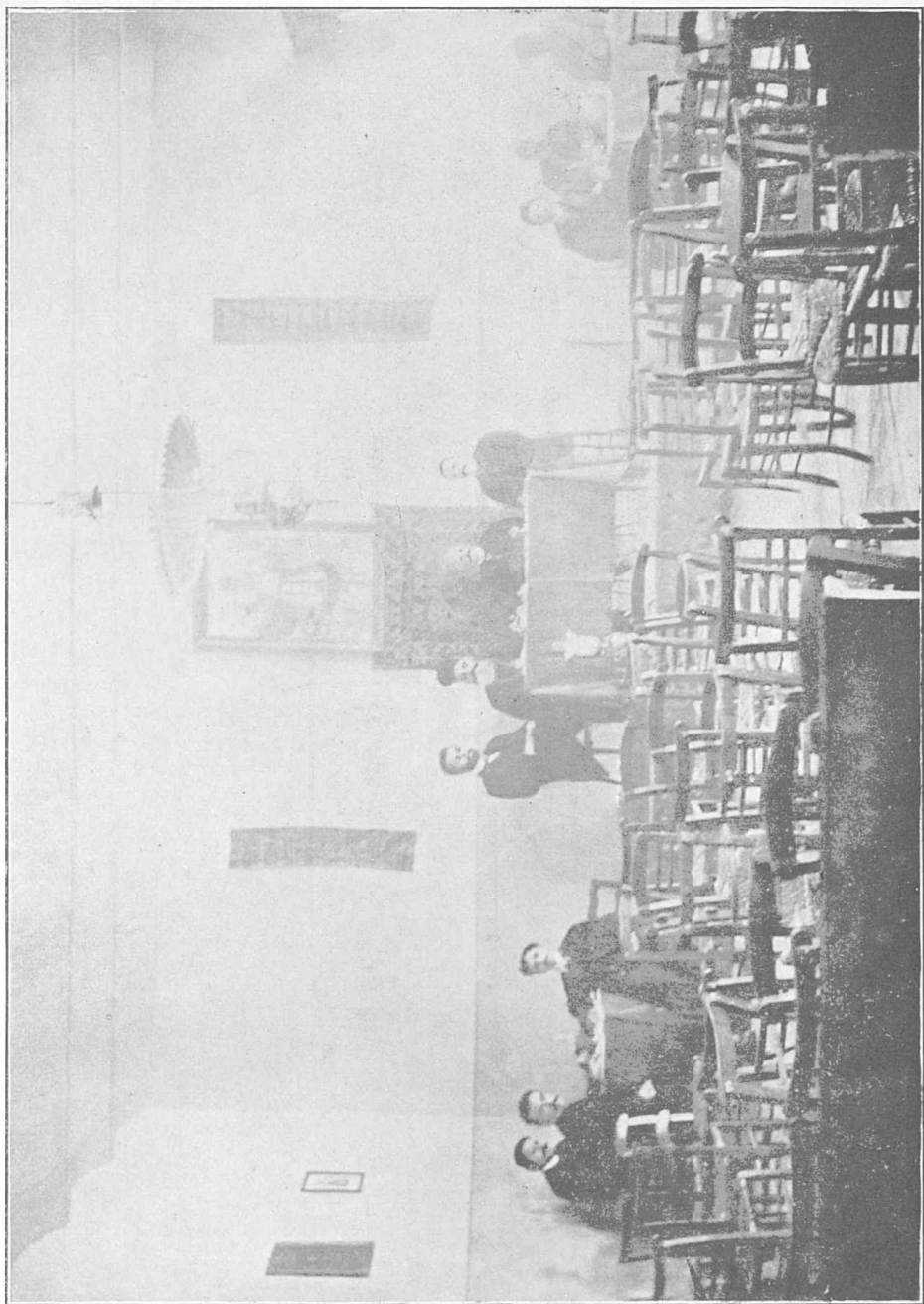
Г. *Стеван Јовашевић* говори о десетку у пљевљанском санџаку. Тражи да се стане на пут незаконитостима, које се чине према нашим црквама и манастирима.

Г. *Т. Апостоловић* вели да је један од узрока нашег пропадања и често премештање чиновника.

Г. *Сима Димитријевић* говори о наглom опадању сточарства и шумарства у гостиварском крају, чему су узрок честе отимачине и насиља од стране Арнаута.

Г. *С. Вукосављевић* мисли да је задатак ове Скупштине да изврши јаку организацију која би почивала на снази сељака. И програм наш мора бити израђен у томе смислу. — Тражи да Централни Одбор изнађе све законе који регулишу односе ага и чифчија, као и да настане код власти да се управљају по тим законима.

Г. *Ал. Илић* говори о утицају слободе на културни и привредни напредак у опште. — Говори о благотворном утицају фондова.

Председништво и секретари скупштине.

Г. *Дим. Зиндовић* говори о оснивању једне јаке Централне Банке, чије би акције биле јевтине, како би и сиротнији свет могао узети учешћа у њеном оснивању. Истиче потребу рала по начелу „свој своме“.

Г. *Јов. Даниловић* говори о сточарству у митровичком крају и тражи да се обрати већа пажња рационалном гајењу стоке.

Г. *Живко Фртунић* говори о жалосном стању нашег сељака у вучитрнском крају и наводи многе примере за то.

Г. *Ст. Самарџијић* констатује из свих говора да је економско стање народа врло жалосно. Нови Главни Одбор треба да прикупи све податке о економским приликама и да на основу њих учини што треба за побољшање онде где приватна иницијатива може што користити. На крају чита резолуцију коју Скупштина прима (в. след. резолуцију).

IX редовни састанак, држан 9. фебруара 1909 године

Пошто је прочитан и примљен записник прошле седнице и пошто су молбе и жалбе, које су приспеле Скупштини, упућене у одбор, прешло се на дневни ред.

На дневном је реду претрес пројекта Устава Српске Народне Организације у Турској.

Секретар *г. Самарџијић* чита пројекат, а секретар *г. Целовић* извештај одбора, коме је пројекат био упућен на мишљење. По том је отворена дебата у начелу.

Г. *С. Вукосављевић* тврди да је Устав у тесној вези са општинском уредбом, чинити измене у Уставу без обзира на општинске уредбе немогућно је. За тим критикује општинску уредбу јер не налази да је она довољно рачуна водила о досадашњем раду изјављује, да такву уредбу многе општине не могу примити без измена и допуна.

Г. *А. Илић* налази да кроз Устав не провејавају начела за која смо се борили, најважније, изборно право одузето је народу.

Г. *Риста Скакаљевић* вели да се Илић удаљио од предмета и говорио о Уставу у појединостима. Питање је овде о потреби организације и Уставу за ту организацију. — Слаже се с тим да се Устав прими у начелу.

Г. *Ст. Зафировић* вели да је добро што се у новој организацији предвиђа груписање око општине, као што је било и у старој. — Не може да се сложи са оном у-

редбом о начину бирања посланика, где средишна општина тако рећи натура своје кандидате читавој области.

Г. Ст. Самарџијић напомиње да се и при доношењу општ. уредаба и Устава требало водити рачуна о ономе што се може извести. Слаже се с Вукосављевићем да је питање о средишним општинама апсолутно неизводљиво.

Настају лична објашњења између Вукосављевића, Скакаљевића, Божовића и Илића.

Г. Гр. Божовић је у начелу за централизацију, али не овакву каква се овде предвиђа, него да се води рачуна и о народу. Наводи пример са Колашином, у коме има 3000 бирача, и Митровицом од 60 српских домова. Може ли овде Митровица давати директиву?

За овим председник ставља пројекат на гласање и Скупштина га усваја у начелу.

Председник закључује седницу и другу заказује за после подне у 2 часа.

Х. редовни састанак, држан 9. фебруара 1909. године.

Како записник још није готов прелази се одмах на дневни ред: претрес пројекта Устава у појединостима.

Секретар чита члан по члан, који се примају после краће дебате и објашњења. — Код члана 7. развила се живља дебата око тога да ли чланови Главног Одбора и по истеку њиховог посланичког мандата, који траје две године, улазе у нову сесију као посланици, и ако нису изабрати? После дужег објашњавања утврђено је да је смисао чл. 7. тај да мандат чланова Главног Одбора траје као и посланички мандат, али да они имају права и треће године да уђу у Скупштину као чланови Одбора, који су дужни давати сва потребна објашњења, али без посланичких права.

Чланови: 8., 9., 10. и 11. примљени су онако како су пројектовани.

И око чл. 12. повела се јача дебата о начину бирања народних посланика. Немогуће је навести шта је који посланик говорио, јер су у дебати учествовали скоро сви посланици, а неки и по више пута. На крају је решено да се избере један одбор да изврши редакцију овога члана. У тај одбор ушла су ова лица: г. г. Денковић, Елезовић, Вукосављевић, Скакаљевић, Голубовић, Шешлија и Гроздановић.

Чланови од 13.—22. усвојени су онако како су предложени.

По том је седница закључена, а друга заказана за сутра пре подне.

XI. редовни састанак, држан 10. фебруара 1909. године.

Пошто су посвршавани претходни послови: прочитан и примљен записник прошле седнице, прочитане извесне представке, молбе и жалбе, које су упућене надлежним одборима, прелази се на претрес Устава у појединостима.

Члан 23. примљен је по редакцији Д-р Станишића.

Чланови: 24—31 примљени су после краће дебате.

Члан 32., око кога се повела живља дебата, примљен је са изменом Д-р Станишића.

Чланови 33—50, примљени су онако како су редиговани.

По овоме је састанак закључен.

XII. редовни састанак, држан 10. фебруара 1909. године.

Председник отвара седницу у 3 часа по подне.

Секретар чита записнике X и XI седнице, који су примљени: први с извесним напоменама, други без измене.

Известилац одбора за молбе и жалбе чита одборско мишљење по представци свештенства. По прочитању отвара се дебата, у којој учествују: г. г. С. Јергић, Р. Шабић, С. Димитријевић, Р. Скакаљевић, Ј. Ђирковић, А. Гроздановић, Д. Шиљак, К. Ђорђевић, М. Шешлија и други. Сви се говорници слажу у томе да је свештеничко стање рђаво и да би требало изградити правилнике, којима би се оно регулисало.

Скупштина се слаже са њиховим оправданим захтевима и ставља у дужност новом Главном Одбору да поради код меродавних фактора да се свештеничко стање уреди.

Известилац Вукосављевић чита мишљење одбора по представци учитеља, народних посланика.

Сви говорници — а говорио је велики број посланика — истичу да учитељски положај није ни мало обезбеђен, да су учитељи, с обзиром на значајну улогу коју играју у јавном животу и мучне прилике у којима живе, слабо награђени и да им бар, као минимално обезбеђење, треба осигурати стање и егзистенцију. Овом приликом прочитао је г. Риста Огњановић свој подужи говор, у

коме износи своје погледе на школско питање, као и елаборат колегијума солунске гимназије односно рефорама, које би требало извести у нашим школама.

Као резиме свих говора, погледа и жеља г. Р. Скакаљевић поднео је следећу резолуцију (в. дот. резолуцију), која је усвојена једногласно.

За овим је известилац одбора за редиговање чл. 7., 12. и 30. Устава прочитао одборски извештај. Одбор се поделио на већину и мањину.

У дебати која се развила поводом ових извештаја, учествовало је више говорника. Најзад је, на гласању, усвојена редакција одбора већине са 39 против 21 гласова. Тим је Устав усвојен у целини.

Пошто је исцрпен дневни ред председник закључује састанак.

XIII. редовни састанак, држан 11. фебруара 1909. године.

По прочитаном и примљеном записнику прешло се на дневни ред.

Г. Д-р Станишић предлаже да се услед тога, што Скупштина закључује рад, и што функција одбора за молбе и жалбе престаје, све молбе и жалбе, по којима се није стигло донети решење, упуте на даљи поступак будућем Главном Одбору. Скупштина усваја предлог Станишићев.

Председник позива Скупштину да на закључку рада приступи избору Главног Одбора.

За бројаче гласова изабрани су г. г. Гр. Божовић, С. Вукосављевић и Ђ. Денковић.

Извршним гласањем изабрани су.

I. За скојску епархију.

- 1.) Г. Богдан Раденковић са 65 гласова;
- 2.) Г. д-р Алекса Станишић са 62 гласа;
- 3.) Г. д-р Исаило Хаџијевски са 52 гласа;

II. За рашко-призренску епархију.

- 1.) Г. Милан Цемовић са 53 гласа;
- 2.) Г. Стојан Капетановић са 52 гласа;
- 3.) Г. Стеван Самарџић са 38 гласова.

III. За солунску област.

- 1.) Г. Никола Голубовић са 50 гласова;
- 2.) Г. Ђорђе Денковић са 48 гласова;
- 3.) Г. Милан Чемериџић са 47 гласова;

IV. За биџољску област.

- 1.) Г. Јован Ћирковић са 60 гласова;
- 2) Г. д-р Јанићије Димитријевић са 51 глас;
- 3) Г. Риста Ставрић са 49 гласова.

За овим председник закључује седницу.

XIV. редовни састанак, држан 11. фебруара 1909. године

Председник отвара седницу у 4 часа по подне.

Секретар чита записник, који је примљен без примедбе, и писмо Њ. В. Пр. Г. Митрополита Вићентија, упућено председништву, у коме изјављује своје жаљење што не може због великог посла лично закључити седнице ове Скупштине. Скупштина прима к знању и одазива се са »живео!«

Председник захваљује Скупштини на одликовању, закључује седнице и изјављује жељу да рад скупштински уроди добрим плодом по српски народ.

Овим су седнице скупштинске закључене.

ИЗВЕШТАЈ О ПОЛИТИЧКИМ ПРИЛИКАМА.

Средишни Одбор српске организације сматра за своју дужност да поднесе Српској Народној Скупштини извештај о своме досадашњем раду, у вези са извештајем о политичкој ситуацији у нашој отаџбини од завођења уставног живота до данас.

Као што је поштованој Скупштини познато, данашњи Средишни Одбор изабрат је на конференцији српских првака, одржатој од 10. до 13. августа 1908. год. у Скопљу. Та конференција ставила му је у задатак да руководи пословима народним до састанка Скупштине и да учини потребне припреме за тај састанак. Није било могуће одмах после проглашења Устава сазвати Скупштину, која би израдила правила за организацију и поставила неки детаљан програм за њен рад. Требало је што пре дати дотадањој револуционарној организацији легалну подлогу и припремити земљиште за шири национални рад наш у уставној отаџбини. Без сумње, само је Скупштина народа српског надлежна за утврђивање дефинитивног програма, али о томе дефинитивном програму, као и о дефинитивној организацији није могло бити речи у времену општег врења, које је настало после 11. јуна. Требало је пратити догађаје и сачекати развој прилика пре но што се приђе неком систематском раду на бољитку српског народа у Турској. Услед тога несређеног стања морало се прићи што пре некој привременој организацији, довољно јакој да узме активног учешћа у пословима уставне Турске, али и довољно гипкој да према потреби напусти легалну и приђе опет револуционарној делатности, ако би прилике у отаџбини то захтевале.

Прихватајући власт из руку конференције, Средишни Одбор морао је према томе на првом месту пажљиво пратити све догађаје, који су ишли у корист уставног режима, као и оне који су се окретали против њега. Јер у колико

је несумњиво да је прави уставни режим давао српском народу довољно услова за свестран развитак, у толико је јасно да би реакција, чији би главни ослонац свакако били Арбанаси, била од велике опасности на првом месту по нас Србе.

И заиста је положај наш у Турској тако незгодан да и најмање измене у унутрашњем политичком склопу њеном имају за нас недогледних последица. Притешњени с једне стране арнауским одметницима, а с друге нетрпљивим и размаженим Бугарима, ми Срби нисмо само имали да сносимо све рђаве последице општег апсолутистичког режима који је гушио нашу отаџбину, већ и све испаде тих незгодних суседа. А ти су испади били и многобројни и тешки. Док су нам на једној страни такви Арнаути убијали и пљачкали све што им је под руку дошло, дотле су Бугари приморавали наша села да се одрекну своје народности и да као бугарска приђу Егзархији. Искварене власти, разуме се, да нису показивале ни воље ни смелости да том гањању, које је годинама трајало и претило да наш живаљ са свим уништи, ма колико изађу насупрот. За отпор тим многобројним незгодама, којима смо били изложени, нама је недостајало чак и оне црквене организације, која је у Турској била призната свима другим народностима, јер је Патријаршија, којој припада управа над православном црквом, употребљавала и злоупотребљавала привилегије своје искључиво у корист Грка. Нас је Србе, колико је год могла више, потискивала, тако да ми у Патријаршији не само што нисмо имали никакве подршке у борби противу непријатељски нам расположених других елемената, већ смо имали чак и једног врло озбиљног противника нашем националном развићу.

Тај тако незгодан положај, који су Срби имали у Турској могао се без сумње одмах изменити и поправити завођењем истинске уставности, која би нам гарантовала потпуну слободу и једнакост. Природно је да смо ми, под таквим околностима, са највећим одушевљењем морали прихватити промену од 11. јуна. Једини, можда, од свих народности у Турској ми смо у тој промени, и само у њој тражили услова за наш развитак. Према томе јасно је, да смо са пажњом морали пратити у прво време све што је ишло у корист уставности и бележити све што јој је прегило опстанку.

Уставност је у почетку имала двојаких непријатеља и они су несумњиво и данас на делу, те је потребно да се сви искрени пријатељи и заступници њени приберу и одбију њене нападе.

Врло опасан непријатељ свакако били су сви они реакционарни елементи, који су са старим режимом изгубили много од својих привилегија. Као и при политичким променама у другим земљама ти су се елементи прибирали и на све могуће начине покушавали да зададу удар новом стању. У те елементе, који су сасвим природно тежили повраћају старих односа, треба рачунати покрај разних Изета, Таксила, Меламеа и све оне арбанашке прваке, наше непосредне суседе, који су у анархичном стању старог режима налазили врло повољних услова за своје газдовање. Покушаји за обарањем устава и повраћајем апсолутистичког режима били су у почетку доста чести. И оне паше, које су у Цариграду посрнуле завођењем слободе и једнакости, и ови арбанашки бегови, који су у пушци и јатагану гледали једину оправдану уставност, чинили су напор да се ново стање што пре обори. И само енергичним мерама, које су предузели сами творци 11. јула и у Цариграду противу приврженика некадањих љубимаца Јилдизових, и у крајевима изнад Качаника противу Рустан Кабаша, Исе Бољетинца и другова, успело се да се противуставни покрети угуше и нов режим учврсти.

Али крај овог покрета, који је био непосредно управљен противу уставног поретка, постојале су и постоје тежње појединаца, које су у суштој супротности са основним уставним одредбама и које, ако се уобичаје и утврде, могу бити опасне по цео нови поредак, а на првом месту по наш елемент у овим крајевима. То су појединачни испади Арбанаса и Бугара на једној, а пристрасно понашање власти на другој страни, који прокламовану слободу и једнакост чине илузорном. Поједини Арбанаси у јакој мери продужују према нашем живљу она изнуђавања, отимања па чак и убиства, која су карактерисала и цео стари режим у овим крајевима. Бугари пак час разним измишљотинама бацају наше највиђеније људе у затвор, час непосредним насиљима гоне наша села да пређу или да се врате Егзархији. Власт ни на једној ни на другој страни не само не показује довољно енергије, већ често отвореним повлађивањем иде на руку овим незаконитим радњама на штету Срба.

Јасно је, да је Средишни Одбор српске организације, остављајући бригу о одржању целокупнога Устава творцима његовим, сву своју пажњу обратио овој другој опасности по ново стање. Он је сматрао да му се ваља сав заложити да се те незаконитости, које су чињене српском живљу и које

су биле у супротности са основним одредбама Устава, што пре и што радикалније отклоне. Изасланици средишног одбора, који су у Солуну требали да уђу у тешњу везу са младотурским одбором »Јединство и Напредак«, посветили су највећи део својих напора отклањању тих незаконитости.

При преговорима, које су повели у циљу споразума са Младотурцима, ти изасланици изјавили су одмах, да неће постављати никакве особите националне захтеве, већ да ће само тражити строгу примену и прокламовање Устава и оних обећања, које је одбор »Јединство и Напредак« у својим манифестима и програмима истицао. Средишни Одбор Српске Организације био је уверен да је примена свих тих начела, која су у ствари демократска начела свију образованих народа, довољна гаранција и за наш национални развитак. Слобода јавне речи, слобода збора и удружења били су, поред апсолутне имовне и личне безбедности, битни захтеви за које су се изасланици наши у Солуну требали залагати. Они су прихватили младотурски програм у 20. тачака, којим су били обухваћени сви захтеви за уређење модерне државе. И само су при тачкама 7. и 15. учинили примедбе, које су и Младотурци одмах прихватили. По тим примедбама, а које су биле у духу члана 15. Устава, поред државних средњих школа у којима ће се предавати на турском језику, слободно је одржавати и приватне средње школе, у којима ће наставни језик бити по жељи оснивача школе. У тачку 7. ушла је допуна сагласно досадањим законским одредбама да ће се при општењу народа са нижим властима моћи служити, крај турскога државнога језика, и језиком, којим народ дотичнога краја говори. Ови су захтеви наши били само допуна оних демократских начела, која су прожимала цео програм, а требала су да омогуће опстанак и развитак и српског језика, крај државног турског.

У колико су изасланици наши у Солуну мање правили примедбе на опште захтеве младотурског одбора, у толико су више и енергичније настојавали да се учини крај појединим незаконитостима и неправдама, које се чине нашем живљу у пркос свију уставних одредаба. У циљу отклањања тих незаконитости наши су изасланици тражили:

1. да се именује комисија, која ће у горњим крајевима утврдити отмице имања, којима су поједини Арнаути оштетили наш живаљ;

2. да се у Народној Скупштини у Цариграду поведе реч о примени патријаршијских привилегија на нас Србе.

Оба та захтева прихватио је и одбор »Јединство и Напредак«, давши формално обећање да ће се по њима поступити.

Да би се свима незаконитостима, управљеним противу нашег живља, што пре стало на пут, Средишни Одбор српске организације упутио је био распис појединим пододборима, да му се оне одмах опширно достављају, па је из многобројних извештаја који су му о тим неправдама са свију страна стизали, најпре правио изводе за лист »Вардар«, износећи тако широј јавности све недоследности новог стања. Изношења су чињена без икакве јеткости и само у циљу да се Устав што пре учврсти на добро заједничке отаџбине. Строго је мотрено да у лист не уђе никаква оптужба која би била неоснована, и на жалост морамо да констатујемо: да је све што је ту изнесено било тачно и да власти, које су са пажњом пратиле писање »Вардара«, нису успеле да оповргну ни једну оптужбу.

Сем овога отвореног жигосања свију незаконитости и неправилности преко свога органа, Одбор их је у нарочитом мемоару доставио и надлежнима у Цариграду, тражећи да се предузму мере да се оне отклоне. И са задовољством може Одбор јавити Скупштини да су надлежни чиниоци у више прилика поводом тога мемоара предузимали мере у корист заштите нашег живља. Разуме се да се је Одбор трудио да и саветима и споредним представкама код власти поправи одмах сваку неправду која би се појединцима Србима учинила, и да су томе послу поједини чланови Одбора посветили били велики део свога времена. И ако је нарочитом наредбом Министра Унутрашњих Дела у последње време било забрањено властима да од појединих клубова и организација примају званичне представке, ипак је Средишни Одбор продужио да својим саветима и упуштвима припомаже отклањању незаконитости, које се чине нашем живљу. Одбор сматра без сумње као врло оправдану ту наредбу Хилми паше, у колико се она односи на званичне представке властима, за које ни српска као ни једна друга организација није надлежна. Али мисли да је и да ће увек бити дужност српске организације да енергично ради на сузбијању неправди и безакоња, која се у овим крајевима чине и буду чинила. У том циљу је Одбор и продужио да прима све молбе из свију крајева српских, било противу испада појединих непријатељски нам расположених елемената, било противу незаконитости самих власти.

Како је у скоро после прокламовања Устава требало

приступити изборима за државну Народну Скупштину, то је средишни Одбор Српске Организације предузео био мере да и српски живаљ у њој буде достојно представљен. Одбор је био одмах на чисто да ти први избори неће моћи бити ни довољно правилни, а камо ли сасвим праведни. Није се могло ни очекивати да ће се после оног страшно коруптивног режима моћи у брзо створити сви услови за изборе по систему, који је примљен у модерним европским државама. За то је недостајало много чега, а на првом месту правилно изведено пребројавање становништва и праведно груписање изборних општина. Статистика становништва датира се од 1903. године, али је она била изведена на врло несигурној основи. У тој статистици нема, разуме се, ни спомена о Србима, који се заједно са Грцима и Власима трпају у патријаршисте. Али ни однос тих патријаршиста према егзархистима није тачно изведен. Статистика је вођена одмах после оне јаке четничке акције бугарске, којом су многа села наша, па и читави крајеви били принуђени да се изјасне за приврженике Егзархије. Појмљиво је да је у тим крајевима однос постао друкчији чим је српски живаљ добио у српским четама заштите за себе и чим је прокламовањем Устава омогућена слобода кретања. Али већ и по тој непотпуној и погрешној статистици Срби су требали да добију у косовском вилајету четири посланика, имајући у виду сразмеру мушких глава нашег живља према мушким главама мухамедоваца и егзархиста. Избор је међутим дао сасвим други резултат, захваљујући неправилном и неправедном груписању изборних општина и притиску, који су за време избора чинили Арнаути на наш живаљ. Споразумом са Младотурцима исправљене су донекле грешке и неправде изборног система и свих оних неправилности, које су могле да имају за нас опасних последица. У интересу тога споразума ми смо се одрекли мандата у Пљевљу, јер смо у Васфи-беју, који је истина био турски кандидат, али кога је и Средишни Одбор Српске Организације познавао као исправног човека и убеђеног представника новог режима, налазио гаранције да ће интереси и нашег живља бити искрено заступљени.

Поред посланика, који су на заједничким споразумним листама изабрати за Народну Скупштину у Цариграду, нама је стављен у изглед и један сенатор, како бисмо се и у томе погледу изједначили са Бугарима и Грцима. Ми очекујемо у најкраћем времену именовање његово, остављајући

надлежнима да према захтевима Устава учине избор међу кандидованим личностима.

Споменуемо горе, како се у попису становништва, који је служио за основу последњих избора, нигде не говори о Србима, већ се они са Грцима и Власима трпају у »рум«. Тај је попис из старог режима, те није било ни очекивати, да ће се приликом избора исправити та неправда, која је од стране власти вековима чињена према нашем живљу. На жалост ми морамо да изјавимо да ни до данас још назив Србин није ушао свуда у употребу код власти. Устав је истина зајемчио потпуну равноправност народности и њих одвојио од вероисповеди, али је назив »рум« стекао дугом употребом право противу кога се тешко борити. Средишни Одбор Српске Организације сваком је приликом енергично протествовао противу тога неодређеног имена и тражио да се власти нама Србима обраћају називом Србин и да се нарочито у нашим нуфузима тај назив стално и искључиво употребљава. При општењу власти са нашим одборима оне су нам се нарочито у прво време писмено увек обраћале као »српској организацији«. И да наша привремена организација баш није ни имала других резултата то би сам факат, да се је, постајањем њеним, код власти стао одомаћивати назив Србин, био довољан да се то постајање потпуно оправда. У општењу са другим факторима нашим, са управама српских школа, са намесницима митрополитским, са самом митрополијом власти употребљавају како где, час стари назив »рум«, а час једино правилан Србин. И у многим нуфузима нашим почињу међутим понеке власти на захтев наших људи бележити реч Србин. Приликом тражења обавештења о школама, које су упутиле власти нашим намесницима, било је рубрика у којима се изриком спомињу српске школе. Средишни Одбор Српске Организације упућивао је пододборе да сваком приликом траже од власти, да се »рум« замени речју Србин, како би се једној јасној одредби уставној дала потпуна сатисфакција и збрисала неправда која нам је до сада чињена. Не буду ли власти, крај свих права, које нам Устав даје, пристале да нас називају правим именом нашим, онда ће организација бити принуђена да то питање другим путем изнесе на дневни ред. Ми Срби поносимо се без сумње нашим државним именом Османлије, али морамо да тражимо да нам се призна и загарантује име које одликује нашу народност.

Да смо добре Османлије крај свега што смо и одушевљени Срби показали смо ми толико пута.

У манифесту, који је конференција првака из Скопља упутила народу српском у Турској, изриком је наглашено да ћемо ми Срби у Турској сматрати целокупност турске царевине као битни услов за наш развитак и напредак. Али једва да је тај манифест стигао у удаљеније крајеве наше отаџбине, кад се је пронела вест, да је Аустро-Угарска извршила анексију Босне и Херцеговине, а да је Бугарска приграбила себи Источну Румелију и прогласила се независном царвином. Средишни Одбор Срба Османлија сматрао је за своју дужност да узме јаког удела у свима протестима и покретима народним противу извршења тих насилничких дела, која су била у толико више за осуду, што су пала у време када је отаџбина наша била заузета радом на унутрашњем препорођају. Како на митингу, који је организован одмах после проглашења анексије, тако и у бојкотној комисији, која се образовала да у споразуму са осталим сличним комисијама шири у народу мисао о економској борби противу Аустро-Угарске и Бугарске, учествовао је врло живо и Средишни Одбор Српске Организације. Одбор не крије, јер је сматрао за своју патриотску дужност, да ради свим силама да се влада примора на енергичан отпор насилним делима наших кривоклетних суседа. Он је и посланицима српским у Цариграду дао упутства, да се придруже оној групи представника народних, који се буду решили да се одупру признању тих насилничких дела. Сматрајући да нови режим не сме да се прља никаквом продајом наших покрајина, Средишни Одбор је и преко листа »Вардара« и разним представкама, које је чинио осталим клубовима, тражио да се одбије непосредан споразум са Аустро Угарском и Бугарском, и да се обе ове државе упуте на конференцију као једини надлежни суд.

И ако је дакле досадашњи Средишни Одбор имао при времену карактер, он је самим приликама у отаџбини и ван ње био упућен да улази у крупније послове и да их по своме нахођењу води и решава. То му, разуме се, није сметало да ради и на извршењу главног задатка, који му је поставила конференција првака српских.

Већ на првим састанцима својим Средишни је Одбор претресао правилник за изборе посланика за Народну Скупштину у Скопљу. Циљ правилника је био да у ову прву Скупштину, која треба да постави основе за нашу нацио-

налну организацију, уђу представници свију редова народних. Почевши од Митрополита, који су од увек били на челу народних послова и око којих смо се ми увек прибирали, па све до најсиромашнијег сељака, на коме у ствари почива снага нашег народа, сви су требали да буду представљени у овом дому. Чим је правилник израђен именовани су и бирачки одбори, којима су послата и упустава о начину њиховог рада. Констатујемо са задовољством да су била потребна врло незнатна накнадна обавештења о изборном правилнику. Избори су вршени по одредбама његовим, а на верификационом је одбору да нам покаже да ли су и где су учињене крупније омашке. И ако је учешће нашег народа у овим првим нашим националним изборима било врло велико, немамо вести да је игде дошло до нереда. Народ је наш појмио важност и Скупштине и организације, и са достојанством, које је Србе од увек одликовало, прилазио је послу, на који су га позивали.

Организација досадашња, и ако привремена, и ако у ствари склопљена само да спроведе изборе, ушла је одмах у врло тесне везе са масом народа. Према извештајима које смо добијали од појединих пододбора народ је у њима одмах видео своје природне представнике и заступнике, и са великом готовошћу обраћао се њима за све своје послове. Радам пододбора и везом између њих и Средишног Одбора заинтересовао се и сав народ српски за све послове и узимао врло живог удела у њима. Из врло јаке кореспонденције, која се развила између Средишног Одбора и одбора по вилајетима, види се са коликом је збиљом прихватио наш народ идеју о своме прибирању. Оно што мора нарочито да се истакне овом приликом, то је отвореност са којом су и најудаљенији кутови свршавали послове своје. Већином депешама, ређе већ писмима обраћали су се они и властима и одборима, тражећи од њих час савета, час заштиту. И Средишни Одбор, и поједини вилајетски одбори, као и одбори по казама општили су тако исто са великом отвореношћу, уверени, да уставни поредак таквим јавним радом може само добити у чврстину.

Привремена организација истакла је већ у манифесту своје са одушевљењем да прихвата уставни поредак и да с тога и напушта потпуно своју дотадању револуционарну активност, прелазећи отворено на легално поље. Данас, после живог рада од скоро седам месеци, Средишни Одбор сматра за дужност да понова истакне уверење, да је за нас Србе

у строгој уставности и парламентарности једини спас. Непријатељи су наши многобројни, средства која им на расположењу стоје велика. Да би у заједничкој отаџбини сачували нашу националну егзистенцију, да би сем Османлија остали и Срби, потребно је да нам закони даду заштите од разних навала. Привремени Средишни Одбор истичући и у јавности и пред властима све неправилности, које су се гомилале у новом стању, имао је за циљ колико да заштити српски живаљ од њих, толико и да припомогне учвршћивању строго уставног поретка. Јер сви они испади и све оне незаконитости, од којих је патио наш народ и у новој Турској, подгризају основе уставном животу и могу ставити у питање опстанак заједничке отаџбине. Несумњиво је да се је Турска само захваљујући завођењу Устава спасла од потпуног распадања, на коме се и споља и изнутра радиле. То се у осталом признало и са највишег места, те су том великом опасношћу у главном и правдали извршиоци 11. јула свој изненадни преврат пред многобројним заштитницима старих установа. Исто је тако јасно да Турска сразмерно врло лако преживљује данас једну од најопаснијих оријенталских криза само захваљујући симпатијама које ужива у Европи и одушевљењу које се појавило у њој самој због завођења уставног режима. Околне балканске државе и саме су са задовољством прихватиле уставни поредак у Турској и понудиле јој одмах своје пријатељство, које баш у овим приликама мора да нам буде необично драго, јер се само утврђивањем таквог пријатељства могу створити услови за независан живот и напредак свију балканских народа. У рукама Турске је дакле, у уставном режиму је данас судбина тога годинама очекиваног балканског споразума. Али нека се сутра тај режим уздрма, нека се унутра појаве старе трзавице међу народностима, и стари зулуми од стране појединих арнаутских отпадника и власти, па ће и све те симпатије одлетети, а са њима и идеја о одржавању Турске у Европи. Отворен рад Средишног Одбора како у корист српског живља, тако и у корист одржавања уставности у Турској, злонамерно су извртали наши национални противници, истичући цео рад организације као тежњу за стварањем државе у држави. Они су и код власти чинили што су могли и да се наш рад омета и да се опстанак организације онемогући. Морамо признати да власти, у главном, нису обраћале пажњу на те денунцијације, и ако су овда, онда, а нарочито у горњим крајевима чињене извесне

тешкоће нашим људима, који су се организацији посветили. Средишни Одбор сматра за своју дужност да и са овога места енергично одбије сва подметања и да изјави да се у целом свом послу руководио само љубављу према своме племену и љубављу према заједничкој отаџбини. У раду привременог Средишног Одбора нема ни једног слова, ни једног акта који би могао поткренити оне гадне доставе наших противника. Радећи на организацији и спремајући сазив Народне Скупштине у Скопљу, Средишни Одбор имао је само један смер пред собом: да прибере снагу српскога народа у циљу што живљег рада на напретку заједничке слободне отаџбине. И Средишни Одбор српске организације може с поносом изјавити да је у том правцу задовољан сам својим радом. Захваљујући томе раду интересовање српског народа за јавне послове пробудило се и ојачало, и Срби свију крајева стоје данас већ као једна целина на бранику и уставних права османлијског целога народа, и великих међународних интереса Турске

ГОВОРИ ЖАРКОЖИХ ПОСЛАЖИКА

поводом извештаја Централног Одбора о политичким приликама.

Стојан Зафировић: — Господо, овде имамо да говоримо о политичким приликама или о раду нашег Централног Одбора у политичком погледу. Моје је мишљење да је веома важна ствар претрести овај извештај о политичким приликама нашега народа, јер, као што знате резултат наших говора створиће наш будући политички програм.

Ја ћу одмах да пређем на ствар, на претрес овог извештаја о политичким приликама.

Овај извештај је врло лепо написан, у њему су изнесене све политичке прилике у којима се наш народ налазио од 11. јула прошле године до сад. У извештају се на првом месту напомиње да је конференција родољуба, која је била прошле године, решила да се свима силама настане да се очува интегритет — целокупност турске царевине. То је, господо, једна важна ствар, и ја мислим да ћете се и ви сви са мном сложити, да ће то бити једна од најважнијих тачака у нашем будућем политичком програму (Живо одобравање).

Ја нећу ићи оним редом којим је ишао Централни Одбор у свом извештају, него ћу прескакати, али ћу ипак да одржавам везу. Чим сам казао да је наша прва и најглавнија тачка одржавање целокупности Турске, као што је то и Централни Одбор предложио, ја мислим, да се и Централни одбор определио поводом догађаја који су се у последње време десили, а то је анексија Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, а у исто време проглашење бугарске кнежевине за независну краљевину.

Наш је Централни Одбор приватна установа, која је имала да врши послове организације српскога народа у отоманској империји док се не избере ова Народна Скупштина. Ја бих, можда, имао у неколико права да пребацим Одбору, што није одмах протестовао противу анексије Босне и Херцеговине и прогласа бугарске краљевине, али свакојако ти ће акти бити осуђени и на овој Скупштини. За време рада Централног Одбора јавили су се догађаји, који су се врло мало слагали са стањем, које је створено 11. јула прошле године. Централни Одбор износи нам разне неправилности, које су вршили поједини грађани наше отаџбине над нашим народом — над Србима Османлијама. У извештају се нарочито наглашују притисци Арнаута и притисци Бугара над Србима. Свакојако да се ни ми нисмо могли надати, да ће се једним наглим покретом одједаред стање поправити у Турској; ми смо се могли надати да ће донекле и даље трајати разне ситније неправилности, али смо се тако исто могли надати, да ће турске власти предузимати најживље мере и кораке у хватању злочинаца. Ја морам да одам хвалу Одбору, да је показао доста воље за рад; ми смо видели да се он доста старао да се поправи стање нашег народа у овим приликама. Ми знамо, да се Централни Одбор одиста заузимао код турских власти за изналагање оних зликоваца, који су вршили убиства у скопском вилајету. Међутим Централни се Одбор и сам тужи на турске власти, да су показивале доста лабавости или више мање незаинтересованости те нису довољну пажњу обраћале представкама Централнога Одбора. У исто време Централни Одбор се тужи и на Патријаршију. Она има своје привилегије које су огарантоване и Уставом, и по којима је дужна да штити све своје народности — како Грке, тако и Србе и све остале, и да према свима буде подједнака. Међутим Централни се Одбор тужи да Патријаршија није хтела вршити своју дужност. У осталом о томе смо се и ми сви уверили. Централни Одбор је предузимао кораке код младотурског комитета »Јединство и Напредак«, и тражио да се та ствар изнесе чак и пред цариградски Парламенат.

Сад да пређем на изборе посланика за државни Парламенат.

Најглавнији задатак Централног Одбора био је избор посланика за цариградски Парламенат. Централни Одбор

је одмах добро схватио своју дужност, да ће највише успеха имати ако се буде могао на неки начин да споразуме са младотурским комитетом »Јединство и Напредак«, јер ће само тако избори по нас испасти повољно. Само бих имао да скренем пажњу на ово: ја мислим да је био принцип и Централног Одбора, да приликом избора тих посланика изађемо са биралишта са што већим бројем посланика, а разуме се да се ти посланици одликују и по квалитету. Међутим и ако је то био принцип ја се ипак не могу да сложим са Одбором у томе, што је у једном т. р. чисто српском крају изабран за посланика човек, који није Србин, па ако хоћете и са мањом је спремом од српског кандидата. Зато ја мислим да би требало дејствовати преко младотурског комитета, да се тај избор у цариградском Парламенту поништи, те да на то место дође Србин за посланика. Приликом избора посланика Централни је Одбор показао доста умешности, али недовољно енергије, да се користи свима околностима које су ишле нама у корист. Ја нећу да набрајам све случајеве, али хоћу да наведем пример како се у Призрену, а тако исто ни у Пећи није користио приликама и о њима није водио готово никаквог рачуна, а то је било с тога што се и сувише био ангажовао да одржи у сили споразум са младотурским комитетом »Јединство и Напредак«. Моје је дубоко уверење, да, и ако је Централни Одбор паметно урадио што је учинио споразум са младотурским комитетом, ипак није смео, да у том иде до крајњих граница. Према решењу конференције, као и према задатку, који је стављен у дужност Централном Одбору, требало је да он спремни сав материјал за организацију српског народа. Према томе он није смео у напред наметати никакве тачке, нити програм до год то ова Скупштина не реши. Централни Одбор у своје извештају каже: да је он примио неке тачке младотурског програма. Свакојако, ако у томе програму стоји само ово: да се тражи слобода зборовна, слобода удружења, лична и имовна безбедност, слободно исказивање мисли, и. т. д., ми не бисмо имали ништа против тога, јер то и ми сви тражимо. Али ако се у томе програму налазе и неке ствари, које за нас не би биле повољне, онда је требало да Централни Одбор каже, да он те тачке младотурског комитета усваја привремено, па тек кад их ова наша Скупштина усвоји, да ће то онда бити програм и српског

народа у Отоманској Империји, а пре не. (Чује се: Тако ће и бити!). Ја овде, господо, износим све оне ствари које су наглашене у извештају Централног Одбора, а за које се мисли, да би могле бити као основа нашег политичког програма.

Овде се чуло, да је Централни Одбор примио и ове две тачке младотурског програма, а то су: да основне школе буду народносне, а друге, средње да буду државне али да могу бити и приватне, које може сваки држати. Ви знате да се о томе говорило и у јавности, да је те две тачке наш Централни Одбор примио за свој програм (чује се: Није их примио!). Ако их није примио онда је добро учинио и онда ћу се и ја с њим сложити, а ако их је примио онда је погрешно.

Сад има једна ствар, коју Централни Одбор одобрава, али коју ја нећу да одобрим, а мислим да ни већина Скупштине неће одобрити. Ствар је у овоме: министар унутрашњих дела Хилми паша издао је наредбу, да се не примају званичне представке никаквих удружења, јер их он не сматра за званична. Ту наредбу оправдава Централни Одбор и тражи од нас да то примимо к знању. Ако се те представке не примају ни од каквих других удружења, онда би се донекле то могло и оправдати, али ако се примају од других удружења, а од нас да се не примају, онда је то жалосно. Та је ствар за нас жалоснија у толико више, што и у извештају Централног Одбора видимо да турске власти још нису признале име Србин. Молим вас, Централни Одбор каже, да у званичним представкама онде где треба да стоји име Србин стоји »рум«, или »хришћанин«, а не признаје се да стоји име Србин.

Имали смо прилике да чујемо, како постоји извесно нерасположење према Централном Одбору. Ја о томе нећу да говорим, али моје је мишљење, да је то отуда, што Централни Одбор није имао о неким местима довољно обавештења и отуда су и потекла та незадовољства према њему. Међутим, на сваки начин да има некаквог нерасположења и због самог начина рада Централног Одбора. Зато је моје мишљење, да би Централни Одбор требао да ступи у тешњу везу са народом, како би тога нерасположења у будуће нестало.

На завршетку имам да изјавим, да се ја у главном

слажем са извештајем Централног Одбора о политичким приликама и с тога предлажем Скупштини да га и она прими.

Григорије Божовић: — Ја ћу, господо народни посланици, да говорим о оном делу политичкога извештаја Централнога Одбора, који спомиње анексију Босне и Херцеговине и проглас бугарске кнежевине за краљевину.

Мислим да нећу погрешити ако кажем да ћете се у том погледу сви са мном сагласити. Надам се да ћу погодити жељу свију ако речем да је баш сад ред да се о том чује реч на овом поштованом скупу, тим пре што је у Цариграду већ поодавна пао кобни предлог да се Босна и Херцеговина продаду Аустрији за два и по милијона турских лира.

Вама је познато, господо, какво је о том мишљење и најпростијега сељака у нашој држави, без обзира на народност којој он припада, а нарочито људи ових наших крајева, који већ прилично знају каква је Аустрија. То мишљење он дели са народом Босне и Херцеговине, који је кост од кости наше по целокупном бићу својем. Ето упитајте тога најмањег сељака ма у којем крају наше земље, онога сељака који на својем малом селишту има само једну кућицу; упитајте богатога бега што има многе чифлуке по Голаку и Косову; упитајте Дреничкога Арнаутина који има иешто земље и једну воденицу. — велим упитајте их све редом да ли је лепо да се прода Босна и Херцеговина, па ћете добити одговор да је срамно продати земљу за новац. Људи мисле да је грехота продати комад земље, какав се опет може купити, док наши у Цариграду безобзирно хоће да продаду две покрајине, које им новцем нису прешле у својину. Земља се не продаје, народ се не продаје. Па кад тако осећа и мисли наш сељак око Грачанице и сав народ Босне и Херцеговине, зар онда није срамно да се реч продаја чује у нашој престоници, у Цариграду? Зар та престоница да не води рачуна о држави и народу и његовом државном поносу? Зар може да нађе оправдања да чини оно што неће да чини сељак ни онда кад му душа дође у подгрлац, него хоће то комаче земље да остави својим потомцима?

Протестујући против те срамне трговине, ми бисмо, могли с овог места подвикнути тим нашим представницима у Цариграду; и друкчијим гласом, као што то раде

Бугари. Али то, сагласићете се, не треба да чинимо јер наши протести увек треба да буду покретани побудама искрених Османлија, патриотизам којих ни по чему неће да буде мањи од Османлија мухамеданских. Но наш протест треба да одјекне из ових разлога: прво с тога што ако допустимо продају Босне и Херцеговине да тако олако прође, судбина тих наших земаља неминовно очекује и нас овамо (бурно одобравање са плескањем).

Друго, остављајући на страну што је народ Босне и Херцеговине крв крви наше, (бурни усклици: Живела Босна и Херцеговина!) остављајући на страну што су против анексије и наша браћа мухамеданци којима је у начелу Шериф-ефендија Арнаутовић из Мостара, и који су исто тако, па још можда и већи родољуби него ми, — да све то оставимо на страну па да рачунамо само с фактом што су Аустријанци често говорили да је њихова граница са нашом државом чак иза Хаџи Куртешева Хана код Митровице. А јавна је тајна да та наша коварна комшиница има тежњу да ту границу подло помера и даље низ вардарске долине, докле не сиђе у Солун. Природно је да таква могућна, сасвим могућна будућност наша може не забринути само људе који су изгубили урођено осећање према својој кући, према својој рођеној држави. И кад ово узмемо на ум, онда наш глас треба јаче да се чује, тим пре што ми још ни данас не знамо, нити можемо да разумемо мотиве наше владе у Цариграду да тај корак учини.

Тога ради, одобравајући поступак нашега Централнога Одбора што је одмах протествовао противу анексије Босне и Херцеговине као и *начина* прогласа бугарске самосталности, ја мислим да би, господо посланици, било сасвим умесно кад бисмо овластили председништво наше Скупштине да саопшти нашој влади у Цариграду као год и државноме Парламенту оваку резолуцију:

»Српска Народна Скупштина, као представник свеколикога српскога народа у Отоманској Империји, сакупљена у Скопљу, веома жали што се влада решила на корак преговарања са Аустријом о продаји Босне и Херцеговине. Српски народ у свима крајевима наше државе, где год га има, никада и ни у једном тренутку не може и неће се сагласити са таквим једним актом владе, ако би се он остварио. Српски народ из свију крајева наше отаџбине, искључиво у жељи да се више не крњи његова

земља. т. ј. Отоманска Империја, дубоко протестује против анексије Босне и Херцеговине и противу продаје истих земаља, а готов је и своје животе дати на одбрану народних права и своје државе.»

(Бурни и одушевљени усклици: Живела Босна и Херцеговина!).

Димитрије Зиндовић: — Допустите, господо, и мени као народном посланику из Санџака да проговорим неколико речи, како бисмо добили што лепшу слику о приликама у нашем народу.

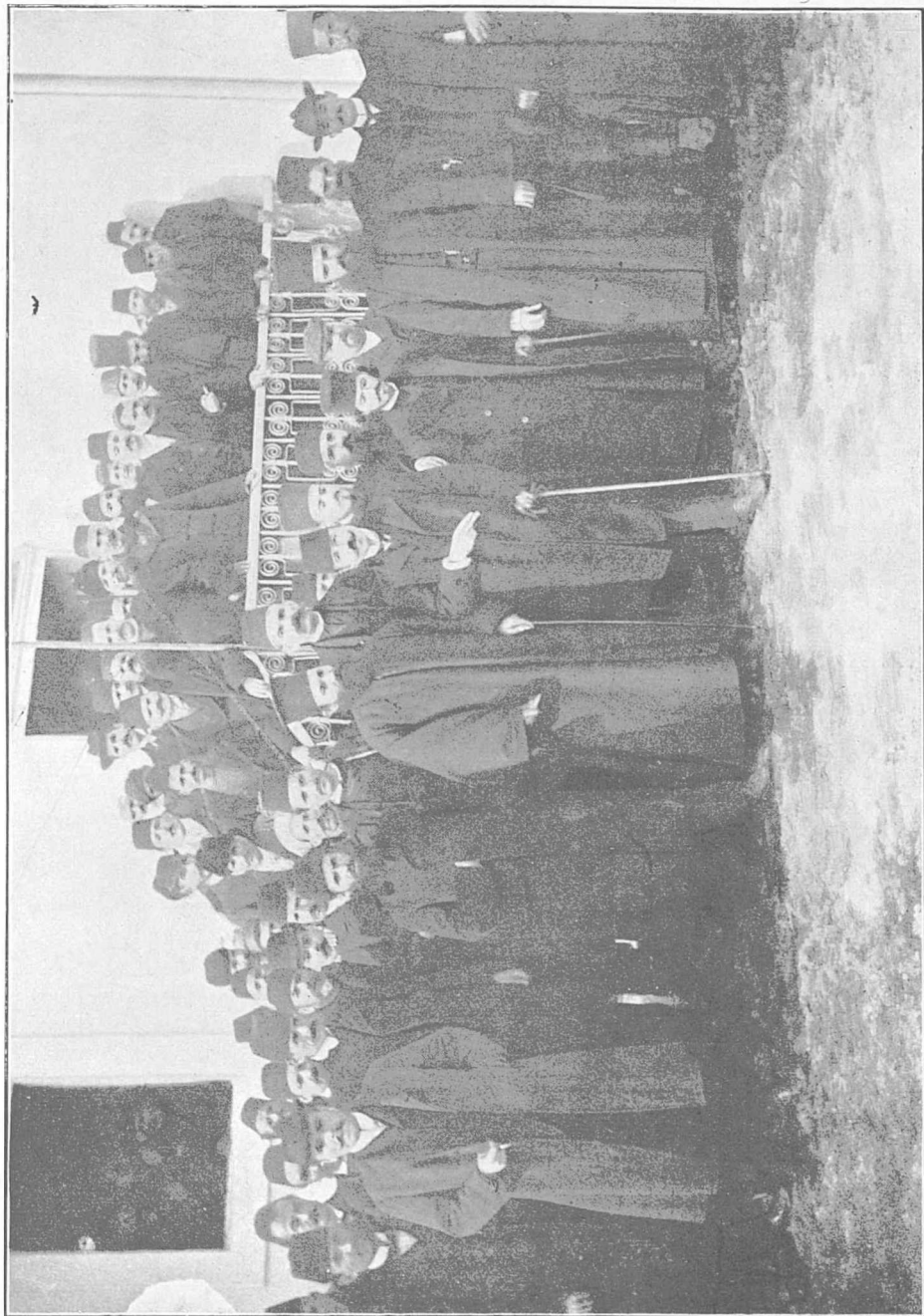
Народ је са највећим одушевљењем прихватио нашу народну организацију. Ја ово говорим о пријепољској кази. Организација је изведена у свима селима потпуно, и ми смо потпуно организовани чекали на изборе народних посланика за државни Парламенат у Цариграду. Интересовање народа за изборе народних посланика било је велико. И на сâм дан избора учешће народа било је огромно. Сва лица, која су имала да гласају, без обзира на доба старости дошла су на биралиште. Било је, господо, случајева да су болеснике доносили на носилима, било је случајева да су слепе доводили на гласање; (бурни усклици: Живели!) и само томе захваљујући ми смо успели да у пријепољској кази добијемо 7, а мусломани 4 повереника. У пљевљанском санџаку муслимани су добили 17, а ми 14 повереника. Ја верујем да смо ми могли да добијемо тамо још кога повереника, само да се мало боље радило и да је наш бирачки одбор тамо био мало агилнији, а тако исто да смо имали тамо за чиновнике и наше људе, као што су Турци имали.

Тако исто ми смо писали Централном Одбору, да наш народ неће ни у ком случају да гласа за кандидата друге народности, на што смо добили одговор од Одбора: да је наш кандидат за посланика г. Шантрић, и наши су повереници имали да гласају за г. Шантрића. И власт једнога дана позове поверенике да гласају, и кад их је позвала, двојица нису хтела да дођу. Она је онда звала осталу петорицу, али и они су казали бирачком одбору, да не могу гласати зато што им власт није хтела да да мандате, и тако су они отишли кућама, пошто нису гласали. Ми смо се жалили тамошњем кајмакаму на овакав поступак власти, али је то остало без успеха. Истина долазила је нека комисија из Пљеваља да нас измири,

али на нашу штету. Турци су тражили да им ми дамо једнога повереника, од оних наших пет, па пошто су видели да наши повереници неће у опште да гласају док се сви не пунте на гласање, то нам они нису ни допустили. Ми смо се против тога жалили Централном Одбору а и Валијату. Да би смо се спремиле за нове изборе, ми смо сазвали наш народни збор на коме су били присутни чланови нашег надзорног одбора, као и чланови меџлиси-идаре, и онда је решено да сви наши повереници даду оставке у случају да се наш досадашњи рад не призна. Тим смо хтели да натерамо власт, да нам призна и ону двојицу повереника, да и њима изда мандате; али то није ништа помогло. Истина је, да нас је Централни Одбор известио како је министарство унутрашњих дела издало наредбу да се изврше избори, али власт није хтела да да мазбате нашим повереницима.

За овим је издат проглас, да ће наши повереници да гласају за посланика Васфи беја, што је изазвало велико негодовање у народу. Наш је народ мислио, да ће да гласа само за Србина, те је на тај глас настало огорчење у народу. У томе је г. Шантрић послао нама оставку, којом се одриче кандидатуре посланичке у корист Васфи беја. Тада долази и г. Прелић, као члан нашег Централног Одбора, са једним чланом младотурског комитета »Јединство и Напредак«, и они су нам објаснили како стоји наша ствар овде. Ми смо онда дали реч, да ћемо да гласамо за Васфи беја, али под условом, да Турци даду оној нашој двојици повереника мандате. Наши су свим силама радили да издејствују да наши повереници добију мандате, али нису могли постићи успеха чак ни онда када се свуда знало да су наши повереници тврдо решени да гласају за Васфи беја.

Што неки нападају Централни Одбор због овога, ја могу да кажем, да он није ни мало крив у овој ствари. О самом раду Централног Одбора нећу да говорим, јер је време скупоцено. Сваки господо, који ради нешто, па био он трговац, занатлија, сељак или ма шта он мора и да греша, па тако и наш Централни Одбор могао је да греша. Али кад узмемо шта је он за ово кратко време учинио, с обзиром на околности у којима је учинио, ја рачунам да су успеси његови куд и камо претежнији од грешака, и имајући све то у виду, ја могу бити потпуно задовољан са радом Централног Одбора, захваљујем му на

Народни посланици, после благодарења.

досадањем труду и раду и изјављујем му потпуно поверење.

(Живо одобравање. Бурни усклици: Живели чланови Централног Одбора!)

Риста М. Скакаљевић: — Господо посланици, пред нама је извештај Средишног Одбора Српске Организације о његовом раду од онога дана, када му је конференција срп. првака, одржата овде у месецу августу прошле године, поверила да до састанка Народне Скупштине руководи пословима нашега народа. Ма да су досадашњи говорници рекли у главном све што се имало рећи о политичком делу овога извештаја, ја молим Народну Скупштину да и мене саслуша у толико пре, што ћу ја, како ми изгледа, бити последњи који ће говорити о овом делу извештаја.

Пре него што почнем да говорим о самом извештају, хоћу да кажем неколико речи о сазиву летошње конференције и саставу Цен. Одбора. Замерало се и замера сазивачима летошње конференције, да при сазиву исте нису водили рачуна о извесним крајевима и личностима. У овоме иде се и даље, па се вели да су сазивачи учинили то са извесном задњом намером. И ако и сам налазим да су сазивачи те конференције требали бити обазривији, ја, ипак, не делим мишљење да су се у овоме послу руководили каквим задњим намерама. Али, замерајући сазивачима што су били необазриви, ја не могу а да не осудим све оне који су због тога створили расцеп међу нама баш онда, када смо се, више него икад требали јавити као једна нераздвојна целина.

Господо посланици, прихватајући власт из руку конференције, Централни је Одбор у оном ванредном времену и оним ванредним приликама учинио све што се могло учинити, да се Срби у Отом. Империји групишу, како би груписани могли да посвршавају оне послове, који су неопходно потребни за даљи рад.

Полазећи од сасвим правилног гледишта, које гледиште, у осталом, дели и цео српски народ у Отоманској Империји, да само слободна и уставна Турска може пружити свима својим народима, па и српском, услове за свестрани развитак њихов, Централни је Одбор, природно, обратио нарочиту пажњу на оне догађаје, који су ишли у корист или на штету уставног режима у нашој отац-

бини, помажући прве, а старајући се да сузбије друге. У овоме послу наш се Централни Одбор највише залагао да се незаконитости, које су чињене нашим саплеменцима и биле у супротности са основним одредбама Устава, што пре и што радикалније отклоне остављајући бригу о одржању целокупног Устава Младотурцима, као творцима његовим, и тражећи од ових извесне допуне у њиховом демократском програму, и неке нарочите обавезе, а све у циљу што бољег осигурања наше будућности. Ја се, господо, потпуно слажем с тим, што је Централни Одбор тако схватио своју дужност и ја му зато одајем своју хвалу. Али се не слажем са господом из Централног Одбора односно онога дела њиховог извештаја где кажу, да су творци новог стања енергичним мерама, које су у друштву са свима радницима на преображају Турске предузели, успели да сузбију реакцију у њој. Мени се, господо, чини, да господа из Централног Одбора и сувише оптимистички гледају на данашњу ситуацију, јер ако ико, ми Срби добро знамо, да данашња ситуација није ни из далека таква, каква изгледа нашем Централном Одбору. Не, господо, реакција није још сузбијена, због чега нам баш ваља помагати и то најенергичније све оне елементе у нашој домовини, који се буду залагали да се она потпуно сузбије. Идући у овим питањима руку под руку са Младотурцима не треба да заборавимо да ми као Срби имамо и својих специјалних интереса, које нам ваља задовољити. У питањима, пак, ове врсте ваља нам бити веома обазривим, јер није немогуће, чак је сасвим вероватно, да ће се Младотурци једнога дана хтети ишчаурити у Великотурке (чује се: Тако је). Сам факат, да државне власти и дан данас употребљују за наш народ назив »Рум«, место једино правилног назива »Србин«, довољно нам јасно каже, да већ и данас има код Турака прохтева сличних онима код Маџара, те нам је прва и највећа дужност, да таквим прохтевима стајемо на пут. Ми треба да објавимо свима, па и Младотурцима, да ни по коју цену нећемо допустити да под фирмом уставности и демократије остварују на наш рачун своје великотурске идеје и да тражимо да нам се прво и пре свега загарантује наше народно име.

Господо посланици, у овоме делу свога извештаја Централни Одбор говори и о изборима посланика за државни Парламенат, разуме се у колико се то односи

на изборе у којима смо и ми учествовали. Неки од господе предговорника окривљује Централни Одбор што у пљеваљском санцаку није изабран наш кандидат, већ кандидат муслимански. Међутим, из онога што смо о овоме чули од неке господе посланика из тих крајева, кривица што у Пљевљима није изабран наш кандидат није до Централног Одбора, јер је он учинио све што се могло учинити, да тај мандат осигура нашем кандидату. Па до кога је онда кривица, кад смо ми, и код овако неправичног груписања изборних јединица, имали равно половину повереника? По моме уверењу овакав резултат избора у Пљевљима последица је политичкик прилика што су настале анексијом Босне и Херцеговине. У новој политичкој ситуацији створеној анексијом двеју српских земаља Турци су много полагали на то, да заступник из тог, Босни и Херцеговини пограничног санцака, буде муслиманин а не хришћанин, те и кад би број наших повереника био чак и већи од броја муслиманских повереника а не раван, моје је мишљење да би власти учиниле све, само да наш кандидат не буде изабран. Због свега овога мислим да није право осуђивати Централни Одбор што у Пљевљима није изабран Србин за посланика. Напротив, ја мислим да му ваља честитати, што је нашао начина да у томе санцаку буде изабран споразумни кандидат, нашав у Васфи беју за то врло подесног човека.

Докле се за избор у Пљевима нема шта, по моме мишљењу, пребацити Централном Одбору, дотле рад његов у питању избора призренског посланика није без замерке. Не мислим да га осуђујем за неуспех у избору призренског посланика, јер је мени најбоље познато колико је било тешко, управо немогуће, у томе успети, али не могу а да му не замерим што није тој ствари мало већу пажњу поклатио. Колико је Централни Одбор мало рачуна водио о избору у Призрену најбоље се види из тога, што је своје изасланике послао тек у очи самога избора и што није знао ни за дан избора, а да већ не говорим о томе, да није ништа радио да и младотурски одбор „Јединство и Напредак“ пошље тамо једног свог изасланика ради агитовања у корист споразумне листе.

У вези са питањем о избору посланика за државни Парламенат хоћу, господо посланици, да кажем неколико речи о самим личностима, који као наши изабраници за садавају у цариградском Парламенту. Част и поштовање

свима изабраним посланицима, али је моје дубоко уверење, да је Цен. Одбор погрешно, што није за наше посланике у државном Парламенту кандидовао људе који би, како својим познавањем општих прилика у Турској, тако и добрим познавањем наших специјалних интереса, били zgodнији за та места.

Господо посланици, Централни Одбор у овом политичком делу свога извештаја говори о оним насилничким делима, која су извршена у месецу септембру прошле године, а која су онако дубоко потресла све уставном режиму истински одане Османлије, јер Аустрија, господо, прогласом анексије Босне и Херцеговине није хтела да се само дочепа ових двеју срп. земаља, него је тежила и да упропасти нови режим у Турској, како би и од сада, као и до сада, могла по њој баратати и чинити шта хоће (Тако јел!) Због тога, господо, дужност је свију Османлија, нарочито нас Срба, да не допустимо да цвет срп. народа дође у руке ове вероломне и језуитске Аустрије (Вичу: Доле Аустрија!). Аустрија, господо, жели да постане балканска земља, с тога је и у интересу осталих Балканаца, да свима средствима спрече долазак на наше полуострво те авангарде немачког продирања на Исток, јер ће само тиме осигурати опстанак својих држава. А ово се, господо посланици, може постићи само тако, ако балканске државе створе један искрен споразум. Централни Одбор сасвим правилно схвата данашњу ситуацију на Балкану, кад вели, да је у рукама Турске судбина тога годинама очекиваног балканског споразума.

Да би, пак, тај споразум био што солиднији, Турска треба, ма и по цену извесних незнатних жртава, да отргне од утицаја сила које се јављају као непомирљиви непријатељи балканске слободе оне балканске државе, које се по сили околности налазе у ма каквој зависности од тих сила. (Живо одобравање).

У вези са политичким делом извештаја нашег Централног Одбора част ми је, најзад, предложити вам следећу резолуцију и молим вас да је саслушате. (Чита резолуцију).

РЕЗОЛУЦИЈА

О ПОЛИТИЧКИМ ПРИЛИКАМА

ДОНЕТА НА V РЕДОВНОМ САСТАНКУ.

Саслушавши извештај привременог Централног Одбора о политичким приликама у нашој отаџбини, Народна Скупштина Срба Османлија одржана у Скопљу, одобрава рад Привременог Одбора у корист српског народа од завођења Устава до данас и изјављује жељу:

1.) да се уставно стање у коме српски народ у Отоманској Империји гледа једну гаранџију за развитак свој и заједничке отаџбине учврсти енергично мерама предузетим како противу тежњи реакционарних елемената, тако и противу разних незаконитости и испада насртљивих појединаца на слободу и равноправност грађана;

2.) да се Устав ревидира у смислу демократских захтева истакнутих у Солуну на конференцијама између представника одбора „Јединство и Напредак“ и наших изасланика;

3.) да се предузму мере те да поједине локалне власти дефинитивно стану употребљавати назив Србин место неправедног назива „рум“, када се буде тичало Срба Османлија, те да се тако изведе примена оне уставне одредбе о признању наше народности;

4.) да се најенергичније осуди анексија Босне и Херцеговине и присвајање Источне Румелије као дела која, рушећи један међународни уговор, ремете целокупност наше отаџбине, коју српски народ сматра као битни услов за развитак и напредак свију народности у Турској; и

5.) да се пријатељство са балканским народима утврди и тиме створи чврста основа за слободно развијање њихово.

ИЗВЕШТАЈ

О ЦРКВЕНО-ШКОЛСКИМ ПРИЛИКАМА.

Ви и сами знате, госнодо народни представници, са каквим великим, несавладљивим тешкоћама има да се бори наш народ због несређених црквено-школских односа својих. Из ма ког краја да сте дошли овамо имали сте прилике да учествујете у заплетима сваке врсте услед тога, што ни односи наше цркве према Патријаршији, ни права наших Митрополита према властима нису јасно обележена. Још и више. И онде где су јасно обележени ти односи, где су права неоспорна, имамо ми увек неких неприлика, јер се ми Срби бацамо стално у неке изузетке. Ви што из Битоља долазите знате за заплете, који су потекли и на жалост још трају због велешко-дебарског питања, кичевске цркве и метоха приленског, — све питања која су отворена просто услед партизанског држања грчких црквених власти, којима смо ми потчињени. Ви посланици из рашко-призренске епархије осетили сте све тешкоће неправедног држања турских власти према једном неоспорном праву нашег Митрополита односно постављања учитеља и потврђивања учитељских сведоцаба. Ви најпосле из скопског санџака знате шта све наш сељак има да издржи у борби за признање његових учитеља и свештеника, које власти гањају само зато, што једна несавремена одредба поједина села означава за егзархиска, и ако се села називају и хоће да буду српска.

Српски народ у Турској има, у погледу на црквено-школске односе своје, најнесрећнији положај. На све стране нас потискују и гњаве, одричу нам и национално име наше и права да имамо своје школе и цркве у оном смислу, у коме то имају друге народности. Наша црквена права

нису ничим ни одређена, а камо ли још да су заштићена. У нашој отаџбини, међутим, на тим је правима од вајкада почивало прибирање свију народности и несумњиво је да ће она и у новој Турској имати још за дуго великог значаја свога. Члан 11. данашњег Устава изриком вели, да ће држава и на даље чувати повластице дате разним верским удружењима«. Те повластице уживају у Турској, на основу организације својих цркава, без мало све народности сем нас Срба. Привилегије, којима треба да се ми користимо, у ствари су привилегије васељенске Патријаршије. Али док на једној страни Патријаршија искоришћује те привилегије на нашу штету, а само да би ојачала грчки живаљ у Турској, догле на другој турске власти саме просто одричу нашим Митрополитима права, која су призната свима патријаршијским Митрополитима.

Изменом прилика у нашој отаџбини од завођења Устава, положај наш у погледу црквено школских права наших, није се ни мало поправио. Исти они црквени сукоби, који су у старом режиму спречавали правилно развијање нашег народа, још и данас трају. И ми морамо одмах да истакнемо да се власти у сувременој уставној Турској нису показале ни мало приступачније нашим оправданим захтевима но што су биле власти старог режима.

За српски народ у Турској постоје нерешена три крупна питања, која су повод великим заплетима тако да често, врло често, због њиховог нерешавања и сва Уставом загарантована политичка права нашега живља постају илузорна.

У рашко-призренској епархији траје и под новим режимом борба око потврде учитељских сведоџаба. Борба није нова, она се кад жешће, кад блаже води већ неколико година.

Као што је познато 1891. још велики везир је нарочитом окружницом потврдио привилегије Митрополитима патријаршијским, на основу којих, за отварање школа у својим епархијама, не морају тражити никакву дозволу од турских власти. Митрополит патријаршијски на основу својих привилегија отвара школу сасвим по своме нахођењу, а дужан је само да извести власт, да је отворио школу. Ту његову пријаву власт прима к знању, о чему га извештава актом — русатнаме. После тако добивеног русатнаме Митрополит, све искључиво на основу своје надлежности, која потиче из патријаршијских привилегија, одређује сам учи-

теља и издаје му учитељско уверење, снабдевено митрополитским потписом и печатом. На основу тако издатог уверења, учитељ има права да ради у школи. Митрополит је само дужан да у почетку сваке школске године пријављује Валијату списак учитеља у својој епархији, а локалне власти могу само контролисати: да ли су учитељи снабдевени потребним уверењима од стране надлежног Митрополита. На ту се контролу своди интервенција турских власти у питању о учитељским сведоџбама.

Те су уредбе о отварању школа и потврђивању учитеља у опште, а засноване су на привилегијама, које уживају сви патријаршијски Митрополити. Турске власти, које те привилегије признају свима грчким Митрополитима, одричу их поодавно већ Митрополитима српским. Оне траже, да се школска уверења српских учитеља шаљу на потврду просветном одељењу у вилајету, муарифату и већ годинама кажњавају учитеље и затварају школе због тога што се тај незаконити захтев не испуњава.

У циљу да одбране то држање према српским Митрополитима власти тврде, да се становништво ових крајева одрекло преко нарочитих депутација, послатих у Цариград тих митрополитских привилегија у времену, кад је тражило, да му се место грчких ноставе српски Митрополити. Остављајући на страну, што од тог одрицања нема бар видљивих трагова, нити се у овим крајевима ко год сећа депутација слатих у том циљу у Цариград, питање је: да ли се привилегије патријаршијске могу и смеју уништавати изјавама појединих депутација? Привилегије су засноване на нарочитим владарским бератима, од којих су неки стотинама година стари и није могуће да су изјаве појединих општина довољне за укидање њихово у овом или оном крају. У осталом то укидање, ако је било делимично, локално, морало је ипак да буде на основу неког фермана султановог, а таквог фермана нема.

Како је да је, власти су са највећом жестином од неколико година на овамо тражиле примену оних наредаба о потврђивању сведоџаба. Прошле године због те наредбе било је већина школа затворено, а велики број учитеља бачен у окове. И тек се је, захваљујући утврђивању Устава, престало за кратко време са тим гањањима потпуно невиних људи. Али већ данас стижу понова отуда гласови, да се школе на све стране затварају, и да су многобројни учитељи већ осуђени, а други доведени пред суд

Средишни Одбор Српске Организације стао је у овоме питању одмах на гледиште: да патријаршијске привилегије морају да се простиру на све патријаршијске Митрополите подједнако, да је и неправдо и незаконито српске Митрополите од њих изузимати. Народна Скупштина у Цариграду може све привилегије, па и ту о отварању школа и потврђивању учитеља укинути. Али док постоји 11. члан Устава, који те привилегије гарантује, оне морају имати важност за целу Турску и не смеју, ако се неће намерно Срби да запостављају, да изостану ни у овим крајевима, у којима ми живимо. Стојећи на томе гледишту, Средишни је Одбор учинио неколико представки и одбору »Јединство и Напредак« и надлежнима у Цариграду, молећи их да нареду, да се то питање не покреће понова, већ да се допусти рад учитељима на основу потврда, које је Митрополит издао. На Народној Скупштини у Цариграду је да донесе решење да ли ће патријаршијске привилегије у опште постојати и да ли се од њих смеју и да ли се требају изузимати српски Митрополити. Док Скупштина не донесе то решење, незаконито је те привилегије рушити наредбама појединих министара. Морамо на жалост да констатујемо, да у овоме питању није постигнут никакав резултат и да се гањање учитеља у горњим крајевима продужава.

Оставком велешко-дебарског Митрополита Поликарпа покренуто је од стране самога народа те епархије пре две године питање велешко-дебарско, које још није решено. Народ тога краја молио је Патријаршију да на место Поликарпа постави за Митрополита Србина, пошто је сав живаљ који исповеда православље и веран је Патријаршији чисто српски. У целој тој епархији нема ни 80 грчких кућа, док српских има преко 4 хиљаде. Али и ако је ова сразмера грчкога према српском живљу у тој епархији била добро позната и Патријаршији, ипак је она за Митрополита велешко-дебарског поставила Грка, дотадањег владика у Дојрану, Партенија, који се дотле нарочито истицао својом нетрпељивошћу према Србима. Народ озлојеђен што Патријаршија о његовим праведним захтевима није водила рачуна, није хтео примити Партенија и приређивао му је демонстрације где год се он макао. Ни свештеници ни учитељи тога краја не признају Партенија за свога старешину, и тако се ту створио један врло неприродан однос, који на првом месту шкоди јако угледу саме православне цркве. Партеније, нетрпељив и озлојеђен непомирљивим држањем

народа, чини што може да се освети, но зато су му средства и сувише слаба. Он седи у Велесу, прима неку помоћ из Цариграда, али са народом не општи, нити се народ ма за шта више њему обраћа.

У преговорима, које је Средишни Одбор у Солуну водио са одбором »Јединство и Напредак« у циљу споразума, покренуто је било и ово велешко-дебарско питање. Изасланици одбора »Јединство и Напредак« признали су потпуну оправданост наших захтева и обећали, да ће и то питање истаћи на дневни ред, кад буде у опште говора о патријаршијским привилегијама и њиховом односу према нама.

Сасвим друге природе је спор, који српски живаљ води са локалним турским властима око школа и цркава у селима, која су се после 1903. године вратила на нашу страну.

Према уредби, која је 1903. године донесена, није допуштен прелаз села патријаршијских у егзархијска, нити егзархијских у патријаршијска. Утврђено је да ће села задржати учитеље и свештенике, које су дотле имали. Створен је тако звани статус кво од 1903. године и селима која су се после те године огласила за патријаршијска или егзархијска није признават тај прелаз. Чињен је један изузетак са селима, која би заједно са својим свештеником прешла на другу страну. Њима је прелаз признават и она су могла и код власти да чине представке на основу тога прелаза, могла су да се званичао огласе као нова патријаршијска или нова егзархијска села. Изузимајући те доста ретке случајебе, сваки други прелаз истина није био забрањиван, али није био ни признаван. И несумњиво је да је та уредба нарочито нама Србима много нашкодила. Под притиском бугарског терора многа српска села морала су да пређу пре 1903. године на бугарску страну. Када су она доцније, окуражена својом сопственом организацијом, покушала да пређу опет Србима, власти им тај прелазак нису признавале и она су остајала и без свога учитеља и без свога свештеника.

Стање се у неколико изменило после проглашења Устава. Истина да није било једнаког држања код свију кајмакама у томе погледу. Негде су власти саме повраћале свештенике, које су села отерала, а негде су отварале и цркве у корист нове, а негде у корист старе црквене уредбе сеоске. Али у главном наступила је код власти нека толеранција. Сматрало се да је најпаметније оставити слободну

утакмицу међу селима и пропагандама. С правом преовлађивало је мишљење, да су села у новом стању слободна да се сама одреде и тако је наступило неко затишје у томе сувише сложеном питању. Села су узела себи учитеље и свештенике, који су им се допадали, и рад на просветном и црквеном пољу започео је убрзаном снагом.

То држање изгледа да је од једном престало доласком Хилми-паше за министра унутрашњих дела. Из појединих каза жале нам се, да власти понова примењују у свој строгаости одредбу од 1903. године, праве велике тешкоће и учитељима и свештеницима. Оне траже да се у многим селима кумановске и паланачке казе, која су се после 1903. год. повратила Србима, цркве опет затворе и да се узму бугарски свештеници. Сви разлози наших управитеља и намесника, да се уставно стање не може сложити са тим приморавањем села, да припадају Бугарима, кад се она изјављују за Србе, остали су безуспешни.

Хилми-паша без сумње има у виду још увек, да је одредба од 1903. године донесена у споразуму са цивилним агентима и да се може тек у споразуму с њима и укинути. Врло је могуће чак, да је он издао наредбу да се та одредба понова строго примењује само зато што је један или други агенат то захтевао. Нама се међутим чини да је та врло лепа деликатност Хилми-пашина у овој прилици сувишна. Уставно стање изменило је многе односе, нарочито оне који су почивали на узајамној дивљачкој борби појединих народности и вера. И Велике Силе саме су одмах повукле своје официре, па и цивилним агентима дале неодређено одсуство, хотећи тиме, јасно је, да истакну, како им је стало да се ново стање без утицаја страног развија у духу слободе и уставности. Испољавајући тако јасно то своје поверење у ново стање, Велике Силе свакако не могу желети, да се одржава једна одредба из старог режима, која је у суштој супротности са основним појмовима о слободи и једнакости. Приморавати и у уставном режиму села да буду бугарска, кад она желе да су српска или обратно, значило би не само рушити основе новог стања, већ и намерно изазивати отпор и нереди, који му ни мало не могу бити повољни.

Наша је организација преко српских посланика у Цариграду протествовала код Хилми паше због наредбе о поновном завођењу у живот одредбе од 1903. године. Како је Скупштина Народна на окупу она ће се без сумње од-

мах морати бавити и^в тим питањем, јер ће га наши посланици покренути. Одредба од 1903. године не може опстати јер је у супротности са духом уставности, са појмом о слободи савести. На властима је да пронађу и формулишу неку нову одредбу, неки модус вивенди, који ће и ту слободу савести зајемчити и спречити насилна приморавања за прелаз села на једну или другу страну. Велике Силе свакако не могу имати ништа противу тога, јер је и њима на првом месту стало да се ново стање одржи и учврсти. Одредба од 1903. године свакако није средство за то.

Као што се из овог прегледа види црквено-школске прилике за српски народ нису се ни после проглашења Устава поправиле. Односи и према Патријаршији и према властима остали су исти, а ти односи стално су на уштрб наших црквено-школских уредаба. Без сумње Народна Скупштина у Цариграду није још имала могућности да се бави ни једним питањем, које би задирало у црквено-школске односе у нашој отаџбини. Према томе није могуће ни захтевати, да се начела тих односа мењају, да се постављају неке нове основе за црквену и школску организацију. У програму младотурског одбора предвиђено је много што шта, што се на ту организацију односи. Али за извођење програма младотурског, који је и наша организација прихватила, требаће чак и онда, ако оно не буде наилазило на какве нарочите тешкоће од стране реакционарних елемената, много година напорног рада. За све то време ми Срби морали бисмо остати у овом незгодном положају, који нам црквено-школске уредбе ремети и сав рад на националном усавршавању оспорава. Користећи се својим црквеним и школским привилегијама, друге народности ће моћи у уставној Турској извојевати себи положаје, који ће бити опасни за нашу националну егзистенцију. Природно је, дакле, да смо ми озбиљно забринути за те наше црквено-школске односе. И како се захтеви наши у погледу тих односа не тичу ни мало основа данашње црквене и школске организације, већ имају за циљ само, да се постигне праведнија примена одредаба, које већ постоје, то је испуњавање њихово лако и не зависи од законодавног тела, већ од административних власти. Ми не тражимо никаква нова права за нас, не тражимо да се у данашњим приликама и нама дају какве особите привилегије, већ тражимо да се оне привилегије, које већ постоје, праведније примењују, да се ми из њих не искључујемо. Срби не смеју да буду изузетак

у данашњој Турској, не смеју да буду пасторчад, када су својим понашем и радом *показали и доказали да умеју подносити најтеже жртве за добро заједничке отаџбине. Оснивајући своје захтеве на Уставу, који прокламује потпуну слободу и *једнакост*, ми их саображавамо потпуно начелима, која и данас управљају односима у цркви и школи у Турској. Ако ново стање хоће потпуно да заслужи име уставнога стања, оно мора о нашим захтевима да поведе рачуна

ГОВОРИ ЖАРОЖИХ ПОСЛАЖИКА О ЦРКВЕНО-ШКОЛСКИМ ПРИЛИКАМА.

Риста Цветковић: — Ја ћу, господо, да кажем само неколико речи о томе, о чему су и многа господа говорила, како би требало да се и ми користимо патријаршијским привилегијама. Ја ћу само неколико речи површно да кажем, а остало ћу да оставим г. г. осталим говорницима. Наш друг г. Јован Ђирковић рече нам како му је пре 18 година тадашњи Митрополит грчки, Методије потврдио сведоштво као тадашњем учитељу, и ту су му потврду уважиле турске власти. За тим се у извештају Централног Одбора спомиње да је Велики Везир 1891. год. издао једну окружницу односно тих патријаршијских привилегија. Ја мислим, да то није окружница Великог Везира, него да је то ирада, којом се допуњују привилегије патријаршиске, јер нама је свима познато да су и за најситније ствари у овом погледу потребне биле султанове ираде.

Од почетка нашега рада на отварању школа у сва три вилајета државне власти омаловажавале су примењивање патријар. привилегије на наше школе, те су због тога наше школе биле подвргнуте потпуно члану 129. просветног закона, који је издао министарски савет у Цариграду, а патријаршијске привилегије остале су искључиво за грчке школе. Услед тога су и настале оне познате несугласице између државних власти и нашег Рашко-Призренског Митрополита. Оваквим поступком државних власти ишло се на то, да се све школе *хусуси-мехтеб*, приватне, подвргну утицају државне власти, па према томе временом и грчке школе. То је све, господо, истина. Ми то и из искуства знамо. Јер увек, кад год је која школска дозвола излазила у битолском вилајету

бар мени је то познато, увек је напомињато — учитељу или мутевелији, да грчки Митрополит нема права да се у српске школе меша. Да вам напоменем један пример из новијег доба. За време отварање наше школе у Дебру школска власт, знајући наше односе са Велешко-Дебарским Митрополитом, категорички ми је рекла, како Митрополит грчки нема права да се меша у српске школске послове, нити пак његове наредбе имају важности за српске школе, и кад год смо имали што да тражимо, обраћали смо се властима са својим захтевима. На тај начин никако се нисмо могли користити патријаршијским привилегијама. Што се тиче помоћи о којој су више њих говорили од Патријаршије, ми се томе апсолутно не можемо надати, јер она води искључиво грчку политику. А да с њом прекинемо, као што је један од господe предговорника напоменуо, не сећам се који беше — није могуће, нити пак може бити у садашњим приликама.

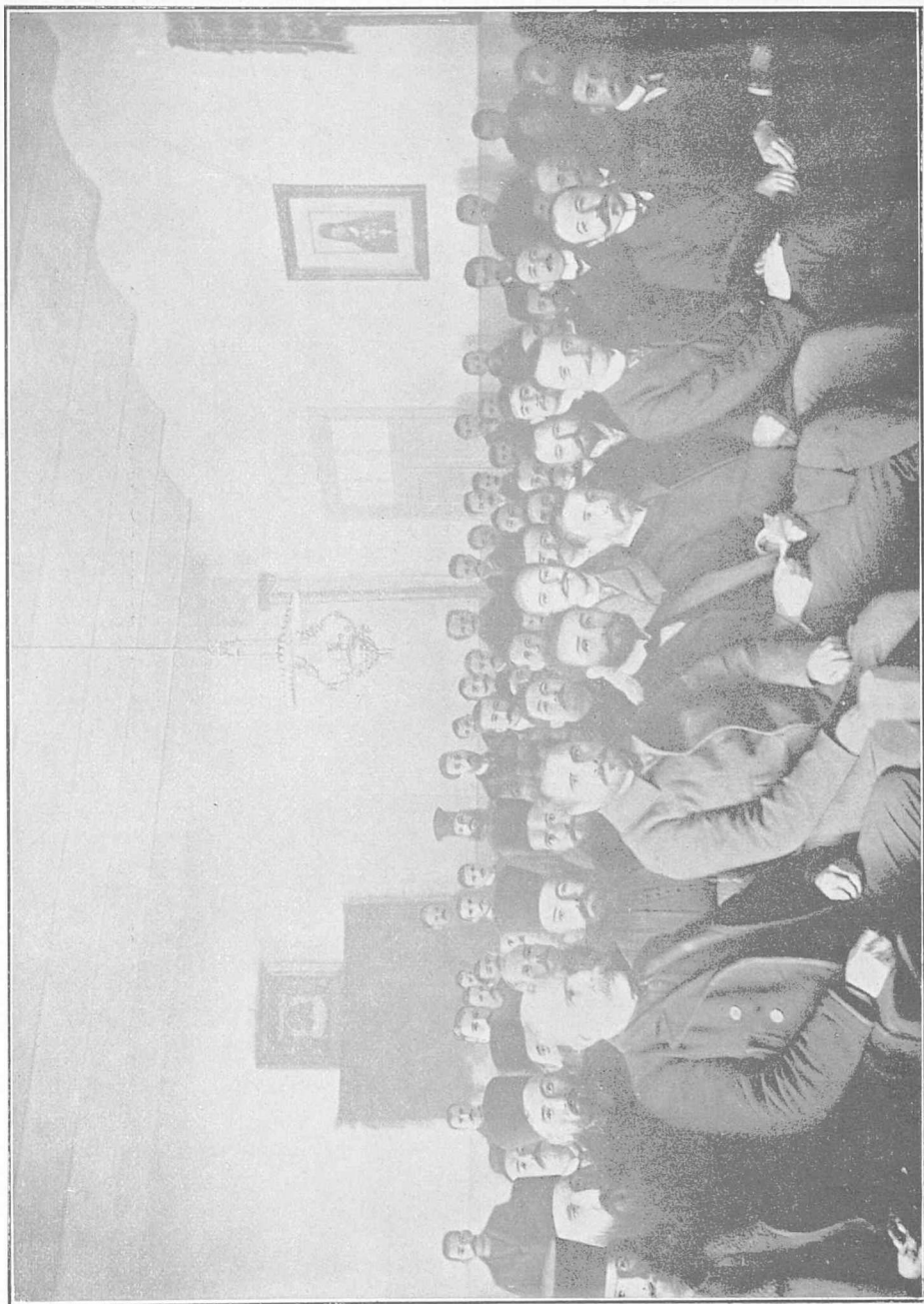
Овом приликом хоћу да кажем две три речи и односно Устава, јер су нека господа казали, да имамо гаранције у Уставу за нашу ствар. Господо, у нашој отаџбини Устав је ступио у живот 10. јула прошле године, и потпуно су њиме загарантоване слободе свима грађанима, било политичке, економске, просветне и т. д. Али и поред свега тога ваља знати, да је тај Устав још и сада мртво слово на хартији, јер свака његова одредба треба да буде загарантована још и нарочитим законским прописом, а тај законски пропис треба да прође кроз Парламенат у Цариграду, и тек кад тај закон ступи у живот, ми ћемо моћи са пуним и неоспорним правом да се позивамо на наша права по Уставу. Све дотле ми ћемо имати тешкоћа, као што их и сада имамо. Треба, господо, да имамо на уму и то, да се државне власти и њени органи руководе и дан дањи још оним законом из прошлости. А за све ово имао сам прилике да се уверим ту скоро кад сам био заједно са г. Ђирковићем код битољског валије поводом прилепских мастира и кичевске цркве. Валија нам је одговорио, како ће нам овакво стање остати све дотле, док Парламенат у Цариграду не допесе нов закон на основици Устава. Зато, господо, имајући све ово у виду, не треба да будемо тако жучни те да се љутимо и кривимо државне власти за неправде које нам се чине, јер ни сами органи власти не знају још како да се руководе. Овом приликом, господо, скрећем вам пажњу и на то, што овде у нашој средини не

видимо ни једног старешине наших манастира, нарочито референта манастира Хилендара, те наше светиње из прошлости! Мишљења сам да је било потребно присуство хилендарског референта, јер је то човек који је највише посвећен у све наше манастире и од кога бисмо сви ми имали много богатог сазнања по манастирским стварима. Јер, као што вам је познато, Хилендар је тако рећи једини наш манастир, који је сведок наше старе културе, а ја верујем да ће он бити од веома великог значаја и за нашу будућу културу. Ето зато је било неопходно потребно да буде заступљен на овој скупштини и Хилендар у лицу свога референта. Ово сам сматрао за дужност да изјавим и у надни сам да ће остала г. г. говорници много опширније о томе говорити.

Јован Ђирковић: — Господо, после овако лепог говора мога друга г. Ристе Цветковића мени је мало шта остало да кажем. Бићу кратак.

Из извештаја Централног Одбора мени изгледа да се је он много више за патријаршијске привилегије заузео, него ли што то Патријаршија својим поступцима према нама заслужује. Јер, господо, та Патријаршија са тим и толиким њеним сљаним привилегијама — никад није ни најмању заштиту хтела указати нашој цркви или народној ствари, већ се увек мађијски према Србима Османлијама понашала. И од куд сад толико заузимање за њене привилегије, кад ми од истих никакву корист не само што немамо, већ тешко да ћемо икада и имати! Нема ни једног од вас ту, а да вам није познато на шта Света Патријаршија циља и да јој је врло мало стало до тога да буде васељенска. Јако жалим што ми при руци нису извесна документа, те бих непобитним фактима утврдио горња своја тврђења, а тиме јавно испољио тесногрудост данашње »васељенске« Патријаршије — или како се радо она назива, Велике Цркве. Но, опет ћу се постарати да јасним и вама свима добро познатим догађајима свој навод утврдим. Ми из битољског вилајета највише разлога имамо да се на Патријаршију жалимо, јер код вере остајемо без ње, код цркве без цркве, а код попа без попа — чему је крива национална нетрпељивост оних, који су на челу свете Велике Цркве.

У питању кичевске цркве Патријаршија је потврдила колико љубави показује да јој је стало до тога да остане васељенска. Цркву кичевску правили су Срби Кичевчани,

Народни посланици за време седнице I.

што се може утврдити поред тога што то ућумат и деца у Кичеву знају — и натписима на самим црквеним зидовима, где је јасно написано ко је и кад цркву правео.

У тој цркви од вајкада се словенски служи, па чак и поп који се рачуна као грчки, а који је родом из Кичева и Србин је — служи словенски. Али оној десеторици досељених Цинцара дућанџија то не би право, те својим интригама, а помоћу Патријаршије, али не помоћу, већ искључиво по њеној наредби добише десну певницу за грчко појање. Бадава је српски народ своја права на ту цркву доказивао, па чак после и физичку снагу у одбрану својих права употребљавао — Патријаршија је остала при своме и није хтела да чује за жалбе Срба Кичевчана. Доцније Цинцари крушевски зажеле да у цркви не служе српски свештеници, те се и тој њиховој жељи Патријаршија одазове и аргосира оба српска свештеника у Кичеву, а после и остале попове који су ту служили, те је настало такво замешатељство да се сада не зна који је аргосиран а који није — како у цркви не би могли служити, па и ако ови попови нису никакву канонску кривицу имали — сем ту што су Срби. Народ се морао обратити суду и ту тражити верску заштиту, јер је видео да се нема чему од Патријаршије надати.

После суђења и дугог парничења остало је да се служи наизменце — али доласком злогласног Партенија за Митрополита дебарског — овај разним смицалицама успе те се црква затвори, а после кратког времена на заузимање Патријаршије Грцима преда. Још се води спор око цркве и нада је да ће правда ипак победити. У осталом народ ће своја права умети заштитити и неће допустити да му туђин имовину његову отимље.

Још је горе понашање Патријаршије у питању прилепског параклиса. Десет пута се горе опходила према овој српској богомољи него ли што су то бугаромани прилепски чинили, и једном приликом један угледан бугараш рекао ми је: »Докле год се овако према вама Патријаршија понаша дотле немамо ми потребе да енергичније мере предузмемо, јер нам она, гонећи вас, чини услуге неоцењиве« Срби из Прилепа небројено пута обрађали су се Митрополиту битољском, па и Патријаршији и молили је да им отвори параклис, али је то увек остајао вапијући глас у пустињи. Људи су терани из Митрополије, а њихове молбе у Патријаршији су цешане и никад никакав одговор нису добијали,

сем што им је по неки пут пелагониски Јоаким подвикивао: »Идите у грчку цркву и слушајте службу«, а кад су му наши одговарали да не разумеју грчки — он им је одговарао: »то је Божији језик«.

Молио је чак и ућумат грчког Митрополита Јоакима да задовољи праведне захтеве Срба, али бадава. Најпосле Хилендар отвори метох и у њему параклис, те су побожни Срби тамо на молитву ишли. Ово је толико раздражило фанатика Јоакима — да је предао такрир и тражио од власти да се параклис затвори, што и би, али после енергичног захтева народног поново власти допусте народу да се ту Богу моли. Синод патријаршиски у мало што не баца анатему на цео српски народ и једва се устави на старешини метоха архимандриту Гугушевићу, кога јавно у битолској цркви прогласи за одметника, па му ту прочита и аргосук. И дан дању Патријаршија не признаје тај параклис и све чини да га затвори.

Држање Патријаршије у пошљењу тујинокаског попа Вељка за сваку је осуду. Поп Вељко је запошљен за скопску епархију, али на молбу народа из кичевске околине, па и митрополитског намесника из Кичева, који се као Грк рачуна, Господин Митрополит Вићентије отпусти из своје епархије попа Вељка, који дође у своје место рођења где га народ за пароха задржа. Дознавши за ово од народа српског у тој епархији непризнати Митрополит Партеније — оптужи Г. Вићентија Патријаршији, која га казни укором. Сад ми баш згодно дође да упоредим и да вам предочим са колико се једнакости и правичности Патријаршија опходи према Митрополитима који су грчке, а који српске народности. Пре три године дебар-велешки Митрополит Госп. Поликарп запопио је неког Атанаса Софудиса за грчког попа у Кочанима и тамо га Грцима са својим писмом за пароха упутио, па и ако Кочане не спада у његову, већ у скопску епархију. Кад су се на ово жалили из скопске епархије, онда је из Патријаршије добивен неки утешителан акт, како је то учињено погрешком и да ће се то у будуће избегавати, а Митрополит Поликарп, место укора добио је *похвалницу*. И зар ово није дрско гажење канона Свете Велике Цркве, и зар овакво понашање Патријаршије није за сваку осуду? Митрополита Вићентија казнити укором зато што није учинио никакав канонски преступ, али је зато по народности Србин, а сва му је кривица што га је тужио Митрополит Грк, који је натурен Епархији, која га

ни данас не признаје, а похвалити Митрополита Поликарпа зато што је противу канона Велике Цркве заполио и у туђу епархију упутио човека, без знања законитог Митрополита те епархије, зар то не значи: наградили су Поликарпа зато што је Грк и што је учинио услугу грчкој ствари и општини — и онда вас молим сме ли, се Патријаршија хвалити својом непристрасношћу?!

Приликом парничења за манастире зршки и слепчански представник Патријаршије у лицу Митрополита Јоакима показао је толику равнодушност да су се томе чак и наши противници бугаромани, који на те манастире насрћу да их отму — чудили. На молбу околних села да им помоћ укаже — увек су нечовечно одбијани.

Парница око тих манастира и данас се води, али ту нема никаква удела Патријаршија нити пак њени органи, него се зато муче оно четрдесет чистих српских села која су у околини тих манастира, који ће спора нема победити бугараше, којих на осам сати даљине од манастира нигде нема.

Надам се да ће у овом новом стању правда помоћи, те ће и Срби Османлије сачувати ову своју од вајкада имовину, која је алам камен српског обележја у прилепској околини.

У Охриду и Крушеву Срби су без богомоље, а тако исто и у Битољу. Забадава су се први у више прилика обраћали Митрополиту преспанско-охридском, као и самој Патријаршији увек су добијали неповољан одговор, па је то тако и данас. Битољчанима пак не да на то ни мислити, а камо ли да покуша неко задовољење дати им. Долазак ма и на кратко борављење каквог српског свештеника у Битољ — толико раздражи представника Патријаршије да се смири тек онда, кад овоме леђа види.

У Охриду и Крушеву имају празне цркве у којима се не служи и то: у Охриду две, а у Крушеву једна. И кад су Срби затражили да им се у тим местима уступи по једна богомоља, јер су и они мештани, па кад су све народности задовољене онда и они да буду — знате ли да су као највеће противнике у тим својим захтевима Грке (патријаршиске) Митрополите имали — и да су ови последњи руку под руку са бугароманима сложено радили само да осујете српски успех.

При отварању српске школе у Ресну највећу нам је опозицију водио пелагониски Митрополит Јоаким, али без успеха.

Та ето данас пред очима свију нас — зар у Феризовићу насилно, а противу воље канонског Митрополита Г. Нићифора не држи грчког попа, па и ако те парохије — тамо и нема.

У питању подизања звона на црквама у Битољском вилајету после прогласа Устава — нигде грчки Митрополити, јер не знам зашто да их друкчије зовем — нису указали потребну потпору српским црквама — па и ако су за то мољени, те због »мусафата« и данас има на многим српским црквама мурлеисаних звона, која не смеју српску православну паству на молитву позивати.

Ја вас молим, господо посланици, да ми допустите да неколико речи проговорим и о митрополитском питању у дебарско-велешкој епархији, тим пре, што има људи, који се не устежу неистину у том питању износити, а има и таквих који су тврдили да је једна група људи натерала Митрополита Поликарна да оставку да само да би могла свога човека за Митрополита протурити. Знајући на коју се групу циља — ја мислим да ти људи никад нису могли имати већма својега Митрополита од господина Поликарна, те је апсурд мислити да су га на оставку они натерали. Митрополита Поликарна на оставку приморале су разне околности, а нарочито шовинизам оних из Патријаршије. Од њега се тражило да створи Грке онде где их нема и где их апсолутно никад није било. Од њега су тражили да отвори у Горњој Реци, у непосредној близини Гостивара, грчке школе, што он и поред све своје добре воље није могао постићи, па и ако је за то довољно енергије уложио. Сваки се вара ко мисли да Митрополит Поликарп није добар Грк, напротив он је и фанатик, али шта је могао учинити у једној епархији која броји преко 4500 српских домова, кад нема ни 25 јелино-влашких кућа и то само у Велесу, јер Цинцари кичевски из преспанске епархије родом су. На наредбу Митрополита Јоакима, који се рачуна као шеф грчке пропаганде у битољском вилајету, Поликарп је морао пожурити са отварањем грчких школа, али кад је и последњи покушај његов пропао и кад је известио нелагонског Митрополита да од отварања школа не може ништа бити — овај се толико окоми на Поликарна, те га оптужи Патријаршији како је поткупљен од Срба и да није исправан Јелин. Шовинистичка Патријаршија није знала друго ништа учинити сем што је једним актом укорила Поликарна — како допушта да се по црквама српским у Горњој

Реци служи: »Словено-Глаголушче« — или како га тако некако назваше. Бадава се од ове беде Поликарп бранио и тврдио да му није могуће због српског отпора грчки језик по црквама увући — Патријаршија је остала при датом укору, што је Митрополита Поликарпа толико раздражило да је с места поднео оставку и Патријаршија, једва дочекавши, одмах му је уважи. Бадава су Срби саветовали госп. Поликарпа да оставку тргне он је остао при своме говорећи: »Ето уступај место другоме бољем Грку, па да видимо шта ће он у овој епархији боље Патријаршији користити«. Истину морам рећи: народ је јако жалио за Митрополитом Поликарпом, јер га је он збиља увек достојно и кад је год то требало право очински штитио и у свакој му се прилици налазио. Патријаршија је знала да Митрополит Поликарп добро стоји у епархији и да га народ цени, те је зато и пожурила са усвајањем оставке, пошто се држи начела: да не треба ни у чему задовољити паству српске народности. Одмах после оставке Поликарпове Срби из епархије изјавили су да неће примити Грка Митрополита и о томе известили како Патријаршију тако и највећу државну власт. Место да Велика Црква оде путем канонским и да задовољи праведне захтеве српске пастве из дебарско-велешке епархије — она баш за инат тој пастви изабере за Митрополита дојранског епископа Партенија једног од највећих србождера међу грчким Митрополитима. Наравно да Партенија није епархија ни до данас признала, а неће га — познавајући народ из те епархије — уверен сам никад ни признати. Напротив, Партеније је тако скандалозно у Кичеву дочекан од стране народа српског да се у Кичеву није могао обрести већ је главом без обзира стругнуо. Дакле као што видите ово је једини разлог зашто је Митрополит Поликарп оставку дао, а друго никако. Питање митрополитско у дебарско-велешкој епархији још није решено и неће бити решено све док се народ не задовољи, а народ се задовољава само са постављањем Србина за Митрополита. Од свога захтева неће одустати, као што нису одустала ни њихова браћа из скопске и рашко-призренске епархије. Срби у тој епархији свесни су свога права и они појмају своју дужност — те ће — уверавам вас — до краја у овој борби истрајати и победити. Ето, господо, из наведених примера као и из митрополитског питања, можете видети каквом се добру имамо од оваквог понашања Патријаршије и њених заступника надати. Народ лепо каже: »У се и у своје кљусе.« Може и даље

Патријаршија своју пакосну жуч на Србе Османлије изливати, али ће то овима за наук послужити, јер је крајње време да српски народ промисли и ту живу рану са српског црквеног тела почне једном лечити, а рана ће бити исцељена тек онда кад Србин добије своју самосталну цркву, коју је пре имао, а којој треба да и сада тежимо и сву снагу да напрегнемо те да самосталност српске цркве што пре извојужемо. Ми зато имамо право и нико нам га не може оспорити, а најмање цариградска Патријаршија, која је својим радом постала чисто шовинистинка, грчка, а никако васељенска.

Један од предговорника напомену како би требало се-лима — управо рећи народу — оставити да сам каже и да се изјасни којој народности припада. И ако цео свет зна да је ово српски народ, ипак се слажем са поштованим предговорником, а нарочито треба тежити да се укине оно злокобно *status quo* од 1903. год. Поступак државне власти у паланачкој кази збиља није за одобравање, али ја са задовољством могу овде изјавити да таквих примера нема код нас, већ напротив ми смо приликом отварања нове школе у Вевчанима добили неку врсту сатисфакције, јер је први пут у овоме вилајету издата русатнама за српску школу која гласи на Срб — милет, а не на мутевелију, као што је то до сада практиковано.

На замерку једног од предговорника да наше основне школе не дају онакав резултат, какав би требало да буде — рећи ћу: Специјално што се тиче оних места докле се револуционарна организација простирала — друкчије није могло ни бити, тим пре што у тим местима целокупан посао спада на учитеља.

Господо, само онај који зна рад нашег учитељства може са пуно права одати признање тим мученицима, од којих се тражи све, а којима се тако рећи не даје ништа. Ако је у селу потребно да неко врши дужност старешине учитељ је, ако је курира и то је његово. Треба ли кога дочекати или испратити или у опште ма какав посао свршити опет све је на учитељу. Кад је требало узети пушку и бранити народ и његова права учитељ је, кад наступа легална борба и ту он предњачи, а шта се за све то њему чини? Одбијајући прекор од нашег учитељства, а задржавајући право да о раду учитеља и учитељском питању говорим, кад дође

на дневни ред — рећи ћу, господо, ово: да је учитељство најсавестније вршило своју дужност и да му се мора при знање одати, јер то потпуно заслужује.

Потребу гимназија сви увиђамо. Ја бих био за то да се поред трговачке школе — пољопривредне отворе још неколике гимназије, а нарочито у местима где су то наши противници бугаромани учинили, а та су места у битољ. вилајету: Прилеп, Кичево, Дебар и Охрид. Отварањем нижих разреда гимназије у овим местима дали бисмо прилике нашој омладини да прошири знање стечено у основној школи. Завршујући говор о црквено просветном извештају Централног Одбора с најискренијим убеђењем одајем хвалу на раду Централном Одбору и слажем се са њиме, јер се држим оне изреке: Лакше је критиковати него ли радити. (Бурно одобравање са усклицима живео!)

РЕЗОЛУЦИЈА О ЦРКВЕНО-ШКОЛСКИМ ПРИЛИКАМА

ДОНЕТА НА VI РЕДОВНОМ САСТАНКУ.

Српска Народна Скупштина, држана у Скопљу, пошто је саслужала извештај Приврем. Централног Одбора о црквено-школским приликама нашега народа и одобрила рад његов у корист поправке тих прилика, изјављује жељу:

1.) да се патријаршијске привилегије, признате грчким Митрополитима, без икаква ограничења простру и на српске Митрополите;

2.) да се у Народној Скупштини у Цариграду поведе реч о примени патријаршијских привилегија на нас Србе и у епархијама где нема Срба Митрополита;

3.) да се у рашко-призренској епархији престане са гањањем учитеља због потврде сведоцаба, пошто је захтев власти у погледу тих потврда неоправдан, јер је у супротности са новластицама патријаршијским;

4.) да се задовољи захтев становништва у велешко-дебарској епархији, који је у исто време захтев целог српског народа у Турској и да се за Митрополита те епархије постави Србин пошто је и православно становништво тога краја искључиво српско;

5.) да се уредба од 1903. г. укине и селима остави да се слободно одреде да ли ће примити српског или бугарског учитеља и свештеника.

Новом Одбору ставља се у дужност да предузме мере да се ове жеље Српске Скупштине што пре остваре.

Српска Народна Скупштина у Скопљу пошто је саслушала разна мишљења о томе шта би ваљало урадити у погледу побољшања нашег црквено-просветног стања, одлучила је да стави у дужност будућем Глав. Одбору:

а.) да се најозбиљније постара да се основна, средњо-школска и стручна настава ставе на што солидну основу;

б.) да се нарочитим правилницима уреди свештеничко и учитељско стање; и

в.) да се постара о оснивању општег црквено-школског народног фонда.

ИЗВЕШТАЈ О ЕКОНОМСКИМ ПРИЛИКАМА.

Привредни услови под којима живи наш народ у турској царевини нису ни мало повољни. Стари, неуставни режим није уопште привредном подизању народа поклањао никакву пажњу. Напротив, све се чинило да се привредни живот уназади, те да народ не ојача, како би појединци, који добро стоје са властима, искористили материјалне тешкоће и гомилали богатства. Општа несигурност која је владала у земљи није допуштала развитак трговине, ни индустрије. Капитали се нису могли груписати ни залагати у каква јача предузећа. ПUTEVA железничких по нашим крајевима, као уопште у Турској, врло је мало, и обични колски друмови велики део године су неупотребљиви. Закон трговачки је никакав, а на првом месту у њему нема ни помена о акционарним друштвима, која су међутим најјаче савремено средство за материјално подизање народа. Земљорадничка банка постоји, али су њена средства незнатна, а услови под којима сељак може до новца да дође врло тешки, те се и народ наш њоме ни мало не користи.

Али сем тих општих незгода под којима је у Турској привреда кржљавила, постоје у крајевима, у којима наш живаљ станује, и нарочите тешкоће, које су за време старог режима онемогућавале сваки рад на бољитку његовом.

Подизање порезе у Турској је једно опште зло. Закупљивање њено је без сумње најгори начин порезивања и он у целој царевини наилази на општу осуду. Те незгоде порезивања још су увећане разуме се, у крајевима у којима је наш народ, тиме што су закупци већином Арнаути, и што власти нити имају воље, ни могућности да од каквог

свемоћног Арнаутина узму наш живаљ у заштиту. Закупац на једној, десечар на другој страни киње и слободног сељака и чифчију, упронашћују разним одуговлачењима целу летину и остављају народ често и без хране и без семена. Прилике се нису у томе погледу ни мало поправиле од како је Устав понова ступио у живот.

Како сам Устав не предвиђа у томе погледу никакве измене, то су изасланици Средишног Одбора, преговарајући у Солуну са Одбором »Јединство и Напредак«, обратили пажњу на неопходност измене досадашњег порезивања. Сам младотурски одбор бавио се тим истим питањем, и у програм захтева, који су и наши изасланици потписали, ушла је и тачка 14. која се специјално бави порезом. По тој тачки за основу десетка, који још остаје у снази, »усвојиће се за свако село средња количина жетве добивена за последњих пет година«. И ту ће количину село редовно давати до утврђивања новог начина разрезивања порезе. Десетак се, дакле, неће сваке године после жетве разрезивати, већ ће село давати један исти део жетве који ће се утврдити према средњем десетку за последњих пет година. Тачка 14. вели даље да ће се та мера применити одмах у местима, где она не буде давала каквих особитих тешкоћа, а доцније ће се изградити закон за њено завођење у свима крајевима. Средишни Одбор се нада да ће одбор »Јединство и Напредак« учинити све што треба да се овај заједнички захтев оствари, јер, и ако се остварењем његовим не заводи још никакав сувремени начин разрезивања порезе, а оно се бар отклањају велике злоупотребе досадашњег разрезивања.

Међу најважније незгоде од којих је страдао наш сеоски народ у овим крајевима, биле су без сумње отмице имања, које су Арнаути годинама вршили и које су узрок да су стотинама и хиљадама српских породица морале напуштати своје огњиште и пребећи у суседне земље. Разним претњама и изнуђавањем, често бијењем, па и убијањем принуђавали су поједини необуздани Арнаути наше сељаке или да побегну и да им уступе сав свој мал, или да га буд за што продаду. По пограничним крајевима суседних земаља има данас, после проглашења Устава, још пуно српских породица, које се не враћају, јер и ако им је завођењем законитог реда осигуран живот оне немају куд да дођу. Прва брига и наше привремене организације и одбора »Јединство и Напредак« била је да се те неправде, у колико се може

што пре поправе. И зато је Средишни Одбор захтевао, а одбор »Јединство и Напредак« прихватио захтев, да се образује мешовита комисија, која ће утврдити отмице и повратити земље правим сопственицима. Уверени и сами да под уставним и законитим поретком не могу дуго држати те земље, отмичари сада трче за правим сопственицима, који још држе тапије у својој руци, и покушавају да те тапије откупе и тако своју отимачину озаконе. У вези са тим редом појава стоји и стално узнемиравање појединих српских села од стране арнаутских села или појединих насртљивијих Арнаута, који задржавају за себе и искључиво право експлоатације извесних шума, и употребу већих попаша. И противу таквих испада протестовао је Средишни Одбор сваком приликом и тражио да се нашем живљу обезбеди рад у пољу. У новом уставном стању прва брига свију надлежних чинилаца мора бити, да се сопственост потпуно загарантује и да се сељаку омогући слободно кретање у пољу и у шуми.

Велики део нашег народа нема свога имања, већ живи као чифчија на имању појединих бегова. У старије време односи чифчија према беговима били су доста праведни и у главном стално утврђени. Како део који је бег добијао од сељака, тако и трајање закупа били су одређени и нису давали повода особитим жалбама. Али су ти патријархални и доста сношљиви односи у последње време јако попустили. Бегови су постали ђудљивији под утицајем све већих потреба и раскоши, и њихово понашање према сељацима врло је неправедно. Део који они себи задржавају од целокупне жетве постаје сваким даном све већи, а трајање закупа земље са свим неодређено. Стално стижу жалбе, да су поједине чифчије отеране преко ноћ, без отказа, и ако су на земљи били по неколико година. Регулисање ових односа без сумње је једна од преких потреба, јер би се тим регулисањем колико толико поправио положај нашег сељака. Али крајњи циљ наших напора свакако мора да буде стварање независне земљорадничке класе, откупљивањем земаља од бегова. У томе смислу било је говора и у Солуну између наших изасланика и одбора »Јединство и Напредак«. Прожет уверењем да је стварање здравог независног земљорадничког сталеза главни услов за привредно напредовање отаџбине одбор »Јединство и Напредак« унео је у 13. тачку свога програма захтев »да се сељацима омогући да што пре постану сопственици земаља«. Као начин на који би се то могло изве-

сти, спомиње се у тој тачки давање сељацима новца под јевтин интерес у циљу тога откупљивања земаља. Сем овога постоји и други начин, још бржи и сигурнији, да сељаци постану сопственици, а тај је: да држава закључи зајам и од једном откупи све важније чифлуке и да их сељацима да у сопственост. Ма који од ових начина да се употреби главно је да се то питање реши што пре, те да се сељак збиља стави према беговима у независан положај, јер то је једини начин да он одиста буде и у ствари слободан грађанин ове земље.

При претресу програма, који је утврдио одбор »Јединство и Напредак«, а нарочито при претресу тачке 16. говорило се подуже и о осталим условима, потребним за подизање земљорадње. Познато је да се на селу учврстило зеленаштво, и да су порезе, а још више разне уцене поред неродица довеле наш сеоски сталез до пропасти. Интерес је на селу још увек 100 и 120 од сто, и појединци који располажу каквом таквом сумом стварају око себе робље давањем незнатних позајмица. До скоро још, све до прокламовања Устава сељак бар није имао да брине за семе. Беглер му га је давао на зајам не тражећи му интереса. Од проглашења Устава ствара се тежња међу беглерима горњих крајева да сељаку не позајмљују семе. Он мора да га купује, јер је све што је имао појео и опет је гладан. И за то се задужује, тражи новац пошто по то. На селу се ствара услед тога несносно стање које води пропасти хиљадама душа. Међутим данашња земљорадничка банка основана под старим режимом, колико тек да се каже да се и на привреду обраћа пажња, не одговара ни мало потребама народним. Колико је она сама мало озбиљно схватила свој задатак види се из простог факта што је њена филијала у Скопљу имала депоновано пуне две године око 20 хиљада лира, »немајући где да их пласира«. Изгледало би при томе факту, као да у овим крајевима сељацима новац није потребан, као да су сва земљорадничка питања решена. Слична лењост у банчином раду опажала се и у свима другим филијалама за време старог режима, и тек под новим стањем јавила се тежња да се сва средства банчина ставе на расположење народу. Но та су средства тако скромна, да о неком утицају те банке, при расправљању земљорадничких питања, не може бити говора. И зато је појачавање те банке и праведније давање кредита и средстава, која јој на расположењу стоје, био предмет особите пажње на-

ших изасланика у Солуну. Тачка 16. циља поглавито стварању таквог једног јаког новчаног центра, који би помагао подизању земљорадње.

Када се буду, извођењем ових неколиких захтева, за напредак земљорадње створили погоднији услови онда ће без сумње и остале гране привредног живота, а на првом месту трговина, која је поглавито на земљораднички сталез упућена, моћи добити јачег полета. И у циљу подизања тих осталих грана може и мора ново стање да пружи средстава, било поправљањем неких застарелих закона, било стварањем извесних установа. На привредном се пољу није код нас ништа радило, те ту треба стварати све из почетка. Али у овом тренутку ми ни за земљорадњу не тражимо све оно што држава може и треба да пружи, а разуме се и не спомињемо оно што ваља апсолутно оставити приватној иницијативи. Изнели смо неколико битних услова, без којих не може бити говора чак ни о даљем опстанку земљорадничког сталеза, а не само о развиту земљорадње. У погледу подизања трговине, кад се земљорадњи зајемчи живот и развитак, може се и мора много што шта створити нашој сопственом снагом. На новом је стању пак да целој привреди да нова живота, подржавањем личне и имовне безбедности.

ТОВОРИ НАРОДНИХ ПОСЛАЖИКА О ЕКОНОМСКИМ ПРИЛИКАМА.

Стеван Самарџић: — Господо, на овом извештају који говори о економским приликама нашега народа, треба мало више да се задржимо. А зашто? Зато што су економске прилике најнеповољније. На економском напретку почива опште благостање и државе и народа. О економским приликама могло би се много да говори, али ја мислим, господо, да и ту можемо да издвојимо оно, што је најважније, а то је питање о економском стању нашег земљорадничког стаљежа. Ако је земљораднички стаљез осигуран и обезбеђен, онда је осигурана и држава. Не треба много примера зато да наводим. Сви смо читали мање више шта је пре неколико година било у Румунији кад је била она сељачка побуна. Па због чега је то било? Било је због тога што је сељак тамо упропашћен, што нема ни мало земље, а међутим мора да ради и издире за другога. Од свега његовог рада њему не остаје ништа. Напротив видимо Србију, земљу напредну у сваком погледу, где је земљорадничко питање решено; тамо је данас сељак господар имања, које обрађује.

Ја с тога хоћу мало више да се забавим тим питањем.

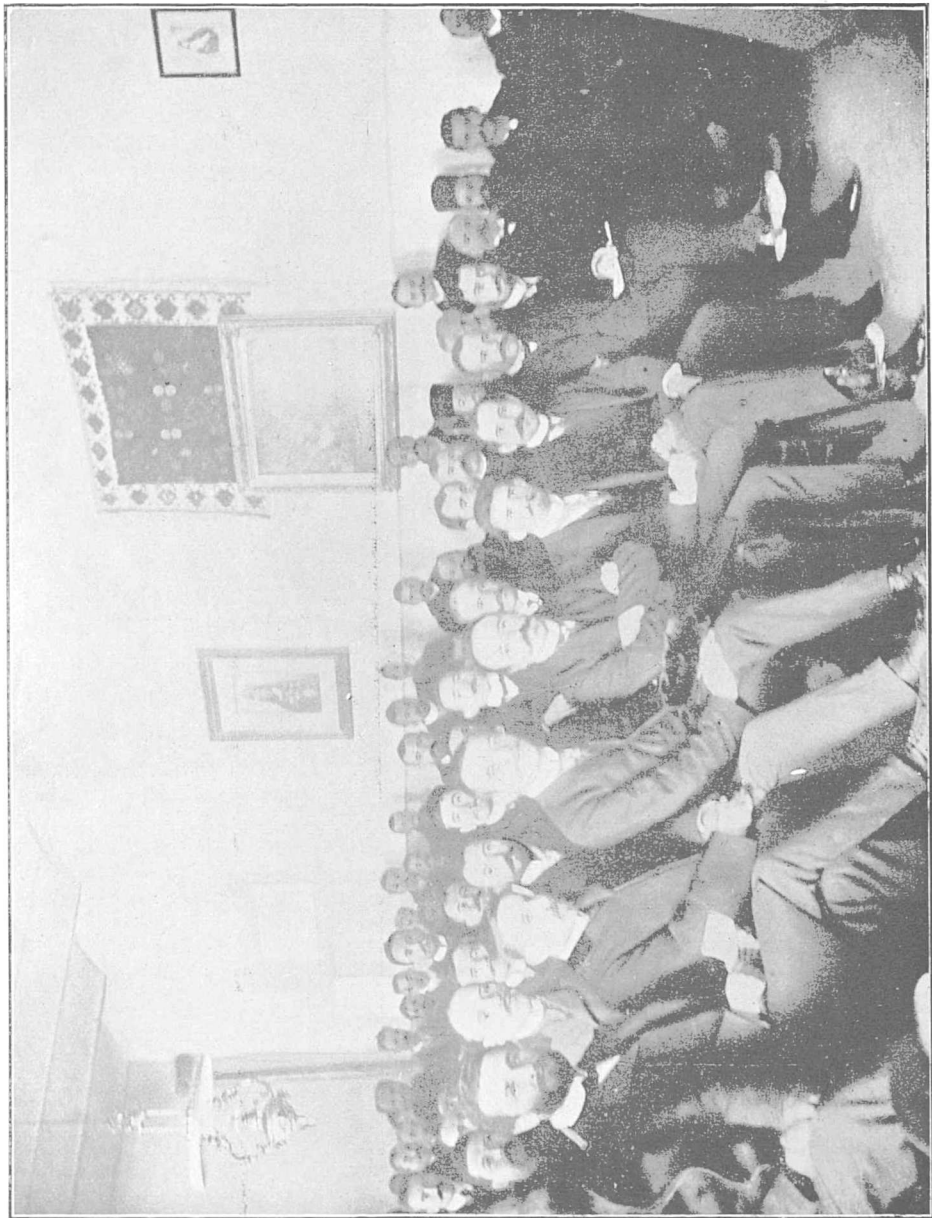
Ви се сви сећате, господо, како је наш сељак схватио нов Устав и ново стање у нашој царевини. Кад год сам разговарао са сељацима о добити, коју даје ново стање, одмах су ми постављали питање: хоће ли се укинути овај десетак? Хоће ли се укинути *зџм*? Јер сељаци сматрају да им слободе овакве какве су, не доприносе никакве користи, ако им се економске прилике не поправе. Ја мислим да народ има потпуно право. Ви ћете се сетити оног познатог

пасуса из Кочићевог »Јазавца пред судом«, где Давид Штрбац, у коме је оличен тип сељака из Босне, вели: „*Да тије ове десетине, четвртине и ових глоба није бољег цара*“. Ту је изнесена интересантна карактеристика, како сељак гледа на државно уређење. Ми, међугим, знамо, да су и прилике економске код нашег земљорадника једнаке са приликама нашег народа у Босни. Оне су тако рђаве, да сваки од нас мисли, како је у његовом крају најгоре; јер одиста, господо, економске прилике нашег сељака нису нигде добре. Ви знате да је приликом последњих избора за наш државни Парламенат у Цариграду наш сељак гледао да за поверенике изабере оне људе, који ће бирати за посланика човека, у кога имају вере да ће радити да се помогне земљорадничком сталежу. У моме крају чак нису хтели сељаци да гласају за ову нашу Скупштину људе, који имају своје чифлуке, зато што су мислили да они као газде неће њихове сељачке интересе штитити. Сељаци су овде мало погрешили, јер су и сви наши Срби у Новој Вароши, сопственици по којег чифлука, истог уверења, да је сељак необезбеђен и да му треба помоћи, и то брзе помоћи, да је земљорадничко питање најпрече које треба решити. Хоћу ово само да истакнем, да се види колико сељака тишти његова невоља и колико је неповерљив према онима који су од њега обезбеђенији. Централни Одбор који је изабран на конференцији радио је нешто и на овим економским питањима. Наравно како су за ово време била на дневном реду важнија питања, Одбор није могао свом својом снагом да ради на њима. Међутим он је у том погледу нешто чинио и склопио извештан споразум са младотурским комитетом »Јединство и Напредак« и унсео, да га склони да овај унесе у свој програм као најважнију тачку: поправку стања земљорадничког сталежа. Дакле, наш је Одбор успео да приволи Младотурке да приме у свој програм оне одредбе којима ће се помоћи наш земљораднички сталеж.

Овде се у извештају каже како је у Турској врло тешка пореза. И заиста је тако. Код нас порезу највише сноси наш сељак. Он, затим, нема своје земље, него живи на спахијској. Он мора као што вам је познато да да̂ аги четвртину, цару и држави десетину, $1\frac{1}{2}$ % »зâма«, на просвету, и на све то 6% војничког приреза; и кад све узмете у рачун, онда видите да сељаку на крају крајева не остане ни половина од оног што је привредио. Сем тога сељаку много

пропада и због тога што онај, који је закупио десетак, неће да дође да одмах узме свој део, те да сељак одмах оно жито оврше, него мора да чека дуже времена док се купац не смилује да дође и да узме свој део, а за то време жито пропада. То је једно велико зло. Десетина, сама по себи, не би још ни била до краја тако велико зло, да није дошао и овај »зџам«, јер сад сељак не зна колико има да плати; колико му онај разреже толико мора и да плати. Ја ћу да вам наведем за пример село Крњачу, које је раније плаћало 50—60 лира кад је била сама десетина, а кад је дошао »зџам« плаћа 100—120 лира, јер сељак не уме да срачуна колико има да плати. Јер није ни лако, прво 10%, онда 1½%, па на све то 6%. Купац онда врло лако направи рачун, који је користан само по њега. То зло треба и мора одмах да се лечи. Ми не можемо наравно то питање да решимо, али ипак треба да у том погледу истакнемо своје захтеве и настанемо живо код Младотурака и Парламента, да земљорадничком сталажу олакша. Десетак треба укинути. Али несумњиво је да државни Парламенат има веома много питања сада на решавању, те ово питање неће скоро доћи на дневни ред. Овде се каже да је постигнут споразум са младотурским одбором, да ће се за основу наплаћивања десетка узети цена закупа, и то ће се узети просечна цена за последњих пет година. То не би било рђаво, али се и ту мора учинити изузетак. Вама је познато да је у пљеваљском санџаку логоровала аустријска војска. Лиферанти за ту војску обично су закупљивали десетак, и они су цене десетку невероватно подизали. Међутим данас аустријске војске нема више тамо, и ако бисмо узели сад за размеру ове цене које су биле за последњих пет година, онда би народ био и сувише оптерећен. С тога треба учинити изузетак, да се у тим крајевима учини извесан попуст. То би било сасвим оправдано.

Затим, овде би се много могло да помогне народу а ко би та Земљорадничка Банка, која ће се основати, давала сељацима новац на земљишта, а нарочито ако држава не би могла одмах да реши аграрно питање. (Чује се: не може). Не може, наравно, одмах, то сви знамо, али ипак треба увек настојавати да се решење тог питања помакне ма за један корак напред. Права благостања у народу не може бити све тотле, *док сељак не буде сопственик оне земље коју обрађује*. И ако се, господо, не може одмах решити то аграрно питање, може бар да се реши питање којим ће се правил-

Народни посланици за време седнице II.

није и правичније регулисати односи између ага и чивчија. Треба осигурати чивчије, да не може ага да их отера са имања кад хоће. До сада је код нас важио закон који је био донесен за босански вилајет, мислим још педесетих или шесетих година. По томе закону ага не може да истера свога чивчију са чифлука све док се не донесе решење од меџлиздара, а меџлиздара није могао да донесе такво решење све док сељак ради на имању.

Сад у Новој Вароши има пред ућуматом око једна стотина жалби ага који хоће на отерају чивчије са имања. Све то треба, господо, регулисати. То државни Парламенат може одмах предузети.

Толико сам имао да кажем у кратко, ма да нисам казао ни један десети део од онога што је имало још да се каже. Али што ја будем пропустио, други ће допунити.

Затим, господо, ми треба приватном иницијативом да живо настанемо на оснивању Земљорадничких Задруга. То је лепа мисао коју предлаже Централни Одбор. Задруге су врло корисне установе које подижу економску снагу народа. Сем тога треба да радимо сви на томе да ми Срби у отоманској царевини оснујемо једну српску банку, која би имала своје филијале од Солуна па све до Пљеваља. Вама је познато, да ми већ имамо извесна удружења — акционарске фондове, који су местимице доносили народу велике користи, али ти фондови не располажу са довољним капиталом.

Међутим кад би се сви Срби удружили својим капиталима у једну заједницу и основали једну банку, она би била један јак економски фактор. Ови фондови, који постоје, основани су уз цркве да им власти не би чиниле сметње јер у старом режиму друкчије није ни било могућно. Међутим, господо, сад су нам широм отворена врата да оснивамо штедионице на основу закона који већ постоји и закона, који ће донети државни Парламенат. Тако исто требало би да се задржимо мало и на питању о трговини и на начину, како њој да се помогне. И трговина нам је назадна. Али ја у то питање услед недовољног познавања не могу да се упуштам. Свакако требало би и то питање ставити у дужност будућем Централном Одбору да се и њиме позабави. С тим је у вези и питање о грађењу добрих путева — друмова, железница и т. д.

Код нас н. пр. ево већ толико година прави се непрестано пут од Пљеваља ка црногорској граници. За тим други

пут од Нове Вароши ка Сјеници, а међутим није направљено ни 10 километара, и ако се за те путеве сваке године од народа наплаћује тестарина, која скупљена чини велику суму новаца. Народ од тих путева, ако се они узграде као до сада, неће имати никакве користи. Ту треба поставити јаку контролу. Ако се мисли, господо, да народ има вере у уставно стање, онда се мора поставити јака контрола која ће да води рачуна о томе на шта се троши новац који народ с тешком муком даје. Хоћу да завршим свој говор.

У једном нашем листу кад је прокламован Устав указано је: да нема више господара ни раје, већ да су сви отомански грађани једнаки, а ја кажем: до год буде ага и чивчија, дотле неће бити истинске једнакости; дотле ће једнако бити и раје и господара. (Бурно одобравање).

Сретен В. Вукосављевић: — Господо, ово што ћу сада говорити можда би требало да дође на ред кад буде разговора о Уставу. Али пошто доносимо резолуције поводом сваког извештаја, а ја мислим да ћу моћи дати материјала за резолуцију која је на реду, с тога ћу говорити сада.

Чуо сам од неке господе посланика једно мишљење, које ћу ја — не без извесног устезања — овде и да кажем, а то је: да су ове наше дебате у неку руку промашиле свој задатак. И мени се чини да смо се, како то наш народ каже, пребацили; не говоримо о ономе што можемо фактички и да учинимо. Ја сам овде слушао говоре паметне и лепо смишљене, у њима је било мисли, којима бих се и ја одушевљавао, да ме само једно не буну: мени није јасно, на који се начин те мисли могу и привести у дело. Говорници нам то не показују. Ону формулу: »Ставља се у дужност Централном Одбору, да то и то уради« — ја не сматрам као практичну методу за озбиљне радове. То је одлична формула само за реализовање оних мисли, које се не могу реализовати, а које је, признајем, било ипак потребно овде казати. Али да се не би те ствари помешале са оним плановима наше организације, које ми морамо одиста и изводити, ја мислим да би Централни Одбор требало да има једну књигу споменицу — албум лепо укорићен — са насловом »илузије и снови«. У ту би књигу ушле све наше лепе жеље. Могао би, на пример, ту бити записан наш протест против анексије Босне и Херцеговине, на питање о нећској Патријаршији, на неки други наши

национални захтеви, па наш споразум са младотурским комитетом »Јединство и напредак«, и још неке ствари.

Међутим, како се мени чини, а то није само моје мишљење, истински је задатак ових наших разговора, да изведемо политичку организацију народа нашега у отоманској царевини, и то једну јаку и солидну организацију, да ангажујемо све снаге народне, да раширимо наш рад на све крајеве наше уже отаџбине и да све снаге сконцентришемо у једно. То, и једино то, имало је да буде задатак ове наше Скупштине. (Чује се: тако је.)

Господо, наша организација почива на нашем сељаку. Већина послова радиће се преко сељака, преко његових леђа. Ми који се зовемо интелегенцијом, бићемо само агитатори и вође. Наше није ни да стварамо програм. Ја, господо, пошто нисам јучерашњи радник у народу, о програму имам нека своја искуства. Ма како леп програм човек смислио, мораће одступити од њега — ако неће да постане сан — ако то није онај програм, који народ већ има, који је латентан у народу. Сва је вештина људи, који хоће да буду вође у народу, да разумеју тај програм, који је латентан у народу. Може човек комбиновати ма како леп и идеалан програм, али га никад не може наметнути народу. И нама ће наш сељак наметнути свој програм. А програм је тај довољно леп, да се њиме можемо сви одушевљавати и довољно практичан, да жртве које у борби поднесемо не буду узалудне. Он је у овоме: да сељак добије своју земљу, да нема десетинског закуна, да се може мирно живети и радити, да му нико не дира у његову веру и национална обележја, да се закони и на њега примењују, и томе слично.

И у овоме програму има тачака за чије остварење ми немамо довољно снаге. Па ипак рад по овом програму не би могао бити неплодан. Кад би све народне снаге биле добро организоване и народ паметно вођен, тврдо сам уверен показали бисмо извесних, ма и делимичних, успеха у извођењу свега онога програма.

Из искуства, које је стечено за ово кратко време политичког делања, зна се, да наша организација само тако може бити јака, да народ хоће у њу да уложи све своје снаге само онда, ако она озбиљно ради на поправљању несносних аграрних односа. Ако хоће да буде јака, да буде народна, наша организација мора радити: Да чифчије постану непокретне, да их ага не може по својој вољи отерати

са чифлука. Онда наш сељак неће морати да кулучи аги и моћи ће постепено да постане самосталан. Треба тачно да се регулише »хак«, да се зна шта је чије на чифлуку: шта агино, шта чифчијино. Да се тачно одреди да аги припада трећина од жита, трећина од сена, трећина од воћа и т. д. Затим да чифчија има првенствено право да купи од аге његов део хране и пиће, као и саму земљу, ако је ага продаје. Да ага нема права да из чифлука издваја земљу и ради за свој рачун. Даље, да ага не може шиканирати чифчију и на тај начин, што неће да изађе на чифлук, кад треба да издвоји свој »хак«. Да се загарантује наследно право чифчијама и да наследство буде и по мушкој и по женској лози. Да су крчевине чифчијине. О свему томе постоји закон „Босна низамнаме“, који још није укинут у новопазарском санџаку. По томе су истом закону уређени и аграрни односи у Босни. У неким крајевима има и извесних, доста повољних, старих обичаја, који регулишу те аграрне односе. По томе закону чифчија није само прост закупник чифлука, већ има извесних, и то наследних, права на земљу, коју обрађује. Мецлизи-идаре одлучују спорове између ага и чифчија. Зло је само у томе, што судови не признају тај закон. Против решења мецлизи-идара, која су често неправедна и нису основана на поменутом закону, чифчија се не може жалити судовима, јер га на суду сматрају само као проста, бесправна закупника. Осим тога, решења мецлизи-идара, ако су она повољна за чифчију, обично не постају извршна.

Свом снагом треба радити, да се призна пуна важност поменутом закону и да се он прошири и на остале крајеве. Наши људи у вилајетским скупштинама, у мецлизи-идарама, у сеоским мецлизима, на свима местима од утицаја треба солидарно да воде одлучну борбу за заштиту чифчијских права.

То је оно, што не треба само »стављати у дужност будућем Централном Одбору«. Нама је свима дужност да изведемо све народне силе у борбу за извршење онога програма. Ту нарочито морају да приме на се тежи део рада они крајеви наше отаџбине у којима смо јачи, како би се могле извући користи и за оне крајеве у којима смо слабији. Ту морамо показати своју пуну солидарност. Ту и јесте она озбиљна дужност Централног Одбора: да све крајеве уједини у тој борби, да диригује целим радом, да упућује, да одржава везу међу појединим крајевима, да

учини да буде сталности и доследности у свему раду. Централни би Одбор требало, даље, да из оног хаоса разноврсних турских закона извуче оне, којима бисмо се ми могли користити и да их преведе на српски језик. Одиста, господо има много закона, којима бисмо се ми могли бранити, али их не знамо.

Разуме се, да рад на правилнијем уређењу аграрних односа не сме да буде сав економски програм наше организације, а камо ли наш цео народни програм. Ја сам хтео да изнесем једну страну програма и да пружим материјала за резолуцију која ће се донети. Али ја рачунам, да ово, што сам изнео мора бити темељ за наш програм и по угледу на тај, треба да буду и остали делови нашег народног програма: скромни и практични. Ми морамо, господо, јаче да се ангажујемо у овој ситнијој политици, за послове где се можемо надати успеху. За вишу политику, ја мислим да ми немамо довољно ни времена ни снаге, ни људи који не би имали пречих послова. Оставићемо јачима од нас, нека се они заинтересују за судбину уставног живота и наших слобода. Наше је да се бринемо да останемо живи. На овакој ситној политици нећемо имати повода да се свађамо, нити ћемо један другогме сметати у раду. Сваки ће имати свој узан круг рада, у коме ће моћи корисно послужити народу. Наш програм треба да буде и потпуно легалан. Ми смо своју националну дужност извршили ако останемо живи и очувамо крст од три прста и ако очувамо српско обележје нашем завичају.

РЕЗОЛУЦИЈА

О ЕКОНОМСКИМ ПРИЛИКАМА

ДОНЕТА НА VII. РЕДОВНОМ САСТАНКУ.

Пошто је саслушан извештај привременог Средишног Одбора о привредним приликама у нашој отаџбини Народна Скупштина Срба Османлија одобрила је досадањи рад његов у корист поправке тих прилика и изјављује жељу:

1.) да се свакогодишње продавање десетка што пре замени утврђивањем средње количине жетве за последњих десет година, изузевши оне крајеве где је десетак услед других прилика, које сад не владају, био знатно скупљи и где би се од средње количине имао одбити извесан проценат;

2.) да се одреди комисија која би утврдила отмице

имања, утрине и крчевине, учињене Србима појединцима и селима, која би та имања вратила правим сопственицима;

3.) да се омогући сељацима откупљивање имања од великих поседника, како би се створио независан сеоски сталез, способан за независан уставан живот;

4.) да се ојачају средства дата земљорадничкој банци како би она помогла да се сеоски живаљ ослободи тешког материјалног положаја, у који је запао задуживањем код зеленаша;

5.) да се извршује тачно »босанско Саферски закон«, којим се регулишу односи ага и чифчија, по ком ага не може без решења идаре-меџлиса отерати свога чифчију, а ово може једино, ако сељак не обрађује земљу и не плаћа аги припадајућу му четвртину, као и да се тај закон допуну и понуни у корист земљорадника.

6.) да се донесу модерно-трговачки закони којима ће се боље уредити трговачке прилике и односи у нашој отаџбини.

УСТАВ

СРПСКЕ НАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ОТОМАНСКОЈ ЦАРЕВИНИ.

I. Опште одредбе.

Чл. 1.

Срби у Отоманској Царевини организовани су по одредбама овог Устава.

Чл. 2.

На земљишту Отоманске Царевине не може постојати каква друга организација Српскога Народа.

Чл. 3.

Нити Срби у Отоманској Царевини могу бити чланови какве друге народносне организације, нити чланови, пак, ма које друге организације могу бити у српској организацији.

Чл. 4.

Сви Срби у Отоманској Царевини ма где били морају се саображавати одлукама донетим од надлежних власти по овоме Уставу. Они су дужни покоравати се њиховим решењима, подносити терете надлежно разрезане. Они имају право на заштиту организације, право на уживање свих народних установа и других користи.

Чл. 5.

Организација има свој печат у облику круга са натписом у наоколо на српском, и у средини на турском језику: „Организација Српског Народа у Отоманској Царевини“.

Чл. 6.

Организацијом Српског Народа у Отоманској Царевини управља:

- а) Скупштина;
- б) Главни Одбор организације.

II. Скупштина Српског Народа у Отоманској Царевини.

- а) *Скупштина у опште њ њен састав.*

Чл. 7.

Скупштину чине:

- а) 36 изабраних посланика за Скупштину;
- б) чланови организације Српског Народа у Отоманској Царевини, који су чланови државног Парламента.

Чл. 8.

Да неко може бити посланик мора имати ове услове:

- а) да је навршио 25 година;
- б) да по могућству зна читати и писати;
- в) да је самосталан по положају своме;
- г) да је у опште тачан и исправан грађанин.

Чл. 9.

Посланички мандат се губи:

- а) смрћу;
- б) оставком;
- в) губитком услова из чл. 8. овог Устава;
- г) исељавањем из земље;
- д) искључењем из Скупштине, сталним или привременим, у томе случају за време за које је решено;
- е) престанком посланичког мандата у државном Парламенту.

Чл. 10.

Предлог о искључењу посланика за целу периоду или неко време, подноси се Скупштини и решава по одредбама овог Устава као и сваки други предлог.

Чл. 11.

У случају престанка мандата изабраног посланика ма из кога разлога Скупштина наређује коме треба да изабере новог посланика.

Мандат новог посланика траје до краја скупштинске периоде.

Чл. 12.

Посланике (чл. 7-а) бирају преко својих повереника све општинске управе по три за своју област, од којих

један мора имати поред општих услова стручну или факултетску спрему.

Бирање се обавља на дан 8. септембра тајним гласањем или ако тада не буде могућно, најдаље до 14. септембра.

Распоред посланика као и начин бирања одређује се нарочитим правилником.

Чл. 13.

Мандат посланички траје две године.

Чл. 14.

Чланови општинске управе могу бити бирани и избрани за посланике.

Али само један члан средишне општинске управе може бити изабран за посланика дотичне области.

Чл. 15.

Посланик не мора становати у области од које је изабран.

б) *О седницама Скупштине.*

Чл. 16.

Скупштина се састаје у редовне састанке сваке године 1. октобра у Скопљу.

Ако због каквих ванредних прилика то не би било могућно учинити, Главни Одбор ће је сазвати кад буде могућно у тој периоди и оправдати се за одлагање сазива.

Главни Одбор може сазвати Скупштину и у ванредан сазив кад нађе да је то потребно.

Чл. 17.

Скупштину отвара Митрополит, рашко-призренски или скопски, ако је који од њих присутан, иначе најстарији посланик по годинама.

Овај привремени председник предлаже два привремена секретара, који заједно с председником врше послове до избора сталнога часништва.

Чл. 18.

Скупштина може радити ако су присутни половина више један од целокупног броја посланика, а доноси своја решења половином више један глас од броја присутних посланика.

Чл. 19.

Пошто један одбор од три лица, изабран на предлог председавајућег, прегледа пуномоћија и Скупштина их прими, врши се избор скупштинског часништва тајним гласом.

Чл. 20.

Сваки изабрани посланик доноси од изборне општине пуномоћије у коме стоји:

- а) изборна општина;
- б) дан и година избора;
- в) за коју скупштинску периоду је изабран посланик;
- г) име и презиме посланика и одакле је;
- г) је ли са општим условима посланик или не;
- ђ) потпис председника и деловође и печат средишне општине.

Чл. 21.

Часништво Скупштине чине:

- а) председник;
- б) два потпредседника;
- в) два секретара.

Чл. 22.

Скупштинским седницама председава председник или у његову осуству потпредседници по старешинству.

Митрополити, рашко-призренски и скопски, су почасни председници.

Кад су присутни седницама они имају почасна и нарочита места.

Чл. 23.

Председник Скупштине је законити преставник и заступник њен према властима и према свима другим телима.

Он прима, уз припомоћ осталог часништва, сву преписку, чува за време сазива архиву скупштинску и пази да је у реду, и по свршетку сазива предаје Гл. Одбору.

Он сазива редовне и ванредне скупштинске седнице, отвара их, затвара, држи у њима ред и мир, ставља предмете на претрес, износи их на гласање и објављује решења.

Председник има право говорника, који се од предмета удаљи, или говори о стварима које нису на дневном реду, или се не понаша пристojно, или вређа власти или личности, опоменути, по потреби одузети му реч, у случају метежа и нереда седницу на време прекинути, а не настане ли и после тога ред и мир, седницу затворити, па и Скупштину

одложити, ако се на то сагласи са Главним Одбором, и већином посланика.

Чл. 24.

Дневни ред утврђује председништво.

Чл. 25.

У седницама морају се решити најпре они предмети који су стављени на дневни ред; а затим има сваки посланик право стављати предлог који се мора у претрес узети ако одлагање не трпи, ако најмање трећина присутних посланика потпомогне предлагача у томе, а сама ствар заслужује пажњу Скупштине.

Чл. 26.

Председник има право гласа као и други посланици, а у случају да се гласови поделе, већина је на страни, с којом је он гласао.

Чл. 27.

Гласање је у седницама јавно, изузев случајеве у овом Уставу нарочито назначене и кад се ради о изборима, или о користи или штети, или у опште о личности кога посланика.

У тим случајевима мора се тајно гласати, а дотични има из седнице да изађе док се не реши ствар која се њега тиче.

Тајно гласање бива предавањем листића. Сваки посланик добија од председништва неисписан листић хартије, који је печатом организације обележен. Гласачима који нису писмени може испунити листић лице коме они то повере.

Чл. 28.

Јавно гласање бива гласном изјавом свих присутних, или устајањем или поименце.

Поименце се мора гласати:

- а) ако то једна трећина присутних посланика затражи;
- б) ако председник изјави да друкчије није могућно утврдити већину.

Чл. 29.

1. О свакој скупштинској седници мора се водити записник у који улазе:

- а) име и презиме председника, потпредседника,* број посланика, секретара који је водио записник;

б) од председништва учињена саопштења и други предмети што их је Скупштина на знање узела;

в) сви предлози од речи до речи;

г) решења по њима;

д) код поименичног гласања још и имена оних који су гласали »прима се« и оних који су гласали »не прима се«; иначе само назначење колико је њих »за«, а колико »против« гласало.

2. Ограде и одељена мишљења долазе у записник само на изричан захтев дотичнога, и то ако су их дотични писмено изложили и председнику најдаље до почетка идуће седнице предали.

Чл. 30.

Записник сваке прошле седнице ваља најпре прочитати и одоверити га потписом председавајућег и секретара који га је водио.

Све записнике, по свршетку рада скупштинског, овериће још два посланика које Скупштина за то нарочито изабере у последњој седници.

в) *О делокругу Скупштине.*

Чл. 31.

Скупштина је позвана да се изјасни о свима питањима која се тичу Српскога Народа у Отоманској Царевини, његове организације, његова живота.

Она ће се, с тога, бавити свима питањима која су јој стављена у дужност овим Уставом, која јој изнесе Главни Одбор и која јој од стране посланика прописним путем дођу на решавање.

Скупштина може кадгод нађе за потребно потражити рачуна о раду Главног Одбора.

III. Главни Одбор.

а) *Главни Одбор уопште и његов састав.*

Чл. 32.

Главни Одбор чине дванаест посланика које за то изабере Скупштина на завршној седници свог првог сазива.

Чл. 33.

Главни Одбор се бира тајним гласањем, на две године, колико траје и мандат посланички.

Чл. 34.

Отац и син, дед и унук, два брата, таст и зет не могу бити у исто доба чланови Главног Одбора.

Чл. 35.

Избором у Главни Одбор не престају чланови Главног Одбора бити посланици.

Напротив, чим се састане скупштинска седница чланови Главног Одбора узимају своја посланичка својства.

У случају да Главни Одбор буде позван на одговорност дужни су чланови Главног Одбора давати потребна објашњења.

Чл. 36.

Ако се које место у Главном Одбору упрзни смрћу, оставком или губитком посланичког мандата ма на који начин из чл. 9., у коме случају дотични престаје бити члан Главног Одбора, мора Одбор сам у својој седници из редова посланичких попунити то место привремено до прве седнице скупштинске која ће онда то место коначно попунити.

Чл. 37.

Звање члана Главног Одбора је почасно звање и извршује се тако исто као и посланичко бесплатно.

б) Обласни Одбори.

Чл. 38.

Главни Одбор се сам дели на четири обласна одбора:

- а) Обласни одбор организације Српског Народа за рашко-призренску епархију;
- б) Обласни одбор организације Српског Народа за скопску епархију;
- в) Обласни одбор организације Српског Народа за битољски вилајет; и
- г) Обласни одбор организације Српског Народа за солунски вилајет.

Чл. 39.

Сваки обласни одбор има по три члана који морају становати у главним местима њиховог опредељења, а за рашко-призренску епархију бити и епархијани те епархије.

Чл. 40.

Обласни одбор сам себи бира председника и секретара из своје средине.

У обласном одбору организације Српског Народа за скопску епархију председник је председник Главног Одбора. Секретар овог одбора је и секретар Главног Одбора.

Чл. 41.

Обласни одбор представља његов председник; он руководи пословима одбора.

Чл. 42.

Обласни одбори у име Главног Одбора воде све народне послове у означеним им областима који су им додељени овим Уставом.

Ради бржег отправљања послова обласни одбор за скопску епархију представљаће пред властима у Скопљу и обласни одбор за рашко-призренску епархију.

Чл. 43.

Обласни одбори стално раде за све време трајања њихова мандата као и цео Главни Одбор. Они прекидају свој посао само у случају кад је Скупштина на окупу и кад морају чланови обласног одбора узети учешћа у седницама Скупштине.

Чл. 44.

1. Обласни су одбори дужни извршивати наредбе Главног Одбора и чинити му предлоге по свима питањима која улазе у надлежност Главног Одбора а тичу се области дотичних одбора.

2. Обласни одбори се имају старати о што тачнијем извршењу општинске уредбе, вршити организацију општина, дејствовати на подизању, унапређењу и чувању свих народних установа у њиховим областима.

3. Они су дужни председништво Главног Одбора држати у току свих послова у њима повереним областима било усменим било писменим извешћем.

4. Они ће подносити молбе, чиниће представке, по својој иницијативи и по упуштвима Главног Одбора пред надлежним властима ради извршења задатка из чл. 42 овог Устава.

в) *О седницама Главног Одбора.*

Чл. 45.

Главни Одбор свршује своје послове у седницама, које сазива председник по потреби.

Чл. 46.

Да Главни Одбор може пуноважно решавати потребно је да су сви чланови уредно позвани и да је половина више један присутна.

Код гласања решава половина више један присутних, ако су гласови подједнако подељени онда глас председников одлучује.

Чл. 47.

Прописи чланова 23, 24, 25, 26, 27 и 28 вреде и у односу на рад у Главном Одбору.

Чл. 48.

О свакој седници одбора мора се водити записник у који улазе имена присутних, стављени предлози од речи до речи и о њима донесена решења.

Записник се мора још у истој седници оверити потписом свих присутних а ако то није могућно у истој, а оно свакојачо у првој будућој седници.

г.) *Делокруг Главног Одбора.*

Чл. 49.

Делокруг Главног Одбора је:

- 1 да решава о сазиву Скупштине и одлагању њеном (чл. 16, 23);
2. да спрема предлоге за Скупштину по свима пословима;
3. да извршује одлуке Скупштинске;
4. да решава о предлозима појединих одбора, издаје упуства и контролише рад одбора;
5. да руководи свима народним пословима и у одсуству Скупштине даје правац рада.

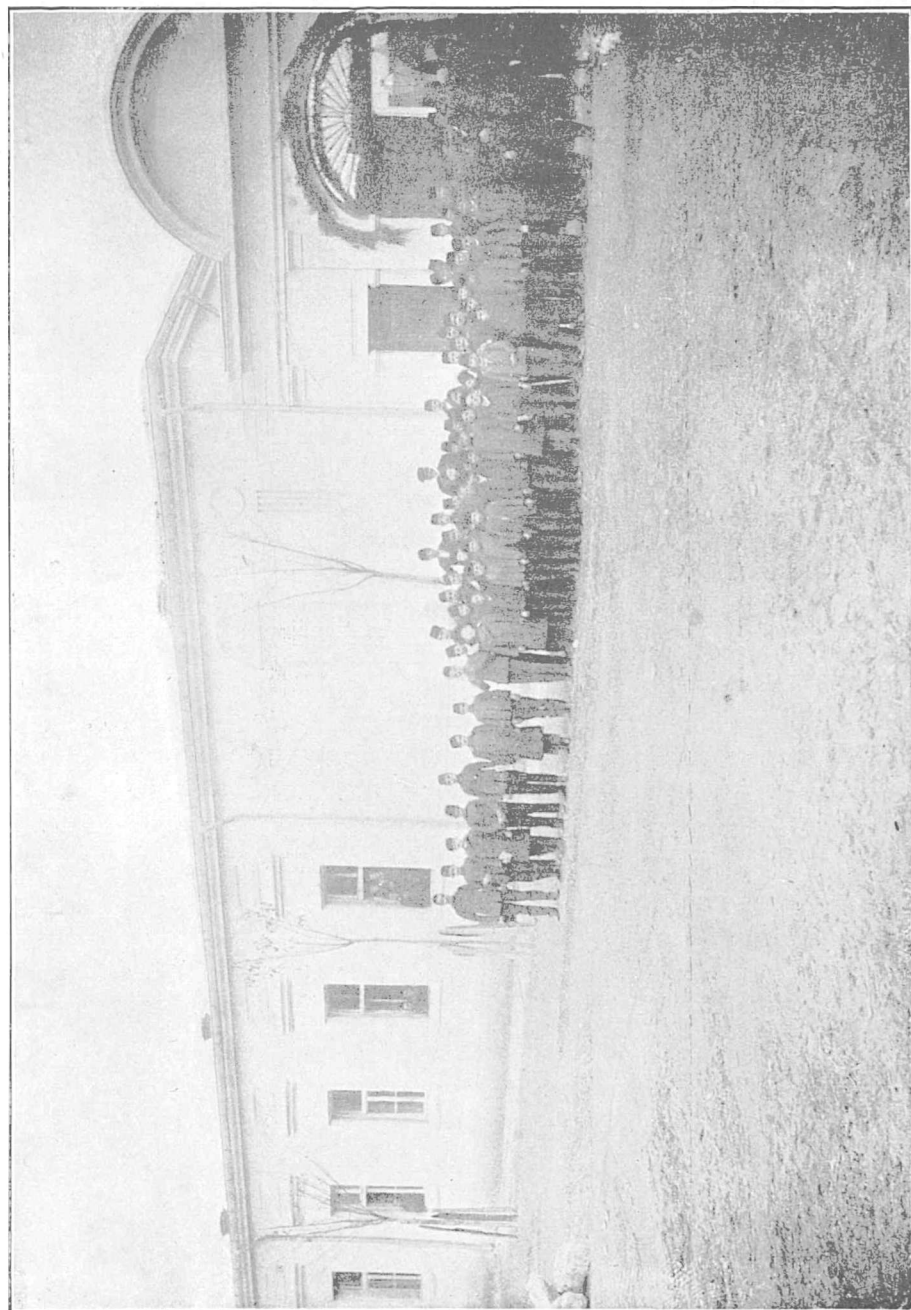
IV. Прелазна наређења.

Чл. 50.

Чим буде усвојен од Скупштине овај Устав, одмах се има извршити организација по њему.

Чл. 51.

Правилник за идуће изборе у духу чл. 7. и 12. овога Устава саставиће Гл. Одбор, док прва редовна Скупштина не донесе изборни правилник.

Зграда у којој је одржана народна скупштина.